

UDK 34

ISSN (штампано издање) 0352-3713

ISSN (онлајн) 2683-5711

ПРАВО

теорија и пракса

3 / 2026

- Алгоритамски уговори у савременом уговорном праву
- Специфичности обједињене управне процедуре
- Анализа механизма деривативне тужбе
- Одговорност инвеститора
- Спајање парница за заштиту од насиља у породици
- Однос мигрантске кризе и криминала
- Правна заштита права на личне податке и одговорност за накнаду штете
- Правна одговорност у добу пробабилистичких ВИ система
- Дужна пажња одрживости као нови стандард корпоративне одговорности
- Дискриминација и говор мржње према муслиманским избеглицима
- Одговорности шефа државе

ПРАВО

теорија и пракса

Година XLIII

Нови Сад, 2026.

Бр. 3

ИЗДАВАЧ:
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ ЗА ПРИВРЕДУ
И ПРАВОСУЂЕ У НОВОМ САДУ
УНИВЕРЗИТЕТ ПРИВРЕДНА АКАДЕМИЈА

Гери Кароља 1, 21000 Нови Сад
Тел.: 021/400-484, локал 109; 021/400-499

СУИЗДАВАЧ:
„ПРАВО“ ДОО
Нови Сад, Гери Кароља 1, 21000 Нови Сад

Главни уредник:
Проф. др Јелена Матијашевић

Одговорни уредник:
Др Снежана Лакићевић

Секретар редакције:
Проф. др Ненад Стефановић

Лектор и коректор:
Мр Мара Деспотов
Мср Даница Томаш

Лектор и коректор за енглески језик:
Мр Кристина Марић

Техничка реализација и штампа:
Фелтон, Нови Сад

ПРАВО

теорија и пракса

Година XLIII

Нови Сад, 2026.

Бр. 3

Уређивачки одбор:

- Др Симеон Гелевски, професор у пензији, Правни факултет у Скопљу, Северна Македонија
Др Милан Почуча, редовни професор, Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду,
Универзитет Привредна академија у Новом Саду
Др Владимир Чоловић, редовни професор и научни саветник, Правни факултет Универзитета Унион у Београду
Др Мирослав Витез, редовни професор, Економски факултет у Суботици, Универзитет у Новом Саду
Др Kouroupis Konstantinos, доцент, Department of Law, Frederick University, Cyprus
Др Valentina Ranaldi, ванредни професор, "Niccolò Cusano" University – Faculty of Law
Др Душанка Ђурђевић, редовни професор у пензији, члан Савета Универзитета Привредна академија у Новом Саду
Др Славко Богдановић, редовни професор и консултант за водно право и политику
Др Здравко Петровић, редовни професор и адвокат, Београд
Др Милан Палевић, редовни професор, Правни факултет, Универзитет у Крагујевцу
Др Cristina Elena Popa Tache, ванредни професор, Faculty of Psychology, Behavioral and Legal Sciences of "Andrei Saguna"
University of Romania, Faculty of Law of the Bucharest Academy of Economic Studies
Др Sanja Gongeta, проф. струч. студиј., Veleučilište Lavoslav Ružička, Vukovar
Др Amer Fakhoury, редовни професор, College of Law, American University in the Emirates (AUE)
Др George Gabedava, ванредни професор, Batumi Navigation Teaching University
Др Лазар Стошић, водећи научни истраживач, Don State Technical University, Rostov on Don, Russia
Др Предраг Мирковић, редовни професор, Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду,
Универзитет Привредна академија у Новом Саду

Издавачки савет:

- Др Марко Царић, редовни професор, Факултет за економију и инжењерски менаџмент у Новом Саду,
Универзитет Привредна академија у Новом Саду
Др Милош Трифковић, академик, председник Академије наука и умјетности Босне и Херцеговине
Др Миодраг Орлић, редовни професор у пензији
Др Александар Радованов, професор емеритус, Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду,
Универзитет Привредна академија у Новом Саду
Др Небојша Шаркић, редовни професор, Правни факултет Универзитета Унион, Београд
Др Wolfgang Rohrbach, академик, St. Elizabeth University of Health and Social Sciences, Austria
Др Арсен Јаневски, редовни професор, Правни факултет Универзитета Јустинијан Први, Скопље, Македонија
Др Гордана Станковић, редовни професор, Правни факултет Универзитета у Нишу
Др Драго Цвијановић, редовни професор, Факултет за хотелијерство и туризам у Врњачкој Бањи, Универзитет у Крагујевцу
Др Славољуб Царић, начелник Одељења за међународноправне послове, Министарство спољних послова

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

34

ПРАВО : теорија и пракса = Law : Theory and Practice / glavni urednik Jelena Matijašević ; odgovorni urednik Snežana Lakičević. - God. 1, br. 1 (1984)- . - Novi Sad : Pravni fakultet za rivredu i pravosuđe - Univerzitet Privredna akademija, 1984– (Novi Sad : Feljton). – 24 cm Tromesečno. - Drugo izdanje na drugom medijumu: Pravo (Novi Sad. Online) = ISSN 2683-5711

ISSN 0352-3713 = Pravo (Novi Sad)

COBISS.SR-ID 5442050

ПРАВО – теорија и пракса

Година XLIII

Нови Сад, 2026.

Бр. 3

С А Д Р Ж А Ј

Маловић Владанка

Мирковић Предраг

Алгоритамски уговори у савременом уговорном праву –
појам, правна природа и основна правна питања 1

Торбица Милица

Специфичности обједињене управне процедуре у Републици Србији 18

Лучић Иља

Анализа механизма деривативне тужбе и њена примена у правном систему
Европске уније..... 34

Мирковић Бранислав

Кончар Соња

Одговорност инвеститора за правну и фактичку подобност стана у изградњи 51

Станковић Гордана

Ђорац Санда

Спајање парница за заштиту од насиља у породици 70

Играчки Јасмина

Антоновић Ратомир

Петровић Маја

Однос мигрантске кризе и криминала у Републици Србији..... 86

Бећировић-Алић Маида

Варађанин Тања

Правна заштита права на личне податке и одговорност за накнаду штете –
између нормативног оквира и стварне ефикасности 105

Спалевић Жаклина

Ивковић Ратко

Јечменић Милан

Превазилажење детерминизма – правна одговорност у добу
пробабилистичких ВИ система 130

Вукосављевић Дејан

Вукосављевић Данијела

Правни оквир режима дужне пажње одрживости као нови стандард
корпоративне одговорности 152

Алавердов Емилиа

Гургенидзе Миранда

Бошковић Милица

Дискриминација и говор мржње према муслиманским избеглицама –
законодавство и пракса 165

Нићифоровић Анђела

Уставни концепт одговорности шефа државе 185

LAW – Theory and Practice

Year XLIII

Novi Sad, 2026

No. 3

C O N T E N T S

Malović Vladanka

Mirković Predrag

Algorithmic contracts in modern contract law – Concept, legal nature,
and fundamental legal issues 1

Torbica Milica

Specifics of the unified administrative procedure in the Republic of Serbia 18

Lučić Ilja

Analysis of the derivative action mechanism and its application
in the European Union legal system 34

Mirković Branislav

Končar Sonja

Investor's liability for the legal and factual suitability of an apartment
under construction 51

Stanković Gordana

Ćorac Sanda

Joinder of actions for protection against domestic violence 70

Igrački Jasmina

Antonović Ratomir

Petrović Maja

The relationship between the migration crisis and crime in the Republic of Serbia 86

Bećirović-Alić Maida

Varadanin Tanja

Legal protection of the right to personal data and liability for damages –
Between the normative framework and actual effectiveness 105

Spalević Žaklina

Ivković Ratko

Ječmenić Milan

Beyond determinism – Legal responsibility in the age of probabilistic AI systems 130

Vukosavljević Dejan

Vukosavljević Danijela

Legal framework of sustainability due diligence regime as a new standard
of corporate responsibility 152

Alaverdov Emilia

Gurgenidze Miranda

Bošković Milica

Discrimination and hate speech against Muslim refugees – Legislation and practice . 165

Nićiforović Andela

The constitutional concept of the responsibility of the head of state..... 185

Маловић Владанка*

<https://orcid.org/0009-0009-5363-5951>

Мирковић Предраг**

<https://orcid.org/0000-0003-2323-040X>

УДК: 347.4/5:004.738.5

Оригинални научни рад

DOI: 10.5937/ptp2603001M

Примљено: 14. мај 2026.

Одобрено за објаву: 4. јун 2026.

Странице: 1–17

АЛГОРИТАМСКИ УГОВОРИ У САВРЕМЕНОМ УГОВОРНОМ ПРАВУ – ПОЈАМ, ПРАВНА ПРИРОДА И ОСНОВНА ПРАВНА ПИТАЊА

АПСТРАКТ: Развој дигиталних технологија довео је до видљивих промена у начину закључивања и извршења уговора. У том оквиру појављују се и алгоритамски уговори, као један од облика савременог уговарања. Предмет рада јесте анализа алгоритамских уговора у савременом уговорном праву, са посебним освртом на њихов појам, правну природу и однос према класичном уговору, електронском уговору и паметном уговору. Циљ рада јесте да се утврди да ли алгоритамски уговори представљају нови правни институт или само посебан облик савременог уговарања заснован на примени дигиталне технологије, као и да се укаже на основна правна питања која настају у вези са њиховим закључењем и извршењем. Рад је теоријског карактера и заснован је на нормативном и упоредноправном методу, уз анализу домаће и стране литературе и релевантних правних извора. Основна хипотеза рада јесте да алгоритамски уговори не представљају посебан и самосталан правни институт, већ посебан облик савременог уговарања у коме се постојећа правила уговорног права примењују уз одређене специфичности које произлазе из употребе дигиталне

*Студент докторских студија, Универзитет Привредна академија у Новом Саду, Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду, Нови Сад, Србија, имејл: vladankam@gmail.com

**Редовни професор, Универзитет Привредна академија у Новом Саду, Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду, Нови Сад, Србија, имејл: mirkovic@pravni-fakultet.info

 © 2026 by the authors. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

технологије и аутоматизације. Анализа показује да алгоритамски уговори не излазе из оквира општих правила уговорног права, али да постоје одређене дистинкције квалитативног правног карактера везане за питања из домена сагласности воља, приписивости одлуке, контроле извршења и одговорности за резултат аутоматизованог процеса. Њихов значај зато није у стварању новог уговорног права, већ у томе што јасно откривају границе постојећег.

Кључне речи: *алгоритамски уговори, уговорно право, дигитално друштво, електронски уговор, паметни уговор, аутоматизација уговарања.*

1. Увод

Развој дигиталних технологија снажно је утицао на готово све сегменте савременог друштва. Промене у комуникацији, у размени података, у тржишним односима и у привредним активностима довеле су и до промена у начину на који се уговори закључују, извршавају и прате. Уговор се зато више не појављује само као текстуално обликован споразум закључен непосредним контактом уговорних страна. Све чешће је реч о правном односу који се у већој или мањој мери ослања на дигиталну инфраструктуру, унапред постављена правила и аутоматизоване процесе. У том смислу ни уговорно право није остало изван шире трансформације дигиталног друштва (Scholz, 2017). Домаћа литература додатно потврђује да дигитализација не утиче само на спољашњи облик пословања већ и на сам начин разумевања уговорног процеса. Стојшић Дабетић и Мирковић (2022) полазе од тога да дигитална економија и дигитално друштво мењају уговорно право и праксу уговарања, при чему дигитална технологија постаје саставни део савременог уговорног циклуса. Због тога питање уговарања у дигиталном друштву није само питање техничког медијума већ и питање трансформације правног мишљења о уговору.

У оквиру тих промена посебно се издваја питање алгоритамских уговора. Тема је истовремено савремена и методолошки захтевна. Већ на нивоу терминологије види се да не постоји потпуна стабилност односно јасноћа појма. Наиме, у литератури се користе изрази *алгоритамски уговори*, *смарт уговори*, *смарт правни уговори*, *аутоматско уговарање* и *вештачка интелигенција у уговорима*. То није само питање језика већ

има знатно ширу димензију. Иза различитих термина крију се и различита теоријска полазишта. Управо зато је за озбиљнију правну анализу најпре потребно разјаснити шта се подразумева под алгоритамским уговором и у чему се он разликује од других сродних облика дигиталног уговарања (Scholz, 2017; European Bank for Reconstruction and Development [EBRD], 2018; Wendehorst, 2024).

Важност теме не произлази само из технолошке новине, иако је она као таква неупитна. Она је правно значајна зато што отвара класична питања уговорног права у новим условима. То се нарочито односи на сагласност воља, приписивост одлуке уговорном субјекту, извршење уговора у условима аутоматизације, правну сигурност и одговорност уговорних страна. Другим речима, алгоритамски уговори не изазивају пажњу зато што би аутоматски стварали ново право, већ зато што стављају на пробу основне претпоставке постојећег уговорног права. Ту се и налази њихова стварна тежина (Oliver, 2021; Wendehorst, 2024).

Предмет истраживања овог рада јесте анализа алгоритамских уговора у савременом уговорном праву, са посебним освртом на њихов појам, правну природу и однос према класичном уговору, електронском уговору и паметном уговору. Циљ рада јесте да се утврди да ли алгоритамски уговори представљају нови правни институт или само посебан облик савременог уговарања заснован на примени дигиталне технологије, као и да се укаже на основна правна питања која настају у вези са њиховим закључењем и извршењем. Основна хипотеза рада јесте да алгоритамски уговори не представљају посебан и самосталан правни институт, већ посебан облик савременог уговарања у коме се постојећа правила уговорног права примењују уз одређене специфичности које произлазе из употребе дигиталне технологије и аутоматизације.

Истраживање је теоријског карактера и засновано је на нормативном и упоредноправном методу, уз анализу садржаја релевантне домаће и стране литературе. У раду ће се најпре размотрити појам алгоритамских уговора и њихов настанак у савременом дигиталном друштву, затим њихова правна природа и основна правна питања која из њих произлазе. Посебан део рада посвећен је домаћем правном оквиру и савременим упоредноправним кретањима у граничном погледу, како би се показало да алгоритамски уговори нису само теоријска могућност, већ тема која већ улази у сферу позитивноправне и регулаторне пажње (United Nations Commission on International Trade Law [UNCITRAL], 2024; Regulation (EU) 2023/2854).

2. Појам алгоритамских уговора и њихов настанак у савременом дигиталном друштву

Појмовно одређење алгоритамских уговора није једноставно, а разлог за то није само новина теме односно појма. Проблем је и у томе што литература не користи сасвим исти језик нити полази од истих претпоставки. Најупотребљивије полазиште ипак нуди Scholz (2017), према којој су алгоритамски уговори они уговори код којих алгоритам одређује обавезе једне стране, било пре закључења уговора, било након његовог закључења, када служи као механизам за даље одређивање садржине односа. Овакво одређење је важно зато што тему не своди само на фазу извршења, већ захвата и оне ситуације у којима алгоритам утиче на избор услова, преговарање или накнадно обликовање уговорног односа.

Домаћа литература ову тему додатно осветљава кроз идеју алгоритмирања уговора. Стојшић Дабетић и Мирковић (2022) наводе да је алгоритмирање уговора посебан технички поступак који представља предуслов употребе и креирања електронских уговора и који се може означити као алгоритамска конверзија уговора. Према њиховом схватању, тај поступак подразумева технички процес кодирања текста уговора, односно превођење уговорних клаузула у рачунарски код. Овакав приступ је значајан јер показује да алгоритамски уговори не морају бити сведени само на смарт уговоре, већ се могу разумети шире, као резултат преобликовања уговорног садржаја у технички структурисан облик. На тој основи одмах треба разјаснити једну ствар: алгоритамски уговор није нужно уговор без људског учешћа. Такође, није нужно ни уговор који мора бити заснован на блокчејн технологији. Његова посебност није у потпуном уклањању човека, већ у томе што алгоритамска правила добијају правно релевантну улогу у формирању или извршењу уговорног односа. Управо ту почиње разлика у односу на класичну представу уговора, али и разлог због којег ову тему не треба сводити на пуку техничку иновацију (Scholz, 2017; Цветковић, 2021).

Однос алгоритамског уговора према електронском уговору релативно је јасан. Електронски уговор је шири појам и односи се на уговор закључен електронским путем, без обзира на степен аутоматизације. Насупрот томе, алгоритамски уговор подразумева виши ниво технолошке укључености, јер укључује и употребу алгоритма као средства које утиче на формирање или реализацију уговорног односа. Зато сваки алгоритамски уговор по правилу јесте део ширег простора

електронског уговарања, али сваки електронски уговор није истовремено и алгоритамски уговор (Scholz, 2017).

Однос алгоритамског уговора и паметног уговора знатно је сложенији. EBRD (2018) прави корисну разлику између смарт уговорног кода и смарт правног уговора, чиме показује да софтверски код и правни уговор нису исто, чак ни онда када су функционално повезани. Durović и Lech (2019) додатно указују да извршивост смарт уговора зависи од односа између формалног језика кода и традиционалног језика уговора. То значи да је паметни уговор технолошки ужи и одређенији појам, док је алгоритамски уговор шири аналитички оквир. Паметни уговор зато може бити посматран као посебан, технолошки специфичан облик алгоритамског уговарања, али не и као његов синоним.

Овакво разграничење може се додатно поткрепити и домаћим ауторима. Стојшић Дабетић и Мирковић (2022) смарт уговоре одређују као компјутерски код са уговорним значајем, односно као компјутерски програм креиран са високим степеном сигурности који гарантује да ће се предетерминисана акција спровести по испуњењу одређених услова. Такво одређење корисно је управо зато што наглашава аутоматизовано извршење као централну особину смарт уговора. Тиме се додатно потврђује да смарт уговор треба посматрати као ужи и технолошки одређенији појам, док алгоритамски уговор може обухватити и шире ситуације у којима алгоритам утиче на формирање или реализацију уговорног односа.

3. Правна природа алгоритамских уговора

Питање правне природе алгоритамских уговора представља централни проблем овог рада. Основна дилема гласи – да ли је реч о новом правном институту или о посебном облику савременог уговарања који се још увек креће у оквиру постојећег уговорног права? На овом месту није довољно остати на општој формули да је *технологија нова, а право старо*. Проблем је суштински знатно комплекснији. Ако алгоритам преузима део функција које су раније биле непосредно везане за људско одлучивање, онда се поставља питање да ли се мења само техника уговарања или и његова правна структура (Scholz, 2017; Oliver, 2021).

Постоји разлог да се заступа теза о израженијој посебности алгоритамских уговора. Ако алгоритам бира услове, динамички одређује цену, реагује на податке у реалном времену или аутоматски извршава обавезу без накнадне људске интервенције, онда такав однос очигледно

одступа од класичне слике уговора као текстуално обликованог споразума између две свести које непосредно ступају у правни однос. Ту се отвара стварни теоријски проблем. Не зато што би алгоритамски уговори аутоматски стварали ново право него зато што доводе у питање колико класичне категорије могу без већег напора да обухвате нове облике уговорног понашања (Scholz, 2017; Linarelli, 2022). Ипак, уверљивији је закључак да алгоритамски уговори не представљају посебан и самосталан правни институт. Они настају у оквиру већ постојећих категорија уговорног права: понуде, прихвата, сагласности воља, извршења обавеза и одговорности за повреду уговора. Оно што се мења јесте технички начин на који се поједини елементи уговорног односа обликују, спроводе или контролишу. Алгоритам не замењује право, већ постаје средство кроз које се део уговорног односа организује. Управо зато је тачније говорити о технолошки интензивираним облицима уговарања него о новом уговорном институту (Цветковић, 2021; Wendehorst, 2024). Овај закључак, међутим, није довољан ако остане на нивоу претходно описаног. Није тачно ни да *постојеће право све без теškoће решава*. Граница таквог става појављује се онда када алгоритамски процес постане нетранспарентан, када је начин одлучивања тешко разумљив унапред или када људска контрола над извршењем постане минимална. У тим ситуацијама више није довољно идентификовати формално постојање уговора. Потребно је одговорити и на питање како се одлука приписује, колико је друга страна заиста могла да разуме начин функционисања односа и где су границе прихватљиве аутоматизације. Управо ту алгоритамски уговори не руше уговорно право, али га терају да прецизније објасни сопствене претпоставке (Scholz, 2017; Wendehorst, 2024).

Савремени међународни развој потврђује такав приступ. UNCITRAL Model Law on Automated Contracting из 2024. године нема амбицију да створи посебан и затворен систем новог уговорног права. Његова логика је другачија, а то је да олакша употребу аутоматизације у уговорима, укључујући технике вештачке интелигенције, смарт уговоре, као и да допуни постојеће право тамо где се јављају специфичне тешкоће. Сама структура тог модела показује да доминантни правни правац иде ка адаптацији уговорног права, а не ка његовом одвајању.

4. Основна правна питања алгоритамских уговора

4.1. Сагласност воља и закључење уговора

Прво основно правно питање односи се на сагласност воља и закључење уговора. У класичном уговорном праву сагласност воља представља претпоставку пуноважног уговорног везивања. Код алгоритамских уговора проблем настаје онда када алгоритам не служи само као технички канал комуникације већ активно учествује у избору услова, прихватању понуде или накнадном одређивању садржине односа. Тада се више не пита само да ли уговор постоји, већ и како се правно приписује воља изражена кроз деловање алгоритма (Scholz, 2017; Oliver, 2021). Овде није довољно рећи да *иза алгоритма стоји човек*. Таква формула јесте полазно тачна, али је и у овом случају и недовољно прецизна. Oliver (2021) с разлогом проблематизује могућност да се алгоритми поистовете са класичним агентима. Ако лице није непосредно упознато са свим појединачним условима које алгоритам прихвата или генерише, онда сагласност воља не нестаје, али иста постаје тежа за доказивање и тумачење. Проблем, дакле, није у томе да право уопште познаје посредно изражену вољу. Проблем је у томе колико далеко та посредованост може ићи а да се не угрози основна идеја да је уговор резултат правно релевантне одлуке уговорне стране.

У домаћој литератури ово питање додатно се осветљава кроз институт електронског заступника. Стојшић Дабетић и Мирковић (2022) указују да се у пракси усваја претпоставка да је корисник електронског заступника показао сагласност на склапање уговора који је склопио електронски заступник, и да је та сагласност манифестована већ самом чињеницом да се одлучио на његово коришћење и програмирање за склапање одређених уговора. Аутори даље наглашавају да електронски заступник нема правну ни уговорну способност, већ се сматра алатом корисника, па се његове активности приписују власнику односно кориснику. Овај став је од посебне важности за тему алгоритамских уговора, јер показује да технологија може учествовати у закључењу уговора, а да притом не постане самосталан правни субјект.

Користан је и приступ аутора Linarelli (2022), који питање вештачке интелигенције у уговарању везује за шире филозофско питање *заједничке намере* и објективизоване уговорне намере. Тај приступ помаже да се види да класична уговорна намера не мора нестати чим се промени технички модалитет. Али што је алгоритамски слој сложенији, то је

већа потреба да се јасније одреди у којим границама се резултат може приписати уговорној страни која такав систем користи. Управо ту се види да алгоритамско уговарање не тражи ново право, али тражи прецизније тумачење постојећег. Домаћи аутори указују и на то да дигитални контекст не мења значај понуде и да прихвата понуде као кључне елементе уговорног циклуса, али да мења начин њиховог испољавања и нормативног разумевања. У том смислу, посебности електронских уговора у савременом дигиталном друштву треба посматрати управо у контексту кључних тачака уговорног циклуса – понуде и прихватања понуде, при чему дигитално окружење и употреба различитих облика дигиталне технологије утичу на формулисање уговора, дефинисање уговорних обавеза и аутоматизовану примену, односно извршење и тумачење уговора (Стојшић Дабетић & Мирковић, 2024).

4.2. Извршење уговора у условима аутоматизације

Друго основно правно питање односи се на извршење уговора. Управо се у тој фази најјасније види практични значај алгоритамских уговора. Када су услови унапред дефинисани, а алгоритам или код аутоматски реагује на испуњење одређених претпоставки, извршење уговора може постати брже, ефикасније и предвидљивије. EBRD (2018) у свом документу управо ефикасност, смањење трошкова и извесност извршења наводи као важне мотиве за коришћење смарт уговора. Слично томе, Стојшић Дабетић и Мирковић (2022) смарт уговоре описују као кодом обликоване уговорне механизме који обезбеђују да се унапред одређена акција изврши по испуњењу одговарајућих услова. Тиме се и у домаћој литератури потврђује да је аутоматизовано извршење једно од најважнијих обележја овог типа уговарања и да се практични значај алгоритамских и паметних уговора најјасније види управо у фази реализације уговорних обавеза. Међутим, аутоматизација извршења има и своју цену. Sklaroff (2017) управо на тој тачки упозорава на *цену нефлексибилности* тиме што наглашава да што је уговорни механизам више претворен у код, то је мањи простор за прилагођавање конкретної ситуацији, корекцију, одступање или интервенцију која је у класичном уговорном праву понекад неопходна да би извршење остало правично и функционално. Тај увид је важан зато што показује да аутоматизација није само техничка предност већ и извор нове правне ригидности.

У контексту претходно наведеног, и Dugovic & Lech (2019) показују да извршивост смарт уговора не може бити решена искључиво технички,

већ у спрези са традиционалним уговорним правом. Проблем се не завршава тиме што је код способан да нешто изврши. Правно релевантно питање гласи да ли је такво извршење довољно повезано са ваљаним уговорним оквиром, да ли постоји простор за корекцију грешке и како третирати ситуације у којима код произведе последицу која је технички исправна, али правно спорна. Ту алгоритаМСки уговори најјасније показују да код није замена за право, него нова зона његовог оптерећења.

4.3. Правна сигурност и одговорност уговорних страна

Треће основно правно питање односи се на правну сигурност и одговорност уговорних страна. Код класичних уговора одговорност се релативно лако везује за понашање конкретне стране. Код алгоритаМСких уговора ситуација може бити сложенија, нарочито када је штетна или нежељена последица резултат аутоматског процеса који није до краја транспарентан или разумљив кориснику. Зато се питање правне сигурности не може одвојити од питања ко сноси ризик избора, програмирања, контроле и употребе алгоритаМСког система (Scholz, 2017). Овде је корисна и шира расправа о *алгоритаМСкој одговорности*. Coglianese и Lampmann (2021), иако не пишу примарно из уговорноправног угла, показују да уговор може служити и као механизам расподеле одговорности и контроле алгоритаМСког понашања. Тај увид је значајан и за ову тему, јер показује да правна сигурност не зависи само од екс-пост судске реакције већ и од тога како су уговорне стране екс-анте распоредиле ризике, контролне обавезе и стандарде транспарентности. Одговорност код алгоритаМСких уговора зато није само питање накнаде штете, већ и питање правилног уговорног обликовања односа од самог почетка.

Савремени међународни текстови додатно потврђују да се овај проблем решава пре кроз прилагођавање постојећих правних правила него кроз стварање потпуно новог режима. Wendehorst (2024) своја начела представља као скуп предложених правних принципа који треба да усмере примену постојећег права и развој новог права у вези са аутоматизованим уговарањем. Слично томе, *UNCITRAL Model Law on Automated Contracting* (2024) настоји да уклони правне препреке аутоматизованом уговарању и да пружи основу за правно признање аутоматизације и вештачке интелигенције у формирању и извршењу уговора. Тиме се потврђује да је централни задатак права да појача сигурност унутар постојећег оквира, а не да ствара потпуно одвојени правни свет алгоритаМСких уговора.

5. Осврт на домаће право и упоредноправна решења

Када је реч о домаћем праву, може се рећи да правни систем Републике Србије поседује основу за електронско уговарање и шире дигитално пословање, али не и посебно разрађен режим алгоритамских уговора као издвојене категорије. Закон о електронској трговини (2009) уређује, између осталог, правила у вези са закључењем уговора у електронском облику, док Закон о електронском документу, електронској идентификацији и услугама од поверења у електронском пословању (2017) уређује електронски документ, електронску идентификацију и услуге од поверења. Истовремено, Закон о облигационим односима (1978) још увек остаје општи оквир уговорних односа. То значи да домаће право има нормативну основу за електронско и дигитално уговарање, али нема посебно нормирање алгоритамских уговора као самосталне категорије.

Домаћа литература за сада није бројна, али није ни без значаја. Поред Цветковићевог рада *Уговор као алгоритам: уводна разматрања* (2021), библиографски и текстуално проверени извори показују да постоји и континуиранији интерес за шири однос дигиталног друштва и уговорног права. На истом трагу, Цветковић, анализирајући уговорне односе на тржишту крипто-имовине, указује да се они и даље одвијају према принципима и правилима класичних облигационих уговора, упркос специфичностима које произлазе из примене блокчејн технологије (Cvetković, 2023, р. 229). Посебно су важни радови и монографија Стојшић Дабетић и Мирковић (2022; 2023; 2024), јер повезују дигитализацију уговарања, електронски уговор, електронског заступника, алгоритмирање уговора и паметне уговоре. Тиме се показује да домаћа правна наука не отвара ову тему само кроз један појам већ кроз шири скуп повезаних проблема који заједно воде ка савременом питању алгоритамског уговарања.

У упоредноправном смислу, савремени развој иде у правцу постепеног правног препознавања аутоматизованог уговарања, али без стварања јединственог и затвореног система посебних правила за алгоритамске уговоре. UNCITRAL је 2024. усвојио пропис: *Model Law on Automated Contracting*, са циљем да олакша употребу аутоматизације у уговорима, укључујући и вештачку интелигенцију, смарт уговоре и аутономне трансакције између машина. На европском нивоу, Regulation (EU) 2023/2854, позната као *Data Act*, уређује фер приступ и коришћење података, а у том оквиру уводи и правила релевантна за смарт уговоре у одређеним аранжманима дељења података. То значи

да аутоматизовано уговарање више није само доктринарна тема, већ и предмет позитивноправне пажње.

Из тога следи да се и домаће право и савремена међународна кретања крећу у истом општем правцу: аутоматизовано уговарање правно се признаје и постаје све важније, али се за сада не издваја као потпуно самостална област уговорног права. То додатно потврђује основну хипотезу овог рада (UNCITRAL, 2024; Wendehorst, 2024).

6. Дискусија

Сprovedена анализа показује да је основни проблем алгоритамских уговора погрешно постављен уколико се сведе само на питање да ли је реч о новом правном институту. Такво постављање проблема јесте привлачно, јер алгоритамско уговарање на први поглед заиста одступа од класичне слике уговора: део садржине може бити одређен унапред кроз програмска правила, извршење може бити аутоматизовано, а у појединим ситуацијама људска интервенција постаје минимална. Није зато тешко разумети зашто савремена литература ову тему не посматра само као техничку иновацију, већ као изазов за основне категорије уговорног права. Scholz (2017) полази од тога да алгоритам може одређивати обавезе стране и пре и после закључења уговора, док Oliver (2021) додатно показује да се алгоритми не могу без остатка поистоветити са класичним агентима. У том смислу, теза да алгоритамско уговарање отвара простор за квалитативно ново правно питање није без основа. Међутим, управо на тој тачки потребно је направити јасну разлику између технолошке новине и правне аутономије. Чињеница да се уговорни однос формира или извршава уз помоћ алгоритма још увек не значи да се тиме напушта основна структура уговорног права. Најважнија питања остају иста: ко је пристао, на шта је пристао, шта је садржина обавезе, када је она извршена и коме се приписују нежељене последице аутоматизованог процеса. Ако та питања и даље остају централна, онда ни алгоритамски уговори не излазе из простора уговорног права, већ делују као његов технолошки интензивирани облик. Управо зато је уверљивије говорити о трансформацији модалитета уговарања него о настанку новог института (Wendehorst, 2024; Linarelli, 2022).

Такав закључак додатно потврђују савремена међународна кретања. *UNCITRAL Model Law on Automated Contracting* из 2024. године изричито не претендује да успостави потпуни кодекс аутоматизованог уговарања. Напротив, он уводи допунска правила правног признања која су посебно прилагођена аутоматизованом уговарању. Већ сама та архитектура

показује да међународни развој не иде ка одвајању аутоматизованог уговарања од уговорног права, већ ка његовој доградњи тамо где класична правила постају недовољно прецизна. Ова тачка је важна, јер показује да и најновији међународни приступ полази од континуитета, а не од дисконтинуитета (UNCITRAL, 2024).

Ипак, ни став да је *постојеће право довољно* не сме остати превише тачан. Он је одржив само ако се јасно каже у чему садашње право трпи највећи притисак за промене. Пре свега, то је питање атрибуције као главно питање које се издваја. Када алгоритам прихвата понуду, мења параметре уговорног односа или произведе неочекивани резултат, више није довољно само констатовати да иза њега стоји људска одлука. Потребно је прецизније одредити границе у којима се резултат алгоритамског процеса може приписати страни која га користи. Друго, то је питање поверљивости уговора и правне сигурности. Што је систем сложенији и мање транспарентан, то је слабија претпоставка да је друга страна разумно могла да предвиди како ће се уговорни однос одвијати. Треће, то је питање корекције аутоматизованог извршења. Смарт уговори и други модели аутоматизованог извршења повећавају ефикасност, али истовремено смањују простор за накнадно правно и фактичко прилагођавање конкретној ситуацији. Ту се нарочито јасно види оно на шта упозорава и Sklaroff (2017), висока аутоматизација повећава цену ригидности (Durovic & Lech, 2019).

Овакав закључак није стран ни домаћој литератури. Када Стојшић Дабетић и Мирковић (2022) указују да дигитална технологија мења основне постулате уговорног права, а да се притом електронски заступник још увек посматра као алат корисника чије се радње њему приписују, тиме се заправо потврђује иста основна идеја: технологија снажно мења начин функционисања уговора, али не укида потребу за правним правилима приписивости, одговорности и контроле. У томе се и састоји стварна комплексност алгоритамских уговора, не у томе што би стварали ново право, већ у томе што постојеће право терају на прецизнију самопроверу.

Због тога се основни закључак овог рада може додатно прецизирати. Алгоритамски уговори не представљају посебан правни институт, али нису ни пука дигитална варијација класичног уговора без озбиљнијих последица по правну анализу. Њихов значај лежи управо у томе што тестирају границе постојећег уговорног права: не руше га, али исти присиљавају да прецизније одговори на питања атрибуције, транспарентности, контроле и одговорности. У том смислу, алгоритамски уговори нису ново право, али јесу тачка највећег притиска на класичне представе о приписивости воље и контроли извршења.

7. Закључак

Алгоритамски уговори представљају један од појавних облика савременог уговарања у условима дигиталног друштва. Њихов настанак повезан је са ширим развојем електронског пословања, дигиталних платформи, алгоритамског одлучивања и аутоматизованог извршења уговорних обавеза. Иако терминологија у овој области још увек није у потпуности уједначена, довољно је јасно да се ради о уговорним односима у којима алгоритам има релевантну улогу у формирању или извршењу обавеза уговорних страна. Сprovedена анализа показује да алгоритамски уговори не представљају посебан и самосталан правни институт. Њихова правна природа пре упућује на закључак да је реч о посебном облику савременог уговарања у коме се постојећа правила уговорног права примењују уз одређене специфичности које произлазе из дигиталне технологије и аутоматизације. Због тога се основна хипотеза рада може сматрати потврђеном.

Најважнија правна питања у вези са алгоритамским уговорима односе се на сагласност воља, закључење уговора, аутоматизовано извршење, правну сигурност и одговорност уговорних страна. Међутим, управо та питања показују да алгоритамско уговарање није ни тривијална технолошка надоградња класичног уговора. Оно представља место на којем се најјасније виде границе постојећег уговорног права. Због тога алгоритамски уговори нису ново право, али јесу озбиљан изазов за његово тумачење и даљи развој. Домаћи аутори који се баве уговарањем у дигиталном друштву додатно потврђују да се и у нашем правном простору исти проблем већ препознаје. Уговор се све више креће ка дигитално и алгоритамски структурисаном облику, али се и даље процењује кроз категорије важећег уговорног права. Управо зато алгоритамски уговори представљају пре изазов за прецизније тумачење и развој уговорног права него основ за његово напуштање (Стојшић Дабетић & Мирковић, 2022; 2024).

Захвалница

Аутори су захвални академској заједници Правног факултета за привреду и правосуђе у Новом Саду на подршци у објављивању овог рукописа.

Изјава о непостојању сукоба интереса

Аутори изјављују да немају сукоб интереса.

Доприноси аутора

Концептуализација, П. М.; методологија, В. М.; средства, В. М.; писање – припрема оригиналног нацрта, В. М.; писање – преглед и уређивање, П. М. Сви аутори су прочитали и сложили се са објављеном верзијом рукописа.

Финансирање

За ово истраживање нису обезбеђена екстерна финансијска средства.

Изјава о доступности података

Оригинални доприноси представљени у раду укључени су у сам рукопис, а додатна питања могу се упутити ауторима.

Информисани пристанак свих учесника у истраживању/одобрење надлежног одбора

Није применљиво.

Malović Vladanka

University Business Academy in Novi Sad, Faculty of Law for Commerce and Judiciary in Novi Sad, Novi Sad, Serbia

Mirković Predrag

University Business Academy in Novi Sad, Faculty of Law for Commerce and Judiciary in Novi Sad, Novi Sad, Serbia

ALGORITHMIC CONTRACTS IN MODERN CONTRACT LAW – CONCEPT, LEGAL NATURE, AND FUNDAMENTAL LEGAL ISSUES

ABSTRACT: The development of digital technologies has led to noticeable changes in the manner in which contracts are concluded and performed. Within this framework, algorithmic contracts have emerged as one of the forms of contemporary contracting. The subject matter of this paper is the

analysis of algorithmic contracts in modern contract law, with particular emphasis on their concept, legal nature, and relationship to the traditional contract, the electronic contract, and the smart contract. The aim of the paper is to determine whether algorithmic contracts constitute a new legal institution or merely a specific form of contemporary contracting based on the application of digital technology, as well as to identify the fundamental legal issues arising in connection with their conclusion and performance. The paper is theoretical in nature and is based on the normative and comparative legal methods, along with an analysis of relevant domestic and foreign literature and legal sources. The main hypothesis of the paper is that algorithmic contracts do not constitute a separate and autonomous legal institution, but rather a specific form of contemporary contracting in which the existing rules of contract law continue to apply, subject to certain particularities arising from the use of digital technology and automation. The analysis shows that algorithmic contracts do not fall outside the framework of the general rules of contract law, but that there are certain distinctions of a qualitatively legal nature relating to issues of consent, attribution of decision-making, control over performance, and liability for the outcome of the automated process. Their significance, therefore, does not lie in the creation of a new branch of contract law, but in the fact that they clearly reveal the limits of the existing one.

Keywords: *algorithmic contracts, contract law, digital society, electronic contract, smart contract, automation of contracting.*

Литература

1. Coglianese, C., & Lampmann, E. (2021). Contracting for algorithmic accountability. *Administrative Law Review Accord*, 6, pp. 175–199. Приступљено 10.5.2026. https://administrativelawreview.org/wp-content/uploads/sites/2/2021/10/Coglianese-Lampmann_For-ACCORD-1.pdf
2. Цветковић, М. С. (2023). Паметни уговори 2.0: Уговарање у пракси У: Раичевић, Н. (уред.), *Одговорност у правном и друштвеном контексту – Књ. 3* (стр. 207–229). Ниш: Правни факултет Универзитета у Нишу, Приступљено 10. 5. 2026. https://www.prafak.ni.ac.rs/files/centar_pub/Tematski-Zbornik-Radova-Odgovornost-2023.pdf
3. Цветковић, П. (2021). Уговор као алгоритам – уводна разматрања. *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, 60(92), стр. 15–34. DOI: 10.5937/zrpfno-34462 Приступљено 10. 5. 2026. <https://www.prafak.ni.ac.rs/files/zbornik/sadrzaj/zbornici/z92/01z92.pdf>

4. Durovic, M., & Lech, F. (2019). The enforceability of smart contracts. *The Italian Law Journal*, 5(2), pp. 493–511. Приступљено 10. 5. 2026. <https://theitalianlawjournal.it/data/uploads/5-italj-2-2019/493-durovic-lech.pdf>
5. European Bank for Reconstruction and Development [EBRD] (2018). *Smart contracts: Legal framework and proposed guidelines for lawmakers*. Приступљено 5. 5. 2026. https://www.ebrd.com/content/dam/ebird_dxp/assets/pdfs/legal-reform/financial-law/Smart-contracts-legal-framework-and-proposed-guidelines-for-lawmakers.pdf
6. Linarelli, J. (2022). A Philosophy of Contract Law for Artificial Intelligence: Shared Intentionality. In M. Ebers, C. Poncibò, & M. Zou (Eds.), *Contracting and Contract Law in the Age of Artificial Intelligence* (pp. 59–80). London: Hart Publishing. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3876606>
7. Oliver, M. (2021). Contracting by artificial intelligence: Open offers, unilateral mistakes, and why algorithms are not agents. *ANU Journal of Law and Technology*, 2(1) pp. 45–87. Приступљено 10. 5. 2026. <https://search.informit.org/doi/pdf/10.3316/informit.20220516066960>
8. Regulation (EU) 2023/2854 of the European Parliament and of the Council of 13 December 2023 on harmonised rules on fair access to and use of data (Data Act). Приступљено 10. 5. 2026. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32023R2854&from=eur-lex.europa.eu>
9. Scholz, L. H. (2017). Algorithmic contracts. *Stanford Technology Law Review*, 20, pp. 128–169. Приступљено 10. 5. 2026. <https://ir.law.fsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1615&context=articles>
10. Sklaroff, J.M. (2017). Smart contracts and the cost of inflexibility. *University of Pennsylvania Law Review*, 166(1), pp. 263–303. Приступљено 1. 5. 2026. [https://papers.ssrn.com/sol3/Delivery.cfm/SSRN_ID3073133_code2754127.pdf?abstractid=3008899&mirid=1&utm](https://papers.ssrn.com/sol3/Delivery.cfm/SSRN_ID3073133_code2754127.pdf?abstractid=3008899&mirid=1&utm_source=social&utm_medium=social)
11. Стојшић Дабетић, Ј., & Мирковић, П. (2022). *Уговарање и уговорно право у дигиталном друштву*. Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду. Приступљено 10. 5. 2026. https://www.pravni-fakultet.edu.rs/downloads/naucni-rad/projekti/publikacije_prpsdd/UGOVARANJE_I_UGOVORNO_PRAVO_U_SAVREMENOM_DIGITALNOM_DRUSTVU.pdf
12. Stojšić Dabetić, J., & Mirković, P. (2023). Contracting in modern digital society – Phenomenological and legal outlines. In: Vesik, T. (ed.), *VII International scientific conference Development of science in the XXI century* (pp. 34–42). Dortmund. Приступљено 3. 5. 2026. <https://conference-w.com/wp-content/uploads/2024/03/Ger.D-1415092023.pdf>

13. Stojšić Dabetić, J., & Mirković, P. (2024). Contracting in the digital society – Certain issues of significance in regards to regulation of offers and acceptance of offers in e-contracts. *Kultura polisa*, 21(1), pp.181–201. Приступљено 10. 5. 2026. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1241458>
14. United Nations Commission on International Trade Law [UNCITRAL] (2024). *UNCITRAL model law on automated contracting*. United Nations. Приступљено 4. 5. 2026. <https://uncitral.un.org/sites/default/files/2424674e-mlautomatedcontracting-rev1-ebook.pdf>
15. Wendehorst, C. (2024). Discussion draft: Principles for AI in contracting (Version 2.1). *Journal of European Consumer and Market Law*, 13(1), pp. 43–60. Приступљено 10. 5. 2026. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4704081&utm
16. Закон о електронској трговини. *Службени гласник РС*, бр. 41/09, 95/13 и 52/19
17. Закон о електронском документу, електронској идентификацији и услугама од поверења у електронском пословању. *Службени гласник РС*, бр. 94/17 и 52/21
18. Закон о облигационим односима. *Службени лист СФРЈ*, бр. 29/78, 39/85, 45/89 и 57/89, *Службени лист СРЈ*, бр. 31/93, *Службени лист СЦГ*, бр. 1/03, *Службени гласник РС*, бр. 18/20

СПЕЦИФИЧНОСТИ ОБЈЕДИЊЕНЕ УПРАВНЕ ПРОЦЕДУРЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

АПСТРАКТ: Обједињена процедура представља скуп активности и поступака које спроводи надлежни орган управе у вези са изградњом, доградњом и реконструкцијом објеката, односно извођењем радова. Ова процедура конструисана је тако да се спроводи у фазама које су у међусобној корелацији, у узрочно-последичној вези и у већини је случајева управно поступање у једној фази условљено окончањем претходне. У одређеним фазама орган управе предузима управне радње, док у другим доноси управне акте. Обједињена процедура у целини спроводи се у електронском облику. Спроводи је орган управе надлежан за урбанизам и грађевинске послове у законом прописаним кратким роковима са овлашћењем да по службеној дужности прибавља све неопходне акте од других органа управе и правних лица којима су поверена јавна овлашћења. Намера аутора јесте да кроз овај рад прикаже специфичности обједињене процедуре које се огледају у добро осмишљеној организацији, у јасном прописивању права и обавеза како странака тако и свих органа који учествују у њој, те у начину на који је обезбеђена транспарентност и економичност у њеном спровођењу. Такође, будући да се обједињена процедура у научној теорији најчешће посматра као пример јединственог управног места – института нормираног управним процесним законодавством – у раду ће се приказати њене веће сличности са појмом електронског

*Доктор правних наука, виши саветник, Републички геодетски завод, Београд, Србија, имејл: milica.office1@gmail.com

© 2026 by the authors. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

јединственог управног места предвиђеног законом којим је нормирана електронска управа.

Кључне речи: обједињена процедура, јединствено управно место, посебан управни поступак, електронска управа.

1. Увод

Једна од многобројних области друштвеног живота која је устројена нормама управног права јесте и област уређења грађевинског земљишта и изградње објеката. Предности јасног, недвосмисленог и потпуног организовања начина поступања надлежних органа као и јасног прописивања права и обавеза грађана и правних лица у овој области су вишеструке, почев од планског уређења животног простора, до обезбеђивања сигурног и хуманог становања и омогућавања несметаног обављања животних и професионалних активности свих грађана. Поред законом предвиђене процедуре, модернизација и развој управе, од раније наглашеног бирократског до садашњег усвојеног концепта *добре управе* са акцентом на социјалној улози, нужно подразумева професионализацију управе, њену ефикасност и транспарентност (Торбица, 2023а, стр. 401). Опредељеност државе за реформисање управе од административног апарата са наглашеном улогом принуде до јавног сервиса прилагођеног грађанима и њиховим потребама огледа се кроз континуирано доношење стратешких докумената (Стратегија реформе државне управе у Републици Србији, 2004; Стратегија реформе јавне управе у Републици Србији, 2014; Стратегија реформе јавне управе у Републици Србији за период од 2021. до 2030. године, 2021) и њиховој разради кроз акционе планове, почев од 2004. године па до данас. Резултат таквог политичког става, а у складу са потребом успостављања административних капацитета прилагођених свим изазовима и иновацијама које се стављају пред органе управе и начин и циљеве вршења њихове делатности, било је и доношење Закона о општем управном поступку 2016. године. Тим законом, као кровним и основним законом који уређује начин поступања свих органа управе, као и других органа и организација којима су поверена јавна овлашћења приликом вршења управне делатности, законодавац је покушао да исходује такво организационо-правно решење којим би успешно и у перспективи могао да удовољи разноликим и растућим друштвеним потребама (Рабреновић, 2022, стр. 10). Будући да се овим законом изменио концепт раније важећег процесног закона са традицијом вишом

од осамдесет година (Лончар, 2009, стр. 181–184), логично је да се научна и стручна јавност, како пре тако и након његовог доношења, активно оглашавала (Димитријевић, 2010; Миловановић & Васиљевић, 2011; Милков, 2013; Лилић, 2013). Критике су биле опречне, од позитивних до негативних, али је недвосмислено то да је овим законом пружена могућност даљој модернизацији како општег тако и посебних управних поступака, као и међусобној сарадњи и повезивању различитих органа управе и организација којима су поверена јавна овлашћења у циљу спровођења поступака и одлучивања.

Област грађевинарства је од најранијих периода, још од доба старог Рима, била уређена правним актима и држава је одувек показивала интерес за нормирање начина коришћења грађевинског земљишта и могућности изградње. Издавање грађевинских и употребних дозвола, као исправа којима надлежни органи поступак изградње прате од саме идеје до реализације и почетка употребе објекта, па и током касније употребе објекта кроз поступања инспекцијских органа, у нашој је правној литератури познато и устројено у последњих више од сто година. Почети свеобухватног законског нормирања ове области друштвеног живота и обавезе издавања административних дозвола данас познатих датирају још од Грађевинског закона за Краљевину Југославију из 1931. године. Овим законом је област грађевинарства и урбанизма на целој територији тадашње државе уређена на јединствен начин, чиме су престали да важе сви разнородни прописи бивше Аустроугарске и Краљевине Србије. Од тада, па до данас, издавање грађевинских и употребних дозвола било је саставни део стварне надлежности органа управе, како на локалном тако и на неком од виших нивоа организације власти. Таква пракса се задржала и до данашњих дана, уз нужне измене у поопштравању услова за издавање административних исправа који су у складу са захтевима у области грађевинарства садашњице. Оно што је основна специфичност обједињене процедуре је што је она нормирана у време важења ранијег закона којим је уређиван општи управни поступак као и скраћени управни поступак, односно у периоду када наше процесно законодавство у области управе није предвиђало тако модернизован посебан управни поступак нити такав вид организације и међусобне сарадње различитих органа управе и организација које врше јавна овлашћења. Дакле, иако је ранијим процесним законом предвиђено доношење одлука у скраћеном управном поступку електронским рачунаром, такво законско решење није омогућавало развој новонормираног поступка обједињене процедуре

који је од самог почетка предвиђен искључиво као електронски (Закон о општем управном поступку, 1997).

Међутим, иако сам почетак примене норми које се тичу обједињене процедуре није у целости имао правног основа, у закону којим је регулисан општи управни поступак, тај правни основ је настао годину и по дана касније, доношењем новог Закона о општем управном поступку 2016. године. Оваква правна ситуација једино се може правдати дугим периодом израде закона којим је уређен општи управни поступак, односно чињеницом да су већ у време законског уобличавања обједињене процедуре били заузети став и основне смернице о неопходности модернизације управног поступка кроз измену одавно превазиђених процесних решења, потребом примене одређених правних стандарда везаних за рад органа управе који су проистекли из процеса европских интеграција Републике Србије, као и подстицајем пруженим од стране грађанске јавности за неопходношћу уобличавања таквог поступка у области грађевинарства кроз који ће органи управе задовољити све захтеве за транспарентношћу, економичношћу и ефикасношћу свог рада.

2. Фазе обједињене процедуре и начин одлучивања надлежног органа

Обједињена процедура је заједнички назив за више управних радњи и посебних управних поступака које спроводе органи управе у области која се тиче изградње, доградње или реконструкције објеката, односно извођења радова на објектима. У наш правни систем уведена је 2015. године (Закон о изменама Закона о планирању и изградњи, 2015, чланови 110–160), чиме је извршена комплетна реформа у начину поступања наших органа управе у овој области. Као што смо приметили, законско уобличавање ове административне процедуре, са свим карактеристикама модерног управног поступка, претходило је реформи процесног законодавства везаној за општи управни поступак. Кроз њено спровођење у потпуности долази до изражаја новоуведени појам *управног поступања*, који, за разлику од *послова државне управе* има шири обим и односи се на све ситуације у којима се правно или фактички утиче на положај странке (Милков & Радошевић, 2016, стр. 737). То се на најбољи начин може приказати указивањем на специфичности сваке фазе обједињене процедуре, које се могу посматрати појединачно, али у већини случајева доношење позитивне одлуке у свакој фази нужно претходи истом таквом одлучивању у наредној. Наиме, издавању

употребне дозволе увек претходи издавање грађевинске дозволе, а њој издавање локацијских услова. Међутим, постоје одређени поступци који су део обједињене процедуре, али нису нужно повезани са осталима, као што је то издавање решења којим се дозвољава рушење објекта и издавање одобрења за извођење радова за оне врсте објеката које се могу градити, односно оне радове који се могу изводити без прибављања грађевинске дозволе.

Оне фазе које су међусобно условљене и имају свој законом прописан редослед јесу: издавање локацијских услова, доношење решења о одобрењу за изградњу објекта (грађевинска дозвола), потврђивање пријаве радова и доношење решења о одобрењу за употребу објекта (употребна дозвола). Издавање локацијских услова и потврђивање пријаве радова представљају управне радње, односно материјалне акте органа који утичу на права, обавезе или правне интересе странака (Јовановић, 2018, стр. 1098), док су поступци за издавање грађевинске и употребне дозволе посебни управни поступци, односно специфичности ове управне области налагале су да се поједина питања управног поступка уреде посебним законом (Лончар, 2016, стр. 1234). Локацијски услови и њихова садржина представљају јавну исправу која садржи све урбанистичке, техничке и друге услове и податке потребне за израду идејног пројекта, пројекта за грађевинску дозволу и пројекта за извођење радова на објекту које надлежни орган може да одреди сам, увидом у плански документ, или на основу добијања неопходних информација од других органа или носилаца јавних овлашћења (Уредба о локацијским условима, 2023, чланови 3, 13 и 53а). Издају се у односу на катастарску парцелу, а не на подносиоца захтева, и садрже услове који су неопходни за пројектовање и прикључење на инфраструктурну мрежу (струју, воду, гас), као и остале услове који су планским документом предвиђени за изградњу на одређеној катастарској парцели. Дакле, из садржине овог акта странка добија корисне информације о свим условима које будући објекат треба да испуни. Уколико подносилац захтева није задовољан, има право на изјављивање приговора у року одређеном законом (Уредба о локацијским условима, 2023, члан 15). Приговор се изјављује другостепеном органу, који је у овом случају или градско, општинско веће уколико је првостепени орган управа јединице локалне самоуправе, извршни орган аутономне покрајине, уколико је у првостепеном поступку одлучивао орган управе аутономне покрајине, односно Влада уколико је првостепени орган надлежно министарство Републике Србије. Одлука о приговору коју донесе надлежни другостепени орган је коначна у управном поступку, а

заштита права странака је обезбеђена могућношћу покретања управног спора (Закон о планирању и изградњи, 2009, члан 15). На овом месту је неопходно указати на могућу, а правно неоправдану ситуацију у којој другостепени орган по приговору одлучује тако да га усваја и издаје нове, измењене, локацијске услове. Наиме, издавање локацијских услова представља управну радњу, односно такву активност управе која не може бити предмет управног спора. С друге стране, предмет управног спора јесте решење којим надлежни другостепени орган одлучује о приговору (Радошевић, 2021, стр. 612–613). У поменутој ситуацији, другостепени орган доноси решење којим приговор усваја и издаје локацијске услове, дакле одлуком у управном поступку иницираном приговором одлучује и о нечему што представља управну активност која се не врши по правилима управног поступка, односно управну радњу. Узимајући у обзир да управна радња не може бити предмет управног спора, исправније би било да је законодавац за одлучивање по приговору одредио руководиоца органа надлежног за спровођење обједињене процедуре, о чијој одлуци би по жалби одлучивало градско или општинско веће, извршни орган аутономне покрајине или Влада. На тај начин би, по приговору, био спроведен управни поступак и донет управни акт против кога би се могао покренути управни спор.

У другој фази обједињене процедуре надлежан орган издаје, ако су испуњени сви законом прописани услови, грађевинску дозволу, односно доноси решење којим одобрава изградњу објекта (Закон о планирању и изградњи, 2009, чланови 133–147). По правилима овог поступка, надлежни орган може да изда решење о грађевинској дозволи, привременој грађевинској дозволи, грађевинској дозволи за припремне радове и привременој грађевинској дозволи за извођење припремних радова. Орган који је надлежан за издавање грађевинских дозвола јесте ресорно министарство, док органи јединице локалне самоуправе и аутономне покрајине те послове обављају као поверене послове. У овом поступку надлежни орган решење доноси у складу са раније издатим, а важећим локацијским условима, као и на основу законом прописане техничке документације уз испуњене услове који се тичу својинских права на земљишту на којем се планира изградња објекта (Правилник о поступку спровођења обједињене процедуре, 2023). Надлежан орган по правилима овог посебног управног поступка може да донесе три врсте управних аката, две негативне одлуке којима се захтев: одбацује, због процесног недостатка и непотпуне документације, и одбија чак иако је формално уредан, уколико техничка документација није у сагласности

са локацијским или законом прописаним условима, као и позитивну одлуку којом захтев усваја и одобрава изградњу објекта (Вучетић, 2021, стр. 83). Уколико је одлуку донео орган управе јединице локалне самоуправе или аутономне покрајине, странка своје право може да заштити пред другостепеним органом, ресорним министарством или извршним органом аутономне покрајине уколико се ради о грађењу објекта на територији аутономне покрајине. Када у првом степену одлучује надлежно министарство, та одлука је коначна и незадовољна страна своје право може да заштити подношењем тужбе управном суду (Мартиновић, 2018, стр. 200–204).

У трећој фази обједињене процедуре, надлежни орган поступа по пријави радова коју може да потврди уколико су испуњени законски услови или да одбаци због формалних недостатака. Уколико потврди пријаву радова, надлежни орган дужан је да правоснажну грађевинску дозволу, коју је издао у претходној фази поступка, као и потврду о пријави радова, достави органу надлежном за послове државног премера и катастра ради предбележбе тог објекта у евиденцију катастра непокретности и надлежној грађевинској инспекцији која је овлашћена за вршење инспекцијског надзора. Дакле, потврда пријаве радова, уз решење о грађевинској дозволи, представља акт којим се иницира покретање посебног управног поступка уписа у евиденцију катастра непокретности по службеној дужности (Торбица, 2023б, стр. 467). Будући да у овој фази поступка надлежни орган за спровођење обједињене процедуре врши управну радњу, странка има право приговора на одбачај пријаве радова, а надлежност за одлучивање о основаности приговора и начин поступања органа управе су већ објашњени у делу рада који се тиче локацијских услова. У поступку пријаве завршетка изградње темеља и завршетка изградње објекта у конструктивном смислу надлежан орган за спровођење обједињене процедуре иницира поступак инспекцијског надзора који је грађевинска инспекција дужна да у законом прописаном року изврши, без обзира на то да ли овакве пријаве садрже неке формалне недостатке.

У четвртој фази обједињене процедуре орган, по захтеву странке, одлучује у поступку за издавање употребне дозволе, односно решења којим се одобрава употреба изграђеног објекта. Надлежан орган и у овом поступку одлучује у складу са приложеном документацијом, и може донети две врсте одлука, позитивну и негативну. Негативну одлуку, решењем којим одбацује захтев, надлежни орган доноси уколико нису испуњени формални услови предвиђени законом. Странка у оба случаја

има право да изјављивањем жалбе, односно подношењем тужбе, покрене другостепени управни поступак односно управни спор ради заштите својих права и интереса. Решење којим орган одлучује у овој фази поступка нема рок важења, објекат се након извршене техничке контроле сматра у потпуности изграђеним у складу са законом, а правноснажна одлука надлежног органа може да се испитује једино по улагању ванредних правних средстава. Поступак издавања употребне дозволе представља скраћени управни поступак, а будући да је у потпуности регулисан посебним законом, ради се о посебном управном поступку. Надлежан орган, по стицању правноснажности решења о издавању употребне дозволе, по службеној дужности, покреће поступак уписа у евиденцију катастра непокретности (Закон о планирању и изградњи, 2009, чланови 154–160).

Поред ових фаза поступка обједињене процедуре, које су у међусобној корелацији, који претходе или следе један другом, предвиђен је и посебан управни поступак издавања одобрења за извођење радова за оне врсте објеката који се могу градити, односно оне радове који се могу изводити без прибављања грађевинске дозволе. Надлежни орган и у овом случају одлучује по захтеву странке ценећи формалну исправност достављених исправа и садржину захтева, сходно чему захтев може да одбије, одбаци или усвоји. Одлуку којом захтев одбија доноси искључиво у ситуацији у којој је за изградњу конкретног објекта неопходно издајствовати грађевинску дозволу (Закон о планирању и изградњи, 2009, чланови 143–145).

3. Електронско управно поступање у обједињеној процедури

Једна од основних карактеристика обједињене процедуре јесте то што се у потпуности спроводи електронски, уз прецизно и тачно одређене улоге органа и странака и уз прописивање кратких рокова у којима су органи обавезани на поступање. Такође, сви акти, осим решења којим се издаје употребна дозвола, које у обједињеној процедури доносе надлежни органи управе јесу ограниченог дејства и престају да важе након истека одређених законских рокова. Односно, уколико странка не искористи право које јој је својом одлуком утврдио орган управе, остаје без њега. Након истека рока важења аката издатих у овом поступку, странка има право да покрене нове поступке ради остварења својих права и интереса који ће се даље водити сагласно правилима и условима

који важе у време подношења нових захтева. Читав поступак је ближе разрађен подзаконским актом (Правилник о спровођењу обједињене процедуре електронским путем, 2023) на који начин је ова област у потпуности уређена, а све евентуалне дилеме и нејасноће у законском решењу превазиђене су. Прописивањем оваквог поступка одлучивања надлежних органа управе поштује се смисао и значај свих начела општег управног поступка без умањења зајемчених права странака, односно обезбеђено је законито, ефикасно и делотворно одлучивање о правима и обавезама правних и физичких лица.

Надлежност за спровођење обједињене процедуре подељена је између органа управе републичког, покрајинског и локалног нивоа у зависности од врсте објекта чија се изградња, доградња или реконструкција планира. Сваки од наведених органа дужан је да за спровођење свих поступака и активности који чине обједињену процедуру (издавање локацијских услова као и њихове измене, решења о уклањању објекта, грађевинске дозволе као и њихове измене, потврђивање пријаве радова, употребне дозволе као и издавање решења за објекте за које се не издаје грађевинска дозвола) одреди посебну организациону целину у свом саставу чији руководилац је одговоран за њено ефикасно спровођење (Закон о планирању и изградњи, 2015, члан 8). Сва акта која се достављају од стране странака или акти које орган прибавља по службеној дужности од стране других ималаца јавних овлашћења, као и акта којима орган одлучује у поступку спровођења обједињене процедуре имају форму електронског документа (Golić, 2023, стр. 46–52). Односно, читава процедура и размена докумената и поднесака обавља се у електронској форми, а изузетак је учињен само у ситуацији предаје поднесака којима се изјављују правни лекови или захтева признање својства странке у поступку. У тим случајевима надлежан орган дужан је да поднеске примљене у папирној форми дигитализује и потврди истоветност те копије оригиналу, на који начин копија добија исту доказну снагу као и оригинал. Поред кратких рокова који су прописани за поступање надлежног органа у обједињеној процедури (Закон о планирању и изградњи, 2015, члан 8д), рокови су прописани и за носиоце јавних овлашћења којима се са захтевом за издавање одређених аката из њихове надлежности обраћају органи надлежни за спровођење обједињене процедуре ради комплетирања сопствених предмета и прикупљања свих исправа неопходних за доношење одлуке. Законодавац је обезбедио поштовање прописаних рокова од стране свих учесника у овом поступку обавезом покретања прекршајног поступка и изрицања

законом прописаних новчаних казни за непоступање, одредивши распон новчане казне, случајеве у којима су лица овлашћена за покретање прекршајног поступка дужна да исти иницирају као и лица против којих се прекршајни поступак покреће (Закон о планирању и изградњи, 2015, члан 211а и 211б).

4. Дилеме око правне природе обједињене процедуре

У правној теорији постоје дилеме око тога да ли је обједињена процедура скуп посебних управних поступака који су свакако повезани будући да одлуке у одређеним поступцима представљају претходно питање за одлучивање у неким другим поступцима, или се обједињена процедура опредељује у складу са међусобном сарадњом надлежних органа и одлучивањем као јединствено управно место. У обједињену процедуру уврштени су различити посебни управни поступци и управне радње које су међусобно повезане и условљене како правовременом реакцијом странака, благовременим подношењем захтева и достављањем исправне документације, тако и међусобном сарадњом различитих органа управе и носилаца јавних овлашћења. Орган управе који је надлежан за спровођење обједињене процедуре, након подношења захтева странке, има централну улогу у поступку и својим обављањем управних послова за које је надлежан иницира покретање различитих поступака код других органа управе или носилаца јавних овлашћења. Такође је овлашћен и на покретање прекршајних поступака уколико од истих не добије благовремени одговор.

Суштина јединственог управног места јесте да се омогући поступање у папирном или електронском облику, једног или више органа, ради остваривања једног или више права или правног интереса корисника јавних услуга и задовољавања њихових потреба (Уредба о ближим условима и критеријумима и мерилима за одређивање јединственог управног места, као и начину сарадње надлежних органа у вези са поступањем и обављањем послова на јединственом управном месту, 2023, члан 1; Закон о општем управном поступку, 2016, члан 42). Јединствено управно место подразумева координирано поступање органа који решавају по захтевима странака, благовремено међусобно обавештавање и благовремену размену докумената и аката по службеној дужности. Оно што је специфично за јединствено управно место, једно место на које странка може да дође и поднесе захтев за покретање више поступака, јесте што странка на истом месту може добити и правну

помоћ око садржине захтева који подноси, око неопходне документације коју треба да преда, информације о току предмета као и обавештење о одлукама које су надлежни органи евентуално донели.

С друге стране, успостављање и одржавање електронске везе и комуникације у јавној управи је регулисано Законом о електронској управи донетим 2018. године, а акценат на међусобној сарадњи, координацији и помоћи између свих органа јавне управе прописана је свим законима којима су уређени посебни управни поступци. Наиме, сви органи јавне управе дужни су да учине доступним податке о којима воде службене евиденције (матичне књиге, подаци о пребивалиштима, држављанству, подаци о власништву на непокретностима, подаци о регистрацији привредних субјеката) преко јединствене информационо-комуникационе мреже и сервисне магистрале. На тај начин се врши размена података између органа јавне управе, односно странка није више дужна да одређене чињенице и околности сама доказује уколико орган који води поступак до тих информација и документације може да дође путем размене података са органом који их изворно поседује. Закон о електронској управи (2018, члан 4) уводи појам електронског јединственог управног места као веб-портала или другог софтверског решења које на једном месту омогућава електронско управно поступање једног или више органа ради остваривања једног или више права. Ова дефиниција је доста широка и приближнија радњама које органи управе предузимају приликом одлучивања по правилима обједињене процедуре, него самој дефиницији јединственог управног места. Али, када се узме у обзир да је јединствено управно место регулисано законом у делу под називом „Сарадња и службена помоћ“, можемо да претпоставимо да се ипак ради о намери законодавца да се кроз овај институт оствари један вид комуникације између различитих органа управе, све у циљу да се странкама омогући брже, једноставније и лакше остваривање различитих права и интереса. Иако је овај институт невесто дефинисан, он је, осим за одређене поступке који се воде пред надлежним органима јединице локалне самоуправе, и превазиђен, будући да се поступци у којима су ангажовани различити органи управе већ нормирани тако да се њихова сарадња врши по службеној дужности и да странка није у обавези да прибавља такве исправе сама (Димитријевић, 2023, стр. 9–11). Дакле, тумачењем законских норми долазимо до закључка да суштина јединственог управног места није умрежавање органа управе, већ омогућавање да странка на једном месту покрене више управних поступака ради заштите свога интереса и да на једном месту

може да добије информације о свим тим поступцима. Код обједињене процедуре странка покреће само један поступак, а све остале радње и обавеза прикупљања различитих јавних исправа, као и евентуално иницирање других посебних управних поступака, врши надлежан орган по службеној дужности, чиме је она ближа електронском јединственом управном месту. То је свакако и логично будући да органи надлежни за спровођење обједињене процедуре у потпуности поступају електронски.

5. Закључак

Обједињена процедура је скуп посебних управних поступака и управних радњи које врше надлежни органи управе у области изградње објеката и уређења грађевинског земљишта. Њеним уређивањем постају јаснији разлози уобличавања нових облика управног поступања у закону којим је уређен општи управни поступак. Иако су ти појмови недовољно јасно дефинисани и међусобно разграничени, а веза са правилима управног поступка привидна, омогућено је нормирање једне овакве процедуре којом се у потпуности остварују сва прописана начела управног поступка, а заштита права странака остварује се на ефикасан, економичан и транспарентан начин. Такође, немогућност ближег дефинисања правне природе обједињене процедуре и подвођења под предвиђене институте општег дела управног права указује на недоследност у нормирању јединственог управног места и његове електронске верзије. Анализом електронског управног поступања у обједињеној процедури утврдили смо да она представља електронско јединствено управно место које је регулисано законом чији предмет уређивања нису правила по којима органи управе поступају у управним стварима, већ начин на који органи управе успостављају, одржавају и користе електронску управу. С тим у вези, можемо да претпоставимо да је воља законодавца била да омогући да органи управе кроз управно поступање по правилима различитих електронских процедура на најефикаснији начин учествују у остваривању права и интереса странака. Дакле, обједињена процедура у области грађевинарства, као јединствен пример, егзистира у нашем правном систему као скуп различитих, а међусобно повезаних и условљених, послова управе, са тачно и јасно одређеним правима и обавезама свих њених учесника. Њено нормирање је дозвољено новим концептуалним правилима општег управног поступка, често оправдано критикованим од стране научне јавности, и представља прави пример давања примата социјалној улози управног права науштрб јасно и конзистентно

дефинисаним управноправним институтима. Управним поступањем кроз обједињену процедуру остварују се сва начела прописана законом, а степен заштите права странака не само да није умањен већ је заштита обезбеђена обавезним санкционисањем поступања учесника у овој процедури супротно прописаним правилима.

Изјава о непостојању сукоба интереса

Аутор изјављује да нема сукоб интереса.

Финансирање

Ово истраживање није остварило никакво додатно финансирање.

Изјава о доступности података

Оригинални доприноси представљени у раду укључени су у сам рукопис, а додатна питања могу се упутити аутору.

Информисани пристанак свих учесника у истраживању/одобрење надлежног одбора

Није применљиво.

Torbica Milica

Republic Geodetic Authority, Belgrade, Serbia

SPECIFICS OF THE UNIFIED ADMINISTRATIVE PROCEDURE IN THE REPUBLIC OF SERBIA

ABSTRACT: The unified procedure represents a set of activities and procedures carried out by the competent authority in connection with the construction, extension and reconstruction of buildings, i.e. the execution of works. This procedure is constructed in such a way that it is carried out in phases that are mutually correlated in a cause-and-effect relationship, and in most cases the administrative action in one phase is conditioned by the completion of the previous one. In certain phases, the administrative body undertakes administrative actions, while in others it

issues administrative acts. The unified procedure is carried out entirely in electronic form. It is carried out by the administrative body responsible for urban planning and construction works, within the legally prescribed short deadlines, with the authority to obtain, ex officio, all necessary acts from other administrative bodies and legal entities entrusted with public powers. The author's intention is to show through this work the specifics of the unified procedure, which are reflected in a well-designed organization, by clearly prescribing the rights and obligations of both the parties and all authorities participating in it, and the way in which transparency and cost-effectiveness are ensured in its implementation. Also, since the unified procedure is most often regarded in scholarly theory as an example of the single administrative place — an institution governed by administrative procedural legislation — this paper will demonstrate that it bears greater similarity to the concept of the electronic single administrative place established by the law governing electronic administration.

Keywords: *unified procedure, single administrative place, special administrative procedure, electronic administration.*

Литература

1. Димитријевић, П. (2010). У сусрет новом закону о општем управном поступку у Републици Србији, *Facta universitatis – series: Law and Politics*, 8(1), стр. 33–42
2. Димитријевић, П. (2023). Јединствено управно место – идеја, правна регулатива и пракса у Србији, *Архив за правне и друштвене науке*, 118(4), стр. 9–26. DOI: 10.5937/adpn2304009D
3. Golić, D. (2023). Normative regulation in Electronic Administration in Republic of Serbia. *Pravo – teorija i praksa*, 40(suppl.), pp. 44–62. DOI: 10.5937/ptp2300044G
4. Грађевински закон. *Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 135/1932
5. Јовановић, З. (2018). Појам и класификација управних радњи – између теорије и законодавства. *Зборник радова Правног факултета, Нови Сад*, 3(52), стр. 1097–1111. DOI: 10.5937/zrpfns52-19185
6. Лилић, С. (2013). Контроверзе у вези са новом радном верзијом Нацрта Закона о општем управном поступку Србије (у контексту европских интеграција) У: Лилић, С. (уред.), *Перспективе имплементације*

- европских стандарда у управном систему Србије – зборник радова, књ. 3 (стр. 11–27). Београд: Правни факултет
7. Лончар, З. (2016). Посебни управни поступци. *Зборник радова Правног факултета, Нови Сад*, 4(50), стр. 1231–1249. DOI: 10.5937/zrpfns50-13080
 8. Лончар, З. (2017). Правна средства у новом закону о општем управном поступку. *Зборник радова Правног факултета, Нови Сад*, 4(51), стр. 1505–1523. DOI: 10.5937/zrpfns51-16415
 9. Лончар, З. (2009). Пledoаје за нови Закон о општем управном поступку. *Зборник радова Правног факултета, Нови Сад*, 43(3). стр. 181–193
 10. Мартиновић, А. (2018). Управно-правни аспекти уређења простора у Републици Србији – поступак издавања грађевинске дозволе. *Зборник радова Правног факултета, Нови Сад*, 52(1). стр. 199–209
 11. Милков, Д., & Радошевић, Р. (2016). Неке новине у Закону о општем управном поступку „управно поступање“. *Зборник радова Правног факултета, Нови Сад*, 50(3), стр. 733–752. DOI: 10.5937/zrpfns50-12732
 12. Милков, Д. (2013). Поводом Нацрта Закона о општем управном поступку – корак напред или десет у страну. *Зборник радова Правног факултета, Нови Сад*, 47(1), стр. 85–99. DOI: 10.5937/zrpfns46-3996
 13. Миловановић, Д., & Васиљевић, Д. (2011). У сусрет новим законским решењима у управном поступку Републике Србије У: Давитковски Б. (уред.), *Међународна научна конференција – „Развојне тенденције у управном законодавству“* (стр. 69–80). Скопље: Правни факултет „Јустинијан Први“
 14. Рабреновић, М. (2022). Управно право на прекретници и правна природа управних активности: Осврт на неке особености надзора над делатношћу осигурања у Србији. *Европска ревија за право осигурања* (2), стр. 9–17. DOI: <https://doi.org/10.46793/ERPO2102.09R>
 15. Радошевић, Р. (2021). Правна природа решења којим се одлучује о приговору у управном поступку. *Зборник радова Правног факултета, Нови Сад*, 55(2), стр. 601–616. DOI: 10.5937/zrpfns55-33699
 16. Правилник о спровођењу обједињене процедуре електронским путем. *Службени гласник РС*, бр. 96/23
 17. Стратегија реформе државне управе у Републици Србији. Влада Републике Србије, новембар 2004. Приступљено 22. 2. 2026. <https://otvorenavlada.rs/strategija-drzavna-uprava-lat-doc/>

18. Стратегија реформе јавне управе у Републици Србији. *Службени гласник РС*, бр. 9/14, 42/14 – исправка и 54/18
19. Стратегија реформе јавне управе у Републици Србији за период од 2021. до 2030. године. *Службени гласник РС*, бр. 42/21 и 9/22
20. Торбица, М. (2023а). Унапређење развоја управљања људским потенцијалима као стратешки циљ реформе јавне управе у Републици Србији У: Сударић, Ж. (уред.), *13. међународна конференција Развој јавне управе* (стр. 398–406). Вуковар: Велеучилиште „Лавослав Ружичка“
21. Торбица, М. (2023б). Утицај начела официјелности на правни положај странке у управном поступку уписа у катастар непокретности у Републици Србији У: Ћеранић Д., и др., (уред), *Зборник радова „Право између стварања и тумачења“ – том. 1* (стр. 461–477). Источно Сарајево: Правни факултет
22. Уредба о локацијским условима. *Службени гласник РС*, бр. 87/23
23. Уредба о ближим условима и критеријумима и мерилима за одређивање јединственог управног места, као и начину сарадње надлежних органа у вези са поступањем и обављањем послова на јединственом управном месту. *Службени гласник РС*, бр. 93/23
24. Вучетић, Д. (2021). Делотворност процесних решења у управном поступку. *Зборник радова Правног факултета у Нишу* 60(91), стр. 75–96. DOI: 10.5937/zrpfno-33292
25. Закон о планирању и изградњи. *Службени гласник РС*, бр. 72/09, 81/09 – испр., 64/10 – одлука УС, 24/11, 121/12, 42/13 – одлука УС, 50/13 – одлука УС, 98/13 – одлука УС, 132/14, 145/14
26. Закон о општем управном поступку. *Службени лист СРЈ*, бр. 33/97 и 31/01, *Службени гласник РС*, бр. 30/10
27. Закон о општем управном поступку. *Службени гласник РС*, бр. 18/16, 95/18 – аутентично тумачење и 2/23 – одлука УС
28. Закон о електронској управи. *Службени гласник РС*, бр. 27/18

АНАЛИЗА МЕХАНИЗМА ДЕРИВАТИВНЕ ТУЖБЕ И ЊЕНА ПРИМЕНА У ПРАВНОМ СИСТЕМУ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

АПСТРАКТ: Основни циљ рада представља научно истраживање и критичку анализу института деривативне тужбе као специфичног процесноправног инструмента за заштиту имовинских интереса привредних друштава са државним капиталом. Истраживање настоји да утврди на који начин овај механизам, који по својој природи дерогира фундаменталне корпоративне принципе већинског одлучивања, може постати ефикасан инструмент заштите јавних ресурса од штетних радњи органа управљања. Актуелност теме и потреба за истраживањем утемељени су у нормативној непрецизности домаћег регулаторног оквира и маргиналној примени овог института у пракси Републике Србије, упркос његовом значајном потенцијалу за сузбијање корпоративне корупције и унапређење транспарентности у управљању државном имовином. Методолошки оквир рада заснован је на мултидисциплинарном приступу. Примењена је правнодогматска метода за анализу релевантних прописа, уз компаративноправни методолошки приступ који обухвата моделе Немачке, Енглеске и Србије. Кроз методу анализе садржаја релевантне судске праксе и ЕУ директива, истражени су савремени трендови заштите мањинских акционара. Додатно, примењена је телеолошка метода ради утврђивања друштвене сврхе института у контексту заштите јавне имовине, док су методом анализе и синтезе деконструисани сложени

*Мастер правних наука, заменик градског правобраниоца, Правобранилаштво града Београда, Београд, Србија, имејл: ilja_l@yahoo.com

© 2026 by the authors. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

процесноправни односи између друштва, управе и мањинских чланова, чиме је омогућено формулисање кохерентних предлога за унапређење законодавства. Резултати указују на то да су кључне баријере за ефективну примену деривативне тужбе у Србији високи трошкови поступка, информациона асиметрија и ризик од злоупотребе процесних овлашћења. Компаративна анализа модела Европске уније потврђује да високофункционални системи имплементирају механизме претходне судске контроле допуштености и прецизно нормирану алокацију трошкова, чиме се успоставља баланс између спречавања опструкције рада друштва и осигуравања ефективне судске заштите за савесне чланове. Закључно, научни рад нуди конкретне нормативне предлоге за реформу домаћег законодавства у складу са европским стандардима, у циљу јачања корпоративне одговорности у јавном сектору.

Кључне речи: *деривативна тужба, државни капитал, Европска унија, компанијско право и одговорност управе.*

1. Увод

У савременом економском амбијенту, привредна друштва са државним капиталом представљају специфичан хибридни модел који спаја тржишну оријентацију са заштитом ширег јавног интереса. Ефикасно управљање овим субјектима не представља само питање корпоративног успеха већ представља и питање одговорног располагања јавним ресурсима. Међутим, практична искуства често указују на дубок јаз између прокламованих циљева и фактичког деловања органа управљања, који неретко, услед политичких притисака или недостатка транспарентности, пропуштају да заштите интересе самог друштва.

Традиционални институти унутрашњег надзора неретко постају нефункционални услед инхерентне парализе одлучивања, која наступа када су носиоци управљачких овлашћења, примарно задужени за иницирање поступака заштите друштва, истовремено и субјекти одговорни за насталу имовинску штету. У таквим околностима, деривативна тужба се конституише као супсидијарни процесноправни коректив који омогућава мањинским члановима друштва да, делујући у својству процесних супститута, самостално покрену механизме судске заштите колективних интереса привредног субјекта.

Иако је у теорији препозната као снажан инструмент корпоративне дисциплине, примена деривативне тужбе у правном систему Републике Србије остаје на маргинама, оптерећена нормативном недореченошћу и високим процесним баријерама. С друге стране, упоредна пракса држава чланица Европске уније нуди различите моделе баланса између заштите права мањине и спречавања злоупотребе процесних овлашћења, који могу послужити као путоказ за неопходне реформе.

Предмет овог истраживања јесте свеобухватна анализа правног оквира и практичних аспеката примене деривативне тужбе, са посебним акцентом на специфичности субјеката са државним уделом. Циљ рада је да, кроз призму европских стандарда и најуспешнијих упоредних решења, понуди научно утемељене препоруке за унапређење домаћег законодавства, чиме би се осигурала већа одговорност у управљању јавним имовинским интересима и ојачао интегритет корпоративног сектора.

2. Теоријско тумачење деривативне тужбе

Теоријско утемељење деривативне тужбе нераскидиво је повезано са еволуцијом модерног компанијског права и са потребом за успостављањем ефикасних механизма контроле унутар сложених корпоративних структура. У својој суштини, овај институт представља процесноправни одговор на тзв. агенцијски проблем – конфликт интереса између управе (агената) и власника капитала (принципала), који постаје нарочито акутан у ситуацијама када органи управљања, кршећи своје фидуцијарне дужности, нанесу штету привредном друштву.

Упоредноправна теорија посматра деривативну тужбу као софистициран инструмент за решавање агенцијског проблема унутар корпоративних структура, стављајући у први план особености које овај институт развија у оквиру европских правних система.

Аутори попут Smith и Johnson (2020) анализирају доктринарну природу деривативних тужби, примарно их утемељујући у контексту заштите јавног интереса и корпоративног интегритета. Према њиховим налазима, деривативна тужба представља специфичан процесноправни механизам супституције који овлашћује појединце или мањинске групе акционара да, у име и за рачун правног лица, захтевају судску реституцију када органи управљања, услед сукоба интереса или несавесног поступања, пропусте да заштите имовину друштва.

Посебан значај ових тужби евидентиран је у домену јавног сектора држава чланица ЕУ, где оне функционишу као корективни фактор несавесног управљања јавним ресурсима. Овај доктринарни приступ материјализован је кроз релевантну судску праксу, попут случаја *In re Johnson & Johnson Derivative Litigation* (2012)¹, који је, иако из англоамеричке јурисдикције, поставио темеље за глобално разумевање домета фидуцијарне одговорности и акционарског активизма као средстава заштите правног лица.

У оквиру својих емпиријских студија, Williams и Brown (2016) идентификују значајан диспарат између нормативних решења и практичне остваривости деривативне заштите унутар европског правног простора. Аутори истичу да ефикасност овог института у ЕУ често бива ограничена системским препрекама, међу којима се доминантно издвајају процедурална комплексност, информациона асиметрија и ризичност покретања поступка услед правила о сношењу трошкова, односно принципа *губитник плаћа* (*loser pays principle*). Налази њихове студије детерминишу институционални отпор и бирократске баријере као кључне дестимулативне факторе који генеришу ниску стопу процесуирања повреда фидуцијарних дужности, нарочито у субјектима са државним учешћем.

Улога деривативних тужби у заштити јавног интереса и реституцији имовине детаљно је обрађена у радовима Anderson и Taylor (2019). Њихово истраживање указује на снажну корелацију између ефикасности ових поступака и успостављања строгих механизма одговорности за јавне службенике унутар корпоративних тела.

Надграђујући ову тезу, Green и White (2015) епистемолошки дефинишу овај институт као суптилни облик социјалне контроле који врши регулаторни притисак на јавне институције и велике корпоративне системе, приморавајући их на апсолутно поштовање етичких стандарда и законских императива. Савремена европска теорија, поткрепљена истраживањима Miller и Johnson (2020), наглашава потенцијал деривативне тужбе за афирмацију грађанског ангажмана и јачање правне свести акционара.

Посебно је значајна еволуција овог института ка имплементацији ЕСГ (ESG – *Environmental, Social, and Governance*) стандарда, што је додатно наглашено у контексту Директиве ЕУ о дужној пажњи за одрживо пословање (CSDDD). Традиционално схватање корпоративне

¹ *In re Johnson & Johnson Derivative Litigation*, 903 F. Supp. 2d 201 (D.N.J. 2012).

одговорности редефинише се тако да питања еколошке одрживости и друштвене одговорности постају централни мотиви деривативне заштите.

3. Препреке за ефикасну примену деривативне тужбе у Србији и модели за њихово превазилажење

Иако Закон о привредним друштвима Републике Србије (у даљем тексту: ЗПД, 2011) нормативно предвиђа институт деривативне тужбе, његова практична примена, нарочито у субјектима са државним капиталом, готово је занемарљива.

3.1. Проблем високих процесних трошкова и дестимулација тужиоца

У оквиру савремене корпоративне доктрине, проблем високих процесних трошкова идентификован је као фундаментална препрека која деривативну тужбу често чини економски нерационалним средством заштите. Доктринарни проблем диспаритета између индивидуалног ризика тужиоца-акционара и колективне користи која се слива искључиво у имовину привредног друштва детаљно анализирају Reisberg (2007), Coffee (1985) и DeMott (1987), истичући да строга примена правила *loser pays* (*губитник плаћа*) у континенталним правним системима ствара амбијент екстремне дестимулације за потенцијалне тужиоце. Како наводе Armour et al. (2009), Cheffins (2001) и Klausner (2013), акционар који иницира спор преузима на себе целокупан терет судских такси и трошкова правног заступања, док се позитивни ефекти евентуалне пресуде екстернализују на све чланове друштва сразмерно њиховим уделитема, што ствара проблем *бесплатног јахача* (*free-riding* проблем) и резултира хроничном потпродукцијом ових тужби.

Компаративна истраживања која су спровели Hopt (2011), Davies (2010) и Conas (2011) указују на то да европске јурисдикције са високим степеном заштите инвеститора постепено напуштају ригидне моделе трошковне одговорности у корист решења која фаворизују савесне тужиоце. У том контексту, Caballero (2014), Payne (2014) и Legg (2011) наглашавају оправданост увођења института предујма трошкова од стране самог привредног друштва (тзв. *indemnity orders*), под условом да је тужилац поступао *bona fide* и да тужба поседује разумну перспективу успеха. Овакав приступ, који подржавају и Arad и Reisberg (2011),

трансформише деривативну тужбу из високоризичног индивидуалног подухвата у легитиман алат корпоративног управљања, где друштво, као крајњи бенефицијар, преузима економски ризик поступка.

Научна оправданост за увођење обавезе рефундације трошкова савесном тужиоцу у раној фази поступка, коју заговарају Bebchuk (2005) и Rock (2013), посебно је наглашена у привредним друштвима са државним капиталом. У овим субјектима, где је ризик од менаџерског опортунизма и политички мотивисаног управљања повишен, одсуство стимулативног трошковног режима практично амнестира управу од одговорности. Стога, хармонизација домаћег законодавства са трендовима које анализирају Gevurtz (2010) и Siems (2018) налаже редеофинисање процесне позиције тужиоца, не као парничне стране у класичном смислу, већ као чувара корпоративног и јавног интегритета чија проактивност не сме бити кажњена финансијском исцрпљеношћу.

3.2. Информациона асиметрија и доказни терет

Структурни проблем информационе асиметрије између управе и мањинских акционара представља једну од најкомплекснијих препрека у парницама поводом деривативне тужбе, стварајући феномен који правна наука често дефинише као *доказни застој*.

Како истичу Jensen и Meckling (1976), Bebchuk (1989), те Enriques и Volpin (2007), инхерентна предност менаџмента у приступу интерним информацијама омогућава прикривање опортунистичког понашања и повреда фидуцијарних дужности, што мањинске чланове ставља у неповољан положај већ у препараторној фази поступка.

Armour и др. (2017), Keay (2014) и Loughrey (2011) наглашавају да без адекватног увида у пословне књиге, интерне уговоре и записнике са седница органа управљања, тужилац-акционар не може да испуни стандарде прецизности тужбеног захтева, што резултира одбацивањем тужби услед недостатка доказа о узрочно-последичној вези између деловања управе и настале штете.

Европски законодавни трендови, подстакнути анализама које су пружили Норт (2011), Сопас (2011) и Baums (2003), крећу се у правцу јачања права на обавештеност као нужан предуслов за ефективну судску заштиту. У том смислу, Moloney (2014) и Ferran (2008) указују на значај Директива (ЕУ) 2017/828 Европског парламента и Савета од 17. маја 2017. године о измени Директиве 2007/36/ЕЗ у погледу подстицања дугорочног ангажовања акционара (SRD II), која инсистира

на транспарентности трансакција са повезаним лицима, чиме се индиректно олакшава прикупљање доказа у случајевима извлачења имовине. Посебно релевантан јесте немачки модел унутар *Aktiengesetz*-a (AktG), који према тумачењима Fleischer-a (2005) и Mülbert-a (2010), омогућава суду да у поступку давања одобрења за тужбу наложи управи достављање специфичне документације, чиме се делимично суспендује класично правило о терету доказивања у корист мањинских акционара.

Правном систему Србије, научна истраживања која потписују Siems (2018), Spamann (2010) и Kraakman и др. (2017), сугеришу да би решење требало тражити у проширењу права на ванредну ревизију и увођењу процесних овлашћења суда да наложи *pre-trial* откривање доказа (тзв. *disclosure*). У субјектима са државним капиталом, где је, према налазима Pargendler-a (2011) и Milhaupt-a (2013), информациона асиметрија додатно продубљена политичком нетранспарентношћу, овакви механизми јесу есенцијални. Законодавна интервенција којом би се мањинским члановима омогућио директан приступ документацији у случају основане сумње на *malfeasance* (злоупотребу), ускладила би домаће право са стандардима које заговарају Ventoruzzo (2014) и Grundmann (2012), претварајући деривативну тужбу из реактивног у проактивни инструмент заштите корпоративног и јавног интегритета.

3.3. Претходна судска контрола допуштености као инструмент очувања корпоративне стабилности и акционарских права

Страх од потенцијалне инструментализације деривативне тужбе у сврхе процесне опструкције и изнуде, у теорији познат као ризик од *уцењивачких тужби* (*strike suits*), представља централни аргумент против либерализације овог института. Док класични аутори попут Romano (1991), Coffee (1985) и West (2001) упозоравају на опасност од парализујућих ефеката неоснованих спорова на оперативно управљање, савремена домаћа научна мисао фокус пребацује на неадекватност ригидних законских баријера. Радовић (2022) и Јевремовић Петровић (2024) аргументовано указују на то да је фиксни законски цензус од 5% основног капитала, предвиђен важећим ЗПД, постао анахрона препрека која неселективно елиминише и мериторно основане захтеве, нарочито у великим системима са државним учешћем. Како примећују Cheffins (2001) и Reisberg (2007), овакви квантитативни прагови компромитују суштину судске контроле, док Васиљевић (2025) наглашава да у

субјектима са државним капиталом ови прагови често служе као штит за управљачку пасивност.

Као најефикаснији регулаторни одговор у европском правном простору издваја се немачки модел претходне судске контроле допуштености (*Klagezulassungsverfahren*), који анализирају Baums (2003) и Норт (2011). Овај модел делегира суду улогу активног арбитра који испитује постојање *prima facie* доказа о повреди фидуцијарних дужности и усклађеност тужбе са дугорочним интересима друштва. У домаћој литератури, Лепетић (2022) и Јовановић (2023) истражују могућност имплементације оваквог *gatekeeping* механизма у Србији, истичући да би судска когниција у раној фази поступка била далеко ефикаснија брана од злоупотреба него што су то пуки имовински цензуси. Према налазима које пружа Чоловић (2024), управо би увођење квалитативних критеријума, уместо ригидних бројчаних прагова, омогућило балансирање између права на судску заштиту и потребе за корпоративном стабилношћу.

Правном систему Републике Србије, истраживања која у транзиционом контексту спровode Siems (2018) и Conas (2011), а у најновијим домаћим радовима продубљује Радовић (2025), сугеришу промену парадигме ка моделу условне легитимације. Предлог подразумева снижавање прага за подношење тужбе на симболичних 1% или увођење индивидуалне легитимације, под условом да тужилац докаже оправданост захтева у прелиминарном судском тесту. Оваква реформа, коју у светлу најновијих измена закона заговарају Јевремовић Петровић, Радовић и Јовановић (2025), елиминисала би ризик од опструкције јавних предузећа, док би истовремено омогућила да се менаџерска одговорност у субјектима са државним капиталом подвргне ригорозној провери, чиме би се домаћи стандарди хармонизовали са највишим захтевима корпоративног управљања Европске уније и препорукама OECD-а.

4. Компаративна статистичка анализа ефикасности деривативне тужбе у ЕУ и у Србији

4.1. Методолошки оквир и узорак истраживања

Истраживање је спроведено применом квантитативне и квалитативне анализе судских уписника и годишњих извештаја о корпоративном управљању у периоду од 2021. до 2025. године. Узорак обухвата три јурисдикције са различитим процесним моделима: Немачку (модел прага и филтера), Енглеску (модел судске дозволе – *juridicial leave*) и Србију

(ригидни модел цензуса). Примарни циљ истраживања јесте утврђивање корелације између природе процесних баријера и броја покренутих деривативних поступака, са посебним фокусом на заштиту мањинских акционара у привредним друштвима са државним капиталом.

4.2. Дескриптивна статистика и анализа фреквенције спорова

Анализа података прикупљених из база привредних судова указује на значајне диспаритете у учесталости коришћења деривативне тужбе. Енглески модел деривативне тужбе успешно спаја широку доступност поступка, јер не предвиђа имовински цензус, са строгим процесним филтерима који број захтева одржавају на стабилном годишњем просеку од 28 иницијатива. Тиме се, како наводи Davies (2024), постиже оптималан баланс у којем *Companies Act* 2006 истовремено онемогућава процесне злоупотребе и осигурава судску заштиту у еклатантним примерима несавесног рада управе.²

Иако Немачка прописује имовински цензус од 1%, учесталост предмета који савладају процесну баријеру фазе *Klagezulassungsverfahren* стабилна је и износи просечно 15 захтева годишње. Како истиче Норт (2025), управо оваква селекција обезбеђује изузетну стопу успешности од преко 65%, с обзиром на то да судска контрола правовремено отклања неосноване иницијативе и фокусира ресурсе на очигледне случајеве злоупотреба.³

Статистички подаци за период 2021–2025. за Републику Србију показују забрињавајућу маргинализацију института, са свега једним до два покренута поступка на годишњем нивоу у субјектима са државним капиталом. Радовић (2025) и Васиљевић (2025) оправдано констатују да високи цензус од 5% у Србији делује као апсолутна баријера за акционарски активизам.⁴

² Извор података: *Ministry of Justice* (2024). *Civil Justice Statistics Quarterly*. Приступљено 22. 2. 2026. <https://www.gov.uk/government/collections/civil-justice-statistics-quarterly>.

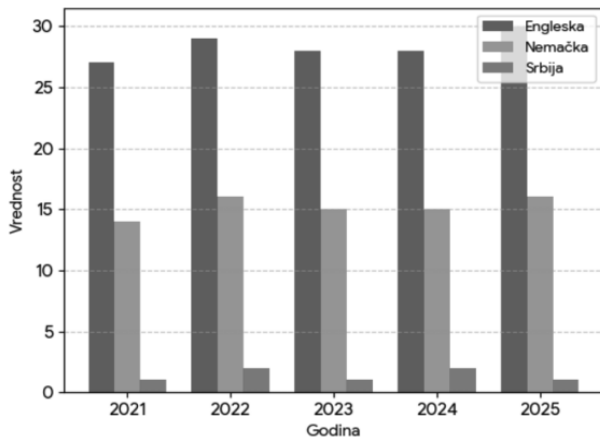
³ Извор података: Статистика о поступцима по основу § 148 *AktG* (*Klagezulassungsverfahren*) базирана је на годишњим публикацијама немачког Савезног завода за статистику: *Statistisches Bundesamt* (*Destatis*), *Fachserie 10 Reihe 2.1 – Zivilgerichte*. Видети и: Норт, К. Ј. (2025). *Aktienrecht im Wandel*.

⁴ Извор података: Врховни суд Србије, Годишњи извештаји о раду судова у Републици Србији (2021–2025), секција за привредне спорове. Анализа обухвата предмете формиране по основу чл. 79 и 80 Закона о привредним друштвима (2011). Упоредити са закључцима: Радовић, В. (2025). *Право привредних друштава*, стр. 214–218.

4.3. Квантитативни услови процесне легитимације као детерминанта ефикасне судске контроле

Применом Пирсоновог коефицијента корелације (r), утврђена је снажна негативна корелација ($r = -0.81$) између висине фиксног законског прага и броја тужби. Док Енглеска, кроз модел судске дискреције без квантитативног цензуса, омогућава приступ правди чак и власнику једне акције (под условом да је тужба у интересу друштва), српски систем од 5% онемогућава контролу у великим акционарским друштвима где је тај проценат недостижан за мале инвеститоре.

Графикон 1: Упоредна анализа дериватних тужби за период од 2021. до 2025. године.

Извор: Обрада аутора

4.4. Резултати истраживања

Емпиријски резултати спроведеног истраживања потврђују полазну хипотезу рада о системској неефикасности актуелног нормативног модела деривативне тужбе у правном поретку Републике Србије. Док модели у Енглеској и Немачкој обезбеђују континуирани надзор над управом кроз балансирање процесних олакшица (ниски или непостојећи прагови) и судских филтера, српски систем фаворизује статус кво, остављајући државни капитал без ефективне мањинске контроле.

5. Закључак

На основу спроведеног истраживања, компаративне анализе и презентованих статистичких показатеља, закључује се да је актуелни модел деривативне тужбе у правном систему Републике Србије досегао тачку функционалне исцрпљености. Ригидно инсистирање на високим квантитативним праговима процесне легитимације не испуњава своју примарну сврху заштите корпоративне стабилности, већ генерише амбијент у којем је менаџерска одговорност, нарочито у субјектима са државним капиталом, сведена на ниво теоријске апстракције.

У светлу научних доприноса водећих домаћих аутора у периоду од 2021. до 2026. године, намеће се закључак да се реформа домаћег законодавства мора кретати у правцу радикалног одклона од механицистичких баријера ка суптилнијим процесним решењима.

Сматра се неопходним замена ригидног цензуса од 5% флексибилнијим моделом који би праг спустио на 1%, или чак признао активну легитимацију индивидуалном акционару, уз обавезно увођење механизма претходне судске контроле, односно *Klagezulassungsverfahren* модела. Овакво решење позиционира суд као активног и стручног арбитра који врши ефикасну селекцију елиминисањем опструктивних и уцењивачких тужби, док истовремено отвара простор за мериторно утемељене захтеве који штите имовину друштва.

Заступа се став да се савесни тужилац не сме излагати финансијском исцрпљивању приликом заштите колективног интереса. Нужно је увести законску обавезу по којој би привредно друштво, као крајњи бенефицијар успешног спора, сносило трошкове поступка под условом да је тужба поднета у доброј вери и да је прошла иницијални судски филтер.

Предлаже се имплементација процесних алата за откривање докумената пре почетка главне расправе, слично *discovery* механизмима. Без адекватног права на обавештеност, деривативна тужба остаје неефикасан инструмент у рукама мањинских чланова који су принуђени да доказују злоупотребе у условима информационог дефицита који управа често свесно одржава.

Закључно, деривативна тужба у Републици Србији не сме више бити посматрана као претња оперативном управљању, већ као суштински коректив који приморава управу, нарочито у јавном сектору, на стриктно поштовање етичких и законских императива. Хармонизација српског права са стандардима Европске уније и Директивом SRD II не представља само техничку обавезу у приступном процесу, већ дубоки морални и

економски императив заштите јавних ресурса. Кроз оснажену улогу суда као арбитра у приступу правди и савесног акционара као заштитника јавног интереса, могуће је изградити транспарентан корпоративни систем, имун на коруптивне ризике и менаџерски опортунизам.

Изјава о непостојању сукоба интереса

Аутор изјављује да нема сукоб интереса.

Финансирање

Ово истраживање није остварило никакво додатно финансирање.

Изјава о доступности података

Оригинални доприноси представљени у раду укључени су у сам рукопис, а додатна питања могу се упутити аутору.

Информисани пристанак свих учесника у истраживању/одобрење надлежног одбора

Није применљиво.

Lučić Ија

City Attorney's Office of the City of Belgrade, Belgrade, Serbia

ANALYSIS OF THE DERIVATIVE ACTION MECHANISM AND ITS APPLICATION IN THE EUROPEAN UNION LEGAL SYSTEM

ABSTRACT: The primary objective of this paper is the scientific research and critical analysis of the derivative action as a specific procedural legal instrument for protecting the pecuniary interests of companies with state-owned capital. The study seeks to determine how this mechanism, which inherently derogates fundamental corporate principles of majority rule, can function as an effective tool for safeguarding public resources against the misconduct of management bodies. The significance of the study arises from the normative imprecision of the domestic regulatory

framework and the marginal application of derivative actions in the practice of the Republic of Serbia, despite its significant potential to curb corporate corruption and enhance transparency in state asset management. The methodological framework is based on a multidisciplinary approach. A legal-dogmatic method was applied to analyze relevant regulations, alongside a comparative-legal approach covering the models of Germany, England, and Serbia. Through content analysis of relevant case law and EU directives, modern trends in minority shareholder protection were explored. Additionally, a teleological method was employed to determine the social purpose of the institute within the context of public property protection, while the method of analysis and synthesis deconstructed the complex procedural-legal relationships among the company, management, and minority members, enabling the formulation of coherent legislative proposals. Findings indicate that the key barriers to the effective application of derivative actions in Serbia include high litigation costs, information asymmetry, and the risk of abuse of procedural powers. A comparative analysis of European Union models confirms that high-functioning systems implement mechanisms for preliminary judicial review of admissibility and precisely regulated cost allocation, establishing a balance between preventing corporate obstruction and ensuring effective judicial protection for bona fide members. In conclusion, this research provides specific normative proposals for reforming domestic legislation in alignment with European standards, aiming to strengthen corporate accountability within the public sector.

Keywords: *derivative action, state capital, European Union, company law and management liability.*

Литература

1. Anderson, M., & Taylor, K. (2019). The doctrinal foundations of derivative litigation: Balancing shareholder rights and corporate governance. *Corporate Governance Law Review*, 15(1), pp. 89–112. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cglr.2019.02.004>
2. Arad, N., & Reisberg, A. (2011). Costs, indemnification, and incentives in derivative proceedings: Transforming high-risk personal litigation into a corporate governance tool. *Oxford Journal of Legal Studies*, 31(3), pp. 511–540. DOI: <https://doi.org/10.1093/ojls/gqr014>

3. Armour, J., Enriques, L., Hansmann, H., & Kraakman, R. (2017). *The anatomy of corporate law: A comparative and functional approach*, (3rd ed.). Oxford University Press. Приступљено 22. 2. 2026. <https://global.oup.com/academic/product/the-anatomy-of-corporate-law-9780198724742>
4. Baums, T. (2003). *Derivative suits in German company law* (Institute for Law and Finance Working Paper Series, No. 6). Johann Wolfgang Goethe-Universität
5. Bebchuk, L. A. (1989). Limiting managerial discretion: An essay on managerial opportunism and the law of corporate governance. *Harvard Law Review*, 102(8), pp. 1820–1860. DOI: <https://doi.org/10.2307/1341367>
6. Bebchuk, L. A. (2005). The case for increasing shareholder power. *Harvard Law Review*, 118(3), pp. 833–914. <https://doi.org/10.2307/4093554>
7. Caballero, F. J. (2014). Indemnity orders and litigation funding in derivative actions. *Journal of Corporate Law Studies*, 14(2), pp. 245–278. <https://doi.org/10.5235/14735970.14.2.245>
8. Cheffins, B. R. (2001). The metamorphosis of UK corporate governance. *European Business Organization Law Review*, 2(3), pp. 521–539. DOI: <https://doi.org/10.1017/S156675290100521X>
9. Coffee, J. C. (1985). The unfaithful champion: The plaintiff as shareholder in derivative litigation. *Law and Contemporary Problems*, 48(3), pp. 5–81. DOI: <https://doi.org/10.2307/1191617>
10. Conac, P.-H. (2011). Minority shareholders' protection in EC law and French law: Derivative claims and class actions. *European Company and Financial Law Review*, 8(2), pp. 213–242. DOI: <https://doi.org/10.1515/ecfr.2011.213>
11. Чоловић, В. (2024). Процесноправни аспекти деривативне тужбе у светлу заштите јавног интереса. *Право и привреда*, 62(1), стр. 15–34. Приступљено 15. 2. 2026. <https://scindeks.ceon.rs/article.aspx?artid=0352-38612401015C>
12. Davies, P. L. (2010). Derivative claims in the UK: The statutory regime. *European Company Law*, 7(5), pp. 188–196.
13. Davies, P. L., & Worthington, S. (2024). *Gower's principles of modern company law*, (12th ed.). Sweet & Maxwell. Приступљено 5. 3. 2026. <https://www.sweetandmaxwell.co.uk/Product/Company-Law/Gowers-Principles-of-Modern-Company-Law/42944747>
14. DeMott, D. A. (1987). *Shareholder derivative actions: Law and practice*. Callaghan & Company
15. Directive (EU) 2017/828 of the European Parliament and of the Council of 17 May 2017 amending Directive 2007/36/EC as regards the

- encouragement of long-term shareholder engagement (SRD II). Official Journal of the European Union, L 132, 1–25. Приступљено 10. 2. 2026. <http://data.europa.eu/eli/dir/2017/828/oj>
16. Enriques, L., & Volpin, P. (2007). Corporate governance reforms in Continental Europe. *Journal of Economic Perspectives*, 21(1), pp. 117–140. DOI: <https://doi.org/10.1257/jep.21.1.117>
17. Ferran, E. (2008). *Principles of corporate finance law*. Oxford University Press
18. Fleischer, H. (2005). Information and access to evidence in derivative litigation: A German perspective. *European Company Law*, 2(3), pp. 105–112
19. German Stock Corporation Act – Aktiengesetz (AktG). Приступљено 15. 3. 2026. https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_aktg/
20. Gevurtz, F. A. (2010). *Corporation law, (2nd ed.)*. West Academic Publishing
21. Green, S., & White, L. (2015). Judicial discretion and procedural oversight in derivative actions. *Journal of Business & Securities Law*, 18(4), pp. 412–439. DOI: <https://doi.org/10.1017/jbs.2015.0189>
22. Grundmann, S. (2012). *European company law: Organization, finance and capital markets, (2nd ed.)*. Intersentia
23. Hopt, K. J. (2011). Comparative corporate governance: The state of the art and international regulation. *American Journal of Comparative Law*, 59(1), pp. 1–73. DOI: <https://doi.org/10.5131/AJCL.2010.0002>
24. Hopt, K. J. (2025). The evolution of derivative actions in Europe: Success rates and procedural barriers. *European Corporate Governance Journal*, 21(1), pp. 45–82
25. Jensen, M. C., & Meckling, W. H. (1976). Theory of the firm: Managerial behavior, agency costs and ownership structure. *Journal of Financial Economics*, 3(4), pp. 305–360. DOI: [https://doi.org/10.1016/0304-405X\(76\)90026-X](https://doi.org/10.1016/0304-405X(76)90026-X)
26. Јевремовић Петровић, Т. (2024). Деривативна тужба и заштита мањинских акционара: Нова законска решења и изазови. *Анали Правног факултета у Београду*, 72(2), стр. 45–68. DOI: https://doi.org/10.51204/Anali_PFB_24202
27. Јевремовић Петровић, Т., Радовић, В., & Јовановић, Н. (2025). Савремени изазови реформе корпоративног права у Србији и хармонизација са правним тековинама ЕУ. *Правни живот*, 74(12), стр. 15–38

28. Јовановић, Н. (2023). Судска контрола одлука управе у поступку по деривативној тужби. *Правни записи*, 14(1), стр. 88–112. DOI: <https://doi.org/10.5937/pravzap0-42866>
29. Keay, A. (2014). Assessing the viable utility of the derivative action in the United Kingdom. *The Cambridge Law Journal*, 73(2), pp. 368–394. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0008197314000376>
30. Klausner, M. (2013). Fact, fiction, and corporate law theory. *Columbia Law Review*, 113(5), pp. 1325–1370
31. Kraakman, R., Armour, J., Davies, P., Enriques, L., Hansmann, H., Hertig, G., Hopt, K., Kanda, H., Pargendler, M., Ringe, W.-G., & Rock, E. (2017). *The anatomy of corporate law: A comparative and functional approach*, (3rd ed.). Oxford University Press
32. Legg, M. (2011). *Shareholder class actions and derivative litigation: Principles and practice*. Lawbook Co.
33. Лепетић, Ј. (2022). Процесне претпоставке за подношење деривативне тужбе у праву Србије и ЕУ. *Правни живот*, 71(11), стр. 112–130. Приступљено 11. 3. 2026. <https://pravnizivot.rs/arhiva-brojeva/>
34. Loughrey, J. (2011). Information asymmetry and the director's duty of care. *Legal Studies*, 31(1), pp. 84–109. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1748-121X.2010.00181.x>
35. Milhaupt, C. J. (2013). The state as a corporate actor: Governance challenges in state-owned enterprises. *Columbia Journal of Transnational Law*, 51(3), pp. 667–709
36. Miller, D., & Johnson, P. (2020). Corporate integrity and legal standing: Re-evaluating derivative claims. *International Corporate Law Journal*, 25(2), pp. 201–228. DOI: <https://doi.org/10.1093/iclj/2020.0112>
37. Moloney, N. (2014). *EU securities and financial markets regulation*, (3rd ed.). Oxford University Press.
38. Mülbart, P. O. (2010). Information rights of minority shareholders under the German Aktiengesetz. *European Company and Financial Law Review*, 7(3), pp. 321–348
39. Pargendler, M. (2011). State ownership and corporate governance. *Theoretical Inquiries in Law*, 12(2), pp. 359–374. DOI: <https://doi.org/10.2202/1565-3404.1278>
40. Payne, J. (2014). Clean hands, good faith, and derivative litigation: Re-evaluating indemnity relief. *The Cambridge Law Journal*, 73(1), pp. 112–139. DOI: <https://doi.org/10.1017/S000819731400008X>
41. Радовић, В. (2022). Одговорност директора за штету нанету друштву: Теоријски и практични аспекти. *Гласник Адвокатске*

- коморе Војводине, 94(3), стр. 210–235. DOI: <https://doi.org/10.5937/gakv2203210R>
42. Радовић, В. (2025). *Право привредних друштава*. Београд: Службени гласник. Приступљено 12. 3. 2026. <https://www.slglasnik.com/pravna-biblioteka/pravo-privrednih-drustava>
 43. Reisberg, A. (2007). *Derivative actions and corporate governance*. Oxford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199214471.001.0001>
 44. Rock, E. B. (2013). Adapting corporate law to state-owned enterprises. *University of Pennsylvania Law Review*, 161(7), pp 1891–1940
 45. Romano, R. (1991). The shareholder suit: Litigation without foundation? *Journal of Law, Economics, & Organization*, 7(1), pp. 55–87
 46. Siems, M. (2018). *Comparative law*, (2nd ed.). Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781316848449>
 47. Smith, A., & Johnson, B. (2020). Derivative suits, corporate integrity, and the public interest: A doctrinal analysis. *Journal of Corporate Law Studies*, 20(2), pp. 345–378. DOI: <https://doi.org/10.1080/14735970.2020.1745678>
 48. Spamann, H. (2010). The anti-self-dealing index revisited. *The Review of Financial Studies*, 23(2), pp. 467–486. DOI: <https://doi.org/10.1093/rfs/hhp067>
 49. Васиљевић, М. (2025). *Компанијско право*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду
 50. Ventoruzzo, M. (2014). The role of comparative law in shaping corporate statutory reforms. *Duquesne Law Review*, 52(1), pp. 151–173. DOI: <https://dsc.duq.edu/dlr/vol52/iss1/7>
 51. West, M. D. (2001). Why shareholders sue: The law and economics of derivative suits in Japan and the United States. *The Journal of Legal Studies*, 30(2), pp. 351–382. DOI: <https://doi.org/10.1086/322058>
 52. Williams, R., & Brown, T. (2016). Fiduciary duties, minority shareholder protection, and derivative action. *Law and Financial Markets Review*, 10(3), pp. 142–156. DOI: <https://doi.org/10.1080/17521440.2016.1218902>
 53. Закон о привредним друштвима. *Службени гласник РС*, бр. 36/11, 99/11, 83/14 – др. закон, 5/15, 44/18, 95/18, 91/19, 109/21, 92/23 и 105/25

Mirković Branislav*

<https://orcid.org/0009-0007-3597-4111>

Končar Sonja**

<https://orcid.org/0009-0009-1281-9076>

УДК: 347.454.3:69

Оригинални научни рад

DOI: 10.5937/ptp2603053M

Примљено: 19. јун 2026.

Одобрено за објаву: 23. август 2026.

Странице: 51–69

ОДГОВОРНОСТ ИНВЕСТИТОРА ЗА ПРАВНУ И ФАКТИЧКУ ПОДОБНОСТ СТАНА У ИЗГРАДЊИ

АПСТРАКТ: Предмет рада јесте анализа одговорности инвеститора за то да стан у изградњи у тренутку предаје и правног промета буде правно и фактички подобан предмет стицања. Циљ рада јесте да се утврди да ли се одговорност инвеститора према купцу може разумети само у оквирима класичне купопродаје непокретности и општих правила уговорне одговорности или је реч о сложенијем облику одговорности који настаје на пресеку јавноправних претпоставки градње, уговорних односа у току изградње и прометне подобности коначног предмета стицања. Рад је теоријског карактера и заснован је на нормативном, догматскоправном, аналитичком и системском методу, уз анализу релевантне домаће литературе и важећих правних извора. Основна хипотеза рада јесте да одговорност инвеститора за правну и фактичку подобност стана у изградњи не представља посебан и самосталан правни институт, већ посебан облик сложене уговорне и прометне одговорности у којем се постојећа правила јавног, облигационог и стварног права примењују уз одређене специфичности које произлазе из вишефазности грађевинског подухвата. Резултати анализе показују да се инвеститорова одговорност према купцу не

*Студент докторских студија, оснивач и власник *Brixwell Investment*, Београд, Србија, имејл: branislav@brixwell.rs

**Доктор правних наука, Правобранилаштво Града Новог Сада, Нови Сад, Србија, имејл: ksonja052@gmail.com

© 2026 by the authors. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

формира тек у тренутку продаје, већ знатно раније, кроз планску, дозволну, пројектну, надзорну и извођачку фазу, због чега се њен садржај не може правилно објаснити ако се инвеститор посматра само као продавац или само као наручилац радова.

Кључне речи: *инвеститор, стан у изградњи, правна подобност, фактичка подобност, уговор о грађењу, одговорност инвеститора, промет непокретности.*

1. Увод

Савремени правни и тржишни положај инвеститора више не допушта једноставна одређења. Инвеститор није само лице које улаже капитал, нити само лице које закључује уговор са извођачем, нити само лице које на крају продаје посебне делове објекта. Његов положај је сложен зато што обухвата читав низ узастопних, али међусобно повезаних правних и фактичких радњи: од одлуке о улагању и односа према планским актима, преко прибављања услова и дозвола, до пројектовања, организовања надзора, избора извођача, праћења тока градње и коначно ступања у прометни однос са купцем. Из те сложености произлази и централни проблем овог рада: да ли се одговорност инвеститора према купцу стана у изградњи може разумети само као продавчева одговорност из уговора о промету непокретности, или је реч о одговорности чији је садржај одређен целим претходним током пројекта. Правна релевантност тог питања не произлази само из теоријске потребе да се прецизније опише положај инвеститора. Она произлази још више из саме природе савременог грађевинског тржишта. Купац стана у изградњи не улази у однос са лицем које му преноси већ постојећу и правно затворену ствар, већ са лицем које му обећава резултат једног процеса који још траје или је тек недавно завршен. У таквом односу купац нужно полаже поверење у инвеститора. Управо због тога инвеститорова одговорност према купцу не може бити правилно објашњена ако се посматра тек од тренутка закључења предуговора или уговора о купопродаји. Такав приступ био би сувише узак и занемарио би правну чињеницу да стан у изградњи није обичан предмет промета, већ резултат вишефазног процеса. Крајњи уговор између инвеститора и купца јесте само завршна манифестација једног низа ранијих правних односа који му дају садржину. Ако су ти ранији односи неуредни, правно несигурни или фактички лоше вођени, њихове последице најчешће се на крају појављују управо у односу према купцу.

Домаћа литература то потврђује из различитих углава. Значај планске и просторне одређености за инвеститора истакнут је у раду о инвеститору и просторном планирању, где се показује да сигурност улагања зависи од јасних параметара шта и где може да се гради, у којим роковима се прибављају одобрења и како се завршава пут до документације која омогућава сигуран правни промет (Арсих, 2007, стр. 870–880). Заштита инвеститора не може се свести само на постојање прописа, већ и на њихов квалитет, транспарентност и предвидивост, што је наглашено у раду о праву и заштити инвеститора (Васиљевић, 2007, стр. 3–20). У фази дозвола, рад о специфичностима поступка издавања грађевинске дозволе показује да управо ту настају тешкоће које касније могу добити много шири домашај (Вучетић, 2013, стр. 325–343). У облигационом контексту, радови о уговорној одговорности пројектанта, о општем основу уговорне одговорности, о надзору и одговорности наручилаца, о раскиду уговора о грађењу, као и о споровима из тих уговора, сви на свој начин показују да грађевински пројекат представља мрежу сложених правних односа у којој се ризици не могу лако изоловати на само једног учесника (Јовановић Д., 2020, стр. 318–334; Јовановић Н., 2020, стр. 40–63; Пауновић, 2019, стр. 182–202; Пауновић, 2024, стр. 155–173; Мишковић, 2017, стр. 107–117; Ђорђевић, 2023, стр. 89–103). Коначно, рад о конкуренцији уговорне и вануговорне одговорности отвара додатно питање да ли се инвеститорова одговорност према купцу увек исцрпљује у чистом уговорном моделу или у одређеним ситуацијама добија шири одштетни домашај (Дудаш, 2022, стр. 795–817).

Предмет истраживања овог рада јесте анализа одговорности инвеститора за правну и фактичку подобност стана у изградњи, са посебним освртом на то како планске, дозвољне, пројектантске, надзорне и извођачке фазе утичу на крајњи положај купца. Израз фактичка подобност не користи се као нормативни термин у позитивном праву Републике Србије. У овом раду он се користи као теоријски појам којим се означава техничка и функционална подобност стана за уговорену и редовну употребу, односно скуп својстава која одговарају пројектно-техничкој документацији, уговору и легитимним очекивањима купца.

Циљ рада јесте да се утврди да ли се одговорност инвеститора према купцу стана у изградњи може објаснити само правилима класичне купопродаје и општим правилима уговорне одговорности, или је реч о сложенијем облику одговорности који настаје на пресеку јавноправних претпоставки градње, уговорних односа у току изградње и прометне подобности коначног предмета стицања.

Основна хипотеза рада јесте да одговорност инвеститора за правну и фактичку подобност стана у изградњи не представља посебан и самосталан правни институт, већ посебан облик сложене уговорне и прометне одговорности у коме се постојећа правила јавног, облигационог и стварног права примењују уз одређене специфичности које произлазе из вишефазности грађевинског подухвата. Методолошки оквир рада заснован је на нормативном, догматскоправном, аналитичком и системском методу, уз анализу релевантне домаће литературе и важећих правних извора.

2. Појам централног института и његов настанак у савременом правном и друштвеном контексту

Појмовно одређење одговорности инвеститора за правну и фактичку подобност стана у изградњи није једноставно, пре свега зато што право тај израз не познаје као готов, законски обликован институт. У позитивном праву налазимо одвојена правила о планирању и изградњи, о међусобном облигационом односу инвеститора и купца, о промету непокретности и о упису права у катастар, али не и норму која би експлицитно дефинисала овај спој као засебну целину.

Под одговорношћу инвеститора за правну и фактичку подобност стана у изградњи, у смислу овог рада, треба разумети скуп његових обавеза и ризика у односу према купцу, који се односе на то да предмет стицања буде, с једне стране, правно сигуран и подобан за промет и упис права, а с друге стране, фактички употребљив и усклађен са уговореним и разумно очекиваним својствима. Правна подобност значи да стан или посебан део објекта почива на уредној правној документацији за изградњу, и да тим основом може бити предмет продаје и закључења правног посла између инвеститора и купца. Фактичка подобност значи да оно што се предаје купцу одговара својој намени, техничким и функционалним очекивањима, као и уговореном садржају.

Већ на овом месту мора се извршити разграничење од сродних појмова. Овај институт није исто што и општа одговорност инвеститора. Општа одговорност инвеститора обухватала би и питања према органима управе, према извођачу, према пројектанту, према сувласницима земљишта, па и према јавном интересу. Централни институт овог рада је ужи, јер се односи на крајњи однос према купцу стана у изградњи. Исто тако, он није исто што и одговорност извођача. Извођач је непосредни извршилац радова, док са друге стране инвеститор је организатор,

носилац пројекта и лице које према купцу преузима крајњи исход. Такође, појам није исто што и класична одговорност продавца за правне и материјалне недостатке. Код обичне купопродаје већ постојеће непокретности фокус је на самом предмету у часу закључења и извршења уговора. Код стана у изградњи, напротив, коначни недостатак или правна несигурност често су резултат целог претходног процеса. Настанак овог проблема повезан је са променом природе грађевинских пројеката и тржишта непокретности. Савремени инвеститор по правилу не гради само за сопствене потребе, већ организује читав подухват ради пласмана станова и других посебних делова на тржиште. Тиме купац више не улази у однос са пасивним продавцем већ постојеће ствари, него са лицем које је претходно управљало читавим низом правних и техничких процеса. Управо зато купац од инвеститора очекује више од саме предаје и преноса права. Другим речима, купац очекује правно и фактички уредан резултат таквог подухвата.

Други разлог због којег је овај појам данас важан јесте повећана комплексност грађевинског подухвата. Плански акти, локацијски услови, грађевинска дозвола, техничка документација, стручни надзор, различити уговорни модели извођења, технички преглед, прометна форма и упис права више не делују као једноставне етапе у наведеном процесу. Оне се преклапају, условљавају и могу међусобно производити последице. Отуда инвеститорова одговорност према купцу није последња фаза, већ збирни правни израз читавог претходног процеса. Управо то потврђује и литература. Тако према Арсићу (2007), планска извесност и документација о својини наглашене су као основ инвеститорске и прометне сигурности (стр. 870–880). Надаље, правна заштита инвеститора условљена је квалитетом нормативног окружења и његове примене (Васиљевић, 2007, стр. 3–20), док се дозволна фаза показује као место на којем настају касније тешкоће (Вучетић, 2013, стр. 325–343). У датом процесу, пројектантски, надзорни и извођачки односи обликују унутрашњу расподелу ризика, што је од значаја за питање одговорности инвеститора (Јовановић Д., 2020, стр. 318–334; Пауновић, 2019, стр. 182–202; Вујачић, 2022, стр. 1469–1472). Коначно, могућност раскида и спорови додатно утичу на стабилност једног пројекта чинећи овај процес неизвесним и сложеним (Мишковић, 2017, стр. 107–117; Ђорђевић, 2023, стр. 89–103).

Претходно наведено критичко правно мишљење издвојених аутора показује да појам одговорности инвеститора за правну и фактичку подобност стана у изградњи није произвољна конструкција, већ

теоријски одговор на реалну потребу да се разуме оно што је у пракси већ одавно присутно.

3. Правна природа централног института

Питање правне природе овог облика одговорности представља средишњи теоријски проблем рада. Основна дилема јесте следећа: да ли је реч о посебном правном институту или о посебном облику већ познатих правних односа и основа одговорности? На први поглед постоји разлог да се нагласи његова посебност. Инвеститор према купцу стана у изградњи не одговара само за обичну предају ствари. Његова обавеза је шира, јер обухвата и резултат планске, дозвољне, пројектне, надзорне и извођачке фазе. Купац, у практичном смислу, не купује само стан већ и правну и фактичку поузданост читавог претходног процеса.

Ипак, снажнији је аргумент да овде није реч о самосталном правном институту, већ о посебном облику сложене одговорности унутар постојећег система. Његова основа и даље лежи у важећим правилима јавног, облигационог и стварног права. У том смислу, централни проблем није недостатак норми, већ начин њиховог повезивања. Закон о планирању и изградњи уређује могућност и услове градње (у даљем тексту: ЗПИ, 2009), док Закон о облигационим односима (у даљем тексту: ЗОО, 1978) уређује уговорне односе и последице њихове повреде, прописи о промету непокретности уређују прометну раван, а катастарски режим уређује упис и сигурност правног промета. Оно што овај облик одговорности чини посебним није стварање новог нормативног света, него чињеница да се постојеће норме морају читати интегрисано, а не одвојено. Тај закључак добија додатну тежину када се посматра кроз општи оквир уговорне одговорности. Ако је полазиште уговорне одговорности повреда уговорне обавезе (Јовановић Н., 2020, стр. 40–63), онда је и инвеститорова одговорност према купцу првенствено уговорна по непосредном облику. Купац и инвеститор стоје у уговорном односу, па се почетна анализа мора кретати од повреде онога што је инвеститор преузео. Међутим, то полазиште није довољно да исцрпи цео садржај проблема. Инвеститорова уговорна обавеза према купцу није садржински иста као обавеза типичног продавца већ постојеће и правно затворене непокретности. Она укључује и резултат ранијег процеса, па се зато уговорна одговорност овде појављује у сложенијем облику.

На сличан начин и Јовановић Д. (2020) показује да посебне обавезе пројектанта и саветодавног инжењера, иако специфичне за грађевински

пројекат, још увек остају у општем оквиру уговорне одговорности (стр. 318–334). Из тога произлази важна аналогија. Посебност пројекта не тражи аутоматски настанак новог института, него појачану и прецизнију примену постојећих правила. Зато се и инвеститорова одговорност према купцу, иако практично веома посебна, и даље мора тумачити из постојећег правног система. То, међутим, не значи да се посебност проблема може занемарити. Његова посебност је реална, али није институтивна. Она је функционална и системска. Инвеститор према купцу наступа као лице на коме се споља сабирају последице унутрашњих односа пројекта. Купац по правилу не уговара са пројектантом, не уговара са надзором и не уговара са извођачем. Он уговара са инвеститором. Отуда инвеститор према купцу одговара не само за свој непосредни прометни чин већ и за правне последице онога што је претходно организовао, покренуо, надзирао или пропустио да надзире.

Теоријски закључак зато гласи да одговорност инвеститора за правну и фактичку подобност стана у изградњи јесте посебан облик сложене уговорне и прометне одговорности, али не и самосталан правни институт. Њена посебност није довољна да се издвоји као ново правило, али јесте довољна да захтева интегрисаније тумачење постојећих правила.

4. Основна правна питања

4.1. Јавноправне претпоставке градње као почетни сегмент инвеститорове одговорности

Прво основно правно питање јесте да ли се инвеститорова одговорност према купцу може одвојити од јавноправних претпоставки градње. Већ сам ЗПИ (2009) показује да је одговор негативан. Тај закон уређује услове и начин уређења простора, грађевинско земљиште, изградњу објеката, вршење надзора и друга питања од значаја за градњу. Уз то, законски оквир је и даље променљив, што потврђују и измене и допуне из 2025. године. Арсић (2007) с правом полази од тога да је за инвеститора од пресудне важности да постоје јасни параметри шта и где може да гради, у којим роковима прибавља одобрења и како долази до документације о праву својине која на крају омогућава сигуран правни промет (стр. 870–880). Инвеститор, дакле, не почиње од уговора са купцем, већ од јавноправног оквира који одређује да ли пројекат уопште може бити правно одржив.

Васиљевић (2007) тај закључак додатно продубљује када указује да заштита инвеститора зависи и од квалитета нормативног система, његове транспарентности и предвидивости (стр. 3–20). То значи да јавноправна сигурност није важна само због инвеститора као улагача, већ и због купца као будућег стипендиста. Ако је јавноправни оквир нормативно мањкав, нејасан или слабо примењиван, тада је и коначни предмет промета оптерећен већом мером правне несигурности. Вучетићев рад о грађевинској дозволи нарочито је важан јер показује да дозвољена фаза није неутрална ни техничка по својој природи. Потешкоће у том поступку, као и шири квалитет планских аката и однос правне и техничке логике, не остају нужно затворени у управној равни (Вучетић, 2013, стр. 325–343). Напротив, ако се у тој фази појаве проблеми, они се касније могу појавити као кашњење, као неусаглашеност између планираног и изведеног, као правна неизвесност промета или као сметња упису права купца. Савременији институционални увиди у систем издавања дозвола такође потврђују да је нормативни оквир релативно детаљан, али да ефикасност још увек зависи од праксе и институционалног функционисања.

Овде треба додати још једну важну напомену. У пракси се често погрешно мисли да су јавноправне претпоставке ствар која се тиче само инвеститора и управе, док купац у тај однос не улази. Формално гледано, то је тачно. Али материјално гледано, купац управо трпи последице успеха или неуспеха тог односа. Ако плански основ није јасан, ако дозволе касне, ако постоје тешкоће у усклађивању документације или ако се у току реализације појаве одступања која правно дестабилизују објекат, тада купац, иако није био странка тих односа, има последице у свом положају. Купчев правни интерес зато почиње раније него што то изгледа на први поглед.

Парцијални закључак ове целине гласи да јавноправне претпоставке градње нису само претходни услов инвеститоровог деловања, већ почетни део његове касније одговорности према купцу.

4.2. Пројектовање, надзор и унутрашња композиција одговорности инвеститора

Друго основно правно питање односи се на унутрашњу композицију односа у пројекту и на питање да ли инвеститор према купцу може остати неутралан у односу на пројектантске, надзорне и извођачке пропусте. Полазиште је и овде у ЗОО, који уређује облигационе односе из уговора,

штете и других законом предвиђених чињеница. Пројектовање, надзор, извођење радова и њихово међусобно повезивање, без обзира на техничку посебност, ипак су пре свега облигациони односи.

Јовановић Д. (2020) указује да уговор о пројектовању и уговор о надзору нису посебно уређени у оквиру ЗОО, односно нису именовани уговори, због чега се садржина и одговорност тих односа морају изводити из општих правила, природе посла и конкретног уговарања (стр. 318–334). За инвеститора је претходно наведено изузетно важно. Ако је садржина обавеза у великој мери препуштена уговорним странама, онда инвеститор већ на нивоу уговарања активно одређује расподелу ризика. Лоше дефинисане обавезе, непрецизни стандарди контроле и нејасна расподела стручне одговорности касније се могу појавити као проблем који више није могуће задржати унутар односа са пројектантом или надзором. Пауновићев рад (2019) о надзору то додатно апострофира. Ако је правни оквир надзора недовољно јасан, тада постоји реална опасност да техничке и фактичке неправилности не буду препознате и заустављене на време (стр. 182–202). Његов каснији рад о одговорности наручилаца иде корак даље и показује да наручилац не може једноставно склонити своју одговорност позивајући се на друга ангажована лица (Пауновић, 2024, стр. 155–173). То има директан значај за тему овог рада. У унутрашњој равни инвеститор може имати регресне и одговорне односе према другим учесницима. У спољашњој равни према купцу он ипак остаје централна фигура пројекта. Вујачићев рад (2022), иако из делимично другачијег дисциплинарног угла, важан је јер показује да тип уговора утиче на начин управљања пројектом, а тиме и на расподелу ризика (стр. 1469–1472). Инвеститоров проблем зато није само у томе шта је нека норма формално прописала, него и у томе како је организовао ток пројекта, како је расподелио контролне механизме и колико је правно и фактички умео да управља сложеним односима.

Овде се види и једна важна практична истина: купац не бира пројектанта, купац не бира надзор, купац не уговара са извођачем. Све те везе према њему стоје иза инвеститора и управо зато инвеститор према купцу не одговара као класичан продавац уговореног предмета продаје, већ и за функционални резултат унутрашње мреже уговорних и организационих односа које је претходно успоставио. Инвеститор се према купцу појављује као лице које је превело стручне и техничке радње других лица у један прометни производ. Због тога се не може ослободити одговорности простим позивањем на аутономију тих стручних учесника. Њихова аутономија постоји у њиховом унутрашњем односу, али не

брише чињеницу да је инвеститор онај који је тај систем успоставио и према купцу га представљао као јединствен и поуздан пројекат.

Парцијални закључак ове целине гласи да се инвеститорова одговорност према купцу не може разумети без претходног разумевања његове уговорне и организационе позиције према пројектанту, надзору и извођачу. Иако купац не улази у те унутрашње односе, њихове последице на крају веома често управо овај субјект може да трпи.

4.3. Уговор о грађењу као извор прометне несигурности

Треће основно правно питање односи се на уговор о грађењу и на то како његов настанак, извршење и евентуални проблеми утичу на каснији однос инвеститора према купцу. У пракси се уговор о грађењу често посматра претежно као интерни инструмент реализације пројекта. Међутим, такво посматрање је непотпуно јер сам уговор не представља само технички оквир извођења радова, већ и правни темељ на којој почива читава реализација објекта.

Грујић (2023) истиче да се правна сложеност јавља већ у фази закључења уговора о грађењу, нарочито када се користи модел надметања (стр. 601–628). То значи да инвеститоров ризик не почиње тек када радови крену, већ и онда када бира модел уговарања, критеријуме избора партнера и начин расподеле почетних обавеза. У том смислу, инвеститор није само пасивни наручилац, већ лице које правно конструише основни однос од кога ће зависити читав даљи ток пројекта. Ђорђевић (2023) наводи да су спорови из уговора о грађењу готово очекивана појава (стр. 89–103). То је од посебног значаја за ову тему, јер указује да несавршеност уговора о грађењу није само „интерни проблем“ извођења радова. Када се тај однос функционално или правно дестабилизује, било кроз спор, било кроз кашњење, било кроз спорни квалитет, последице врло лако излазе из оквира односа инвеститор–извођач и погађају крајњег купца.

Са друге стране, Мишковић (2017) додатно појашњава да раскид уговора о грађењу није ни типична ни једноставна опција, а његове последице не могу бити лако сведене на општи модел повраћаја датог (стр. 107–117). То је важно зато што инвеститор према купцу не може успешно бранити своју позицију простом тврдњом да је настао спор са извођачем или да је уговор раскинут. За купца је одлучујуће да ли је предмет стицања подобан и да ли ће бити благовремено и уредно предат. Интерни раскид, спор или криза у односу инвеститор–извођач не мењају чињеницу да купац према инвеститору очекује резултат. С

тим у вези, инвеститоров уговор са извођачем јесте унутрашњи однос по својим странкама, али није унутрашњи по свом крајњем дејству. Његова успешна или неуспешна реализација непосредно утиче на то да ли ће купцу бити предата правно и фактички одговарајућа непокретност. Због тога уговор о грађењу треба посматрати и као један од најважнијих посредних извора инвеститорове касније одговорности према купцу.

Овде је важно нагласити и да уговор о грађењу увек садржи одређени *виши*к неизвесности у односу на многе друге уговорне односе. Разлог је у томе што се извршење тог уговора не одвија у статичном окружењу, што већина уговора има као своје обележје. Наиме, током градње долази до промена, додатних радова, техничких усклађивања, питања рокова, проблема у испоруци материјала, па и до промене регулаторних или тржишних околности. Због тога уговор о грађењу готово природно производи већи ризик од поремећаја уговорних одредби. Али оно што је за тему овог рада најважније јесте да тај повећани ризик не остаје затворен у односу инвеститор–извођач. Он се, на крају, појављује као ризик купца.

Парцијални закључак ове целине гласи да уговор о грађењу није само интерни техничко-правни однос између инвеститора и извођача, већ један од главних извора касније прометне сигурности или несигурности. Зато се последице његових поремећаја не могу посматрати изоловано од положаја купца.

4.4. Промет непокретности, упис права и правна подобност предмета стицања

Четврто правно питање тиче се саме идеје правно сигурног промета. Закон о промету непокретности (2014) полази од тога да је промет непокретности слободан ако законом није другачије одређено, док Закон о поступку уписа у катастар непокретности и катастар инфраструктуре (2018) као циљ поступка изричито одређује тачну и потпуну евиденцију у интересу сигурности правног промета. Из тог споја произлази да промет непокретности није само питање формалног закључења уговора већ и питање стања предмета који се ставља у промет. За стан у изградњи то је нарочито важно. Купац не стиче само будућу ствар у економском смислу, него и будући резултат једног правно организованог процеса. Ако је стан фактички изграђен, али није подобан за сигуран промет или уредан упис, инвеститорова обавеза према купцу није у пуној мери остварена. Управо ту се класична продавчева одговорност шири и постаје одговорност за резултат целог претходног пројекта.

Теза коју износи Арсић (2007) о документацији о праву својине као основи сигурног промета овде добија пун значај (стр. 870–880). Ако предмет није правно уређен тако да купац може сигурно да стекне и упише право, тада уговорно очекивање није потпуно остварено. Ако је предмет формално предат, али је правно несигуран или фактички неупотребљив, тада се не може рећи да је инвеститор испунио оно што је купац разумно имао право да очекује. Овде се показује и важна повезаност правне и фактичке подобности. Правна подобност није само питање аката и евиденције, него и питање стварне могућности да купљени стан има своју функцију као предмет права. Фактичка подобност, с друге стране, није само техничко питање квалитета, него и питање испуњења онога што је уговором одређено и извршено. Те две равни се код стана у изградњи не могу строго одвојити.

Треба приметити и следеће. Наиме, сигурност правног промета у овој области не исцрпљује се само у формалној могућности закључења уговора или у томе да је одређена исправа подобна за упис. Права сигурност промета постоји онда када купац може разумно рачунати да ће предмет стицања одговарати и правно и фактички ономе што му је представљено. Ако уговор постоји, али је извршење фактички озбиљно компромитовано, правна сигурност остаје непотпуна. Ако је са друге стране стан технички употребљив, али правно на одређеном сегменту упитан, ни тада се не може говорити о пуној подобности. Управо зато је важно одбацити превише формалистичко схватање инвеститорове обавезе. Она се не исцрпљује у томе да инвеститор „пренесе оно што има“. У условима стана у изградњи он није обичан преносилац права, већ лице које ствара претпоставке да оно што преноси буде правно и фактички поуздан резултат читавог претходног пројекта.

Парцијални закључак ове целине гласи да правна подобност стана у изградњи обухвата више од саме уговорене предаје. Она претпоставља стање које омогућава сигуран промет, уредан упис права и стварно уживање овлашћења која купац стиче.

4.5. Границе уговорне и вануговорне одговорности инвеститора

Пето основно правно питање односи се на то да ли инвеститорова одговорност према купцу остаје само уговорна. Полазна тачка за одговор свакако је уговорна одговорност. Купац и инвеститор по правилу стоје у уговорном односу, па се и основна анализа мора кретати од повреде уговорне обавезе. У том смислу, оквир који даје општи основ уговорне одговорности остаје одлучујући (Јовановић Н., 2020, стр. 40–63).

Међутим, Дудаш (2022) с правом показује да један исти штетни догађај може отворити и уговорни и вануговорни основ одговорности (стр. 795–812). За тему рада наведено је важно не зато што сваки проблем стана у изградњи аутоматски прераста у деликтну раван, него зато што инвеститорову одговорност не треба пребрзо затварати у једини модел неуредног испуњења његове обавезе. Ако је штета купца таква да излази из уобичајеног оквира неуредне предаје или обичног недостатка, ако захвата шире последице по његов правни и фактички положај, тада је легитимно отворити и питање ширег одштетног домаћаја.

То посебно долази до изражаја код тежих правних или фактичких мањкавости. Стан који се не може сигурно уписати, који не одговара уговореним својствима у мери која озбиљно нарушава његову употребљивост, или чији је правни положај озбиљно компромитован, може произвести последице које купац доживљава као више од обичне уговорне повреде. Управо зато питање граница инвеститорове одговорности не треба унапред затварати. Ипак, и овде је потребна мера. Није оправдано из сваке повреде инвеститорове обавезе аутоматски изводити вануговорну одговорност. Такво решење било би прешироко и правно недовољно прецизно. Тачније је можда рећи да је уговорна одговорност полазиште, али да вишефазност и сложеност грађевинског пројекта оправдавају опрезније и шире сагледавање њених граница. Посебан разлог за такав опрез лежи у чињеници да купац у овим односима често трпи и временску штету, и организациону штету, и штету повезану са немогућношћу да оствари планирано коришћење или промет стана. Неке од тих последица могуће је релативно лако уклопити у уговорни оквир. Друге су граничне и показују да инвеститоров однос према купцу није сасвим једноставан. Управо зато је корисно задржати шири аналитички поглед на његове границе.

Парцијални закључак ове целине гласи да инвеститорова одговорност према купцу првенствено јесте уговорна, али да посебности грађевинског подухвата могу оправдати и шире сагледавање њених основа и домаћаја.

5. Дискусија

Сprovedена анализа показује да је основни проблем инвеститорове одговорности погрешно постављен онда када се сведе само на питање да ли је инвеститор наручилац радова или продавац стана. Такво раздвајање јесте практично и прегледно, али правно није довољно. Инвеститор је истовремено и наручилац, и организатор, и носилац јавноправне иницијативе, и уговорна страна према стручним учесницима у пројекту,

и лице које према купцу преузима резултат целог претходног процеса. Управо зато ни његова одговорност према купцу не може бити правилно схваћена парцијално. Ако се посматра само прометна фаза, из вида се губи чињеница да су се узроци проблема могли јавити много раније, у планском или дозвољеном режиму. Ако се посматра само уговор о грађењу, губи се из вида крајњи положај купца који није учествовао у том унутрашњем односу. Ако се проблем посматра само као питање материјалних или правних недостатака, занемарује се чињеница да иза недостатка често стоји читава мрежа пројектантских, надзорних и организационих пропуста.

Ту се види и главна граница постојећих правних схватања. Позитивно право располаже довољним бројем правила да се проблем реши, али га не нуди у јединственом облику. ЗПИ, ЗОО, прометни и катастарски прописи сваки из своје перспективе регулишу део проблема. Литература такође осветљава различите сегменте: планску сигурност, инвеститорску заштиту, дозволе, пројектантску одговорност, надзор, раскид, спорове и конкуренцију основа одговорности. Оно што недостаје није нужно нова норма, већ интегрисанији начин читања постојећег права. Зато се најважнији налаз рада не односи на то да инвеститорова одговорност ствара ново право. Напротив, уверљивије је рећи да она ствара потребу за интегрисанијим тумачењем постојећег права. Наиме, купчев положај не може бити правилно заштићен ако се инвеститор посматра само као продавац, нити инвеститорова одговорност може бити правилно одмерена ако се игноришу претходне фазе пројекта. Инвеститорова одговорност према купцу јесте одговорност за резултат читавог грађевинског подухвата онолико колико се тај резултат према купцу правно и фактички материјализује.

Овом закључку треба додати још једну важну напомену. Интегрисаније читање постојећег права не значи разводњавање разлика међу гранама права. Напротив, управо прецизно разликовање јавноправних, облигационоправних и прометних елемената омогућава да се разуме како се они у конкретном случају спајају. Проблем настаје онда када се те разлике апсолутизују и када се инвеститоров положај смешта само у једну раван. Тада се губи из вида оно што је у грађевинској пракси можда најважније, а то је да резултат пројекта према купцу никада није производ само једне фазе нити само једне норме. Из тога произлази и шири закључак за праксу. Што су пројекти сложенији, то је мање уверљиво тумачење инвеститора као обичног продавца готове ствари. Истовремено, што је инвеститорова организациона улога израженија, то је слабије становиште да он према купцу одговара само за оно што

је непосредно лично учинио. Управо између те две крајности налази се стварна правна природа његовог положаја.

6. Закључак

Инвеститорова одговорност за правну и фактичку подобност стана у изградњи не представља посебан и самосталан правни институт. Њена правна природа упућује на закључак да је реч о посебном облику сложене уговорне и прометне одговорности, у којој се постојећа правила јавног, облигационог и стварног права примењују уз одређене специфичности које произлазе из вишефазности грађевинског подухвата. Анализа је показала да се инвеститорова одговорност према купцу не формира тек у часу продаје. Напротив, она се обликује много раније: у планској и дозвољој фази, у односима са пројектантом, надзором и извођачем, у структури уговора о грађењу и у коначној способности предмета да буде безбедно прометован и уписан. Управо зато инвеститор према купцу не може бити посматран само као продавац већ као централни субјект пројекта.

Основна хипотеза рада може се сматрати потврђеном. Инвеститорова одговорност за правну и фактичку подобност стана у изградњи јесте посебан облик већ познате правне одговорности, а њен значај није у стварању новог права, већ у томе што јасно показује границе парцијалног тумачења инвеститора искључиво кроз једну фазу или једну грану права. Савремени грађевински подухват зато не захтева ново право инвеститора, већ прецизније и системско тумачење постојећег права из перспективе купца који на крају сноси последице целог претходног процеса. Другим речима, средишњи резултат рада није у тврдњи да инвеститору треба признати посебан правни статус који би био нормативно одвојен од постојећег система. Важнији резултат јесте показивање да се његова одговорност према купцу може правилно разумети само онда када се повежу сви релевантни слојеви пројекта: плански, дозвољни, пројектантски, надзорни, извођачки и прометни. Тек тада постаје јасно зашто инвеститор у савременом промету станова у изградњи није само једна уговорна страна, већ правна фигура на којој се концентрисано појављују последице читавог претходног пројекта.

Захвалница

Аутори се захваљују академској заједници Правног факултета за привреду и правосуђе у Новом Саду на подршци у објављивању овог рукописа.

Изјава о непостојању сукоба интереса

Аутори изјављују да нема сукоба интереса.

Доприноси аутора

Концептуализација, Б. М.; методологија, С. К.; средства, С. К.; писање – припрема оригиналног нацрта, Б. М.; писање – преглед и уређивање, Б. М. Сви аутори су прочитали и сложили се са објављеном верзијом рукописа.

Финансирање

За ово истраживање нису обезбеђена екстерна финансијска средства.

Изјава о доступности података

Оригинални доприноси представљени у раду укључени су у сам рукопис, а додатна питања могу се упутити ауторима.

Информисани пристанак свих учесника у истраживању/одобрење надлежног одбора

Није применљиво.

Mirković Branislav

Brixwell Investment, Belgrade, Serbia

Končar Sonja

Public Defender's Office of the City of Novi Sad, Novi Sad, Serbia

INVESTOR'S LIABILITY FOR THE LEGAL AND FACTUAL SUITABILITY OF AN APARTMENT UNDER CONSTRUCTION

ABSTRACT: The subject matter of this paper is an analysis of the investor's liability to ensure that an apartment under construction constitutes, at the moment of delivery and legal transfer, a legally and factually suitable object of acquisition. The aim of the paper is to determine whether the investor's liability towards the buyer may be understood solely within

the framework of the traditional sale of property and the general rules of contractual liability, or whether it represents a more complex form of liability arising at the intersection of public-law requirements governing construction, contractual relationships established during the construction process, and the marketability of the final object of acquisition. The paper is theoretical in nature and is based on normative, doctrinal, analytical, and systemic methods, accompanied by an analysis of relevant domestic legal scholarly literature and applicable legal sources.

The principal hypothesis of the paper is that the investor's liability for the legal and factual suitability of an apartment under construction does not constitute a separate and autonomous legal institution, but rather a specific form of complex contractual and transactional liability, within which the existing rules of public law, the law of obligations, and property law are applied subject to certain specific features arising from the multi-stage nature of a construction undertaking. The results of the analysis demonstrate that the investor's liability towards the buyer is not formed only at the moment of sale, but considerably earlier, through the planning, permitting, design, supervisory, and execution phases of the construction process. Consequently, the content of such liability cannot be adequately explained if the investor is viewed merely as a seller or merely as the employer of works under the construction contract.

Keywords: *investor, apartment under construction, legal suitability, factual suitability, construction contract, investor's liability, transfer of immovable property.*

Литература

1. Арсић, С. (2007). Инвеститор и просторно планирање. *Право и привреда: часопис Удружења правника у привреди СР Југославије*, 44(5–8), стр. 870–880
2. Дудаш, А. И. (2022). Конкуренција уговорне и вануговорне одговорности за штету у праву Србије – с освртом на мађарски Грађански законик из 2013. године и пројекат реформе француског Грађанског законика из 2017. године. *Зборник радова Правног факултета, Нови Сад* 56(3), стр. 795–817
3. Ђорђевић, М. (2023). Решавање спорова из уговора о грађењу У: Живковић, М., & Лукић Радовић, В. (уред.), *Савремени проблеми правног система Србије – прилози пројекту 2022.* (стр. 89–103). Београд: Правни факултет Универзитета у Београду – Центар за

издаваштво

4. Грујић, Б. (2023). Надметање као начин закључења уговора о грађењу. *Право и привреда: часопис Удружења правника у привреди СР Југославије*, 61(2), стр. 601–628
5. Јовановић, Д. (2020). Уговорна одговорност пројектанта. *Право и привреда: часопис Удружења правника у привреди СР Југославије* 58(3), стр. 318–334
6. Јовановић, Н. (2020). Општи основ уговорне одговорности у српском праву. *Право и привреда: часопис Удружења правника у привреди СР Југославије*, 58(1), стр. 40–63
7. Луковић, М. (2023). Преглед најзначајнијих измена и допуна Закона о планирању и изградњи. *Бранич: часопис Адвокатске коморе Србије*, 136(4), стр. 68–88
8. Мишковић, М. (2017). Последице једностраног раскида уговора о грађењу. *Право и привреда: часопис Удружења правника у привреди СР Југославије*, 55(1–3), стр. 107–117
9. Пауновић, М. (2019). Недостаци правног оквира надзора над изградњом објекта. *Бранич: часопис Адвокатске коморе Србије*, 132(3–4), стр. 182–202
10. Пауновић, М. (2024). О одговорности наручилаца у пословима изградње. *Бранич: часопис Адвокатске коморе Србије*, 137(4), стр. 155–173
11. Васиљевић, М. (2007). Право и заштита инвеститора. *Право и привреда: часопис Удружења правника у привреди СР Југославије*, 44(5–8), стр. 3–20
12. Вучетић, Д. (2013). Специфичности поступка издавања грађевинске дозволе. *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, 51(65), стр. 325–343
13. Вујачић, Г. (2022). Управљање пројектима у грађевинарству у зависности од типа уговора. *Зборник радова Факултета техничких наука*, 37(9), стр. 1469–1472
14. Закон о облигационим односима. *Службени лист СФРЈ*, бр. 29/78, 39/85, 45/89 – одлука УСЈ и 57/89, *Службени лист СРЈ*, бр. 31/93 и *Службени лист СЦГ*, бр. 1/03 – Уставна повеља, *Службени гласник РС*, бр. 18/20
15. Закон о планирању и изградњи. *Службени гласник РС*, бр. 72/09, 81/09 – испр., 64/10 – одлука УС, 24/11, 121/12, 42/13 – одлука УС, 50/13 – одлука УС, 98/13 – одлука УС, 132/14, 145/14, 83/18, 31/19, 37/19 – др. закон, 9/20, 52/21, 62/23 и 91/25

16. Закон о промету непокретности. *Службени гласник РС*, бр. 93/14, 121/14 и 6/15
17. Закон о поступку уписа у катастар непокретности и катастар инфраструктуре. *Службени гласник РС*, бр. 41/18, 95/18, 31/19, 15/20 и 92/23

Станковић Гордана*

<https://orcid.org/0009-0009-8363-0609>

Ђорац Санда**

<https://orcid.org/0000-0003-1902-7628>

УДК: 343.55:343.85

Прегледни рад

DOI: 10.5937/ptp2603074S

Примљено: 26. новембар 2025.

Одобрено за објаву: 27. април 2026.

Странице: 70–85

СПАЈАЊЕ ПАРНИЦА ЗА ЗАШТИТУ ОД НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

АПСТРАКТ: Активна процесна легитимација у циљу заштите од насиља у породици припада члану породице који је био жртва насиља у породици, законском заступнику жртве насиља, органу старатељства, као органу за заштиту породице, и јавном тужиоцу, као државном органу. Поступак за заштиту од насиља у породици може да буде и официјелно покренут. С обзиром на то да различити тужиоци могу да покрену парницу за заштиту од насиља против истог туженог који се насилнички понашао, поставило се питање да ли је могуће спајање покренутих парница за заштиту од насиља у породици, посебно оних које су покренули жртва насиља и јавни тужилац да би се заједничким расправљањем, извиђањем и одлучивањем у спојеним поступцима ефикасно одредила једна или више мера за заштиту од насиља у породици и остварила не само ефикасна заштита жртве насиља већ и економичност и правна сигурност.

Кључне речи: *насиље у породици, систем заштите од насиља, посебан парнични поступак за заштиту од насиља у породици, јавни тужилац као странка у функционалном смислу, спајање парница за заштиту од насиља.*

*Редовни професор у пензији, Универзитет у Нишу, Правни факултет, Ниш, Србија, имејл: gordanastankovic10@gmail.com

**Ванредни професор, Универзитет у Крагујевцу, Правни факултет, Крагујевац, Србија, имејл: scorac@jura.kg.ac.rs

© 2026 by the authors. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

1. Увод

Насиље у породици представља штетан и опасан друштвени феномен и „фактор слабљења породице и друштва као целине“ (Поњавић, 2012, стр. 146). Оно је општи друштвени проблем који се јавља у свим државама без обзира на то што насиље у породици није увек очигледно и видљиво, будући да се често дешава унутар најинтимнијих кругова, међу најближим лицима. Ова негативна друштвена појава, која може да има облик физичког, психичког, сексуалног или економског вида насиља у породици, као и облик недозвољеног понашања, због начина одвијања породичног живота (иза *затворених врата*), дуго је одређивана као лично и унутарпородично питање, а не као недозвољени акт који захтева интервенцију државе у циљу његовог спречавања и заштите жртве насиља у породици (Костић, 2006, стр. 236).

Систем заштите од насиља у породици обухвата заштиту у оквирима Кривичног законика (2005), којим је одредбом чл. 194 предвиђено посебно кривично дело *Насиље у породици*, Закона о спречавању насиља у породици (2016), у којем је одредбом чл. 17, ст. 2 предвиђено изрицање хитних мера, и Породичног закона (2005, у даљем тексту ПЗ), који је регулисао насиље у породици као породичноправни феномен и предвидео материјалноправне и процесне норме.

2. Поступак у парници за заштиту од насиља у породици

Одредбама ПЗ-а (2005) предвиђена је породичноправна заштита од насиља у породици нормирањем посебног парничног поступака за заштиту од насиља у породици (чл. 283–289) у којем се примењују правила прописана за све посебне парничне поступке за решавање породичноправних спорова (чл. 201–208)¹ и општа правила Закона о парничном поступку (2011, у даљем тексту ЗПП), с обзиром на то да су посебни парнични поступци фрагментарно регулисани у виду одступања од опште цивилне процедуре.

¹ У одредбама ПЗ-а (2005), којима се уређују посебни парнични поступци у породичним стварима, изостала је пажљива стручна редакција законског текста, која се, пре свега, односи на неразликовање грађанскоправног спора и парнице јер то нису синоними. У процесној литератури наводи се да у насловима десетог дела законског текста, у којем су регулисани посебни породични парнични поступци, у одељцима другог, трећег, четвртог, петог, шестог и седмог одељка, иако је у питању поступак у парницама у којима се решавају породичноправни спорови, погрешно је написано *поступак у спору* уместо *поступак у парници* (Станковић, 2025, стр. 5).

Поступак за заштиту од насиља у породици специфичан је по својој правној природи јер суд пружа заштитничку помоћ жртви насиља у породици и изриче породичноправне санкције учиниоцу насиља, а не решава грађанскоправни спор, који је редовно повод парници, с обзиром на то да у случају насиља у породици не постоји класичан грађанскоправни спор за који је карактеристично неслагање страна у једном правном односу у погледу њихових права и обавеза и њихов сукоб интереса (Станковић & Боранијашевић, 2023, стр. 598).

Поступак у парници за заштиту од насиља у породици покреће се тужбом овлашћених лица или органа или по службеној дужности. Ове парнице могу да се воде самостално или придружено уз поступак у другим породичноправним стварима. Придружени, адхезиони поступак за заштиту од насиља у породици могу да покрену странке и суд по службеној дужности.

Активна легитимација у парницама за заштиту од насиља у породици у којој се захтева одређивање мере заштите од насиља (ПЗ, 2005, чл. 198) или продужење трајања временски ограничене мере заштите коју је суд одредио омогућава да овај поступак може да покрене члан породице према коме је насиље извршено, његов законски заступник, јавни тужилац и орган старатељства (ПЗ, 2005, чл. 284, ст. 2). Да би се заштитила жртва породичног насиља, законодавац је предвидео широк круг лица и органа којима је призната активна процесна легитимација јер се насиље у породици не третира као лични проблем жртве насиља у породици, већ као друштвени проблем и феномен.² У овом посебном парничном поступку дете има активну процесну легитимацију кад оно покреће поступак ради сопствене заштите од насиља. Дете као странку у парници заступа његов законски заступник. Законски заступник лица под старатељством према коме је насиље извршено, јавни тужилац и орган старатељства имају положај странке у функционалном смислу. У парницама које они покрећу против учиниоца насиља у породици дете или жртва насиља нема положај странке јер је парнични поступак заснован на двостраначкој шеми.

У литератури се указује да је, због потребе да се жртви насиља у породици и без њене иницијативе пружи судска заштита, проширена активна процесна легитимација и на јавно тужилаштво, као државни орган, и на орган старатељства, као орган заштите породице и лица која

² Поступак за престанак мере заштите од насиља може покренути искључиво члан породице против кога је мера одређена.

уживају посебну друштвену заштиту, да би се спречило да жртва насиља, због страха од насилника, уопште не покрене судски поступак или да од њега невољно одустане под притиском починиоца насиља у породици (Драшкић, 2016, стр. 629).

Поступак у парницама за заштиту од насиља у породици може да буде покренут и по службеној дужности као адхезиони поступак уз поступак који је покренут тужбом активно процесно легитимисане странке (Станковић & Боранијашевић, 2020, стр. 598). У официјелно покренутом поступку за заштиту детета од насиља у породици, дете нема процесни положај странке, јер је оно тада *притајена* или *прикривена* странка (Станковић, 1997, стр. 113) пошто је поступак покренут у интересу детета и његове заштите.

Суд може да изрекне предложене мере заштите од насиља не само према родитељу као тужиоцу који је подигао тужбу ради личне заштите од насиља у породици већ и према његовом малолетном детету које није означено као странка у иницијалној парничној радњи а које је присуствовало акту насиља у породици као пасивна жртва насиља процењујући степен угрожености тужиоца – родитеља и његовог детета и показујући *нулту толеранцију* на испољено психичко насиље да би се не само отклониле последице насилног догађаја већ и да би се деловало превентивно ради спречавања понављања насилног понашања туженог и евентуално настанка тежих последица (в. пресуду Врховног суда, Рев. 2015/25, 27. фебруар 2025). Суд је дужан да по службеној дужности оцени да ли је у циљу обезбеђивања целисходне и потпуне заштите од насиља у породици потребно да покрене официјелни адхезиони поступак и да мерама породичноправне заштите буде обухваћено и малолетно дете које је присуствовало психичком или/и физичком насиљу које је тужени извршио према родитељу као тужиоцу, чиме је нарушено и душевно здравље и спокојство детета. Суд је дужан да о томе прибави стручно мишљење надлежног органа старатељства у циљу заштите права малолетног детета, а не само родитеља као жртве насиља. Иако малолетно дете није у тужби означено као странка, нити је родитељ као законски заступник детета или као заступник члана породице који трпи насиље тужбом захтевао изрицање мера заштите и према детету, суд може да закључи да је дете било посредна жртва насиља. У адхезионо покренутом парничном поступку суд *ex offio* одређује предмет парнице, формулише захтев за пресуду и у складу са својим истражним овлашћењима прикупља неопходан процесни материјал (Станковић & Боранијашевић, 2023, стр. 595).

Уколико орган старатељства није покренуо поступак за заштиту од насиља у породици, у поступку који су покренули други овлашћени субјекти или суд по службеној дужности, он може да се јави као помоћни орган суда, кад по налогу суда пружа суду помоћ у прибављању потребних доказа, и као специфични вештак, кад даје своје мишљење о сврсисходности тражене мере заштите од насиља у породици (Станковић, 1984, стр. 74–89).

Тужба којом се тражи одређивање мере за заштиту од насиља по правилу има кондемпнаторни карактер кад се захтева осуда на чинидбу јер тужилац захтева да се изрекне одређена мера којом ће се наложити туженом да нешто учини, да нешто трпи или да се уздржи од неког чињења. Исту природу има и тужба којом се захтева продужење већ изречене мере. Тужба може да има и преображајно-кондемпнаторну природу ако се захтева да се туженом ускрати вршење неког права, и истовремено захтева да нешто учини, нешто трпи или да се уздржи од неког чињења. Преображајна природа тужбе испољава се у захтеву тужиоца за престанак пресудом одређене мере.

Поступак у парницама за заштиту од насиља у породици заснован је на специфичном одступању од фундаменталних процесних принципа опште парничне процедуре.

Начело официјелности у парницама за заштиту од насиља у породици омогућава суду да покрене официјелни адхезиони поступак и да прошири обим породичноправне заштите и преко граница захтева који су поставиле странке. Омогућава му да у поступку примени императивне норме, чиме се уклањају све оне процесне баријере које произлазе из везаности суда за страначке диспозиције (Станковић, 2006, стр. 490). Стога од оцене суда зависи и одлука о изрицању једне или више мера за заштиту од насиља у породици.

Одступање од начела диспозиције, због императивне правне природе породичноправних норми, као и у другим посебним породичним парничним поступцима, манифестује се у ограничењу слободе странака да диспонирају својим процесним овлашћењима и предузимању оних парничних радњи које представљају недозвољено располагање захтевима. У овим парницама суд није везан границама тужбеног захтева који је у тужби формулисала активно процесно легитимисана странка. Он може одредити и меру заштите од насиља у породици која није тражена ако оцени да се таквом мером заштита најбоље постиже.

Одступања од општих процесних начела постоје и у погледу методских процесних начела. Иако и у овим парницама важи расправно

начело по коме су странке дужне да пруже суду процесни материјал неопходан за одлучивање, у овим парницама примењује се и истражно начело због когентне природе породичноправних норми, дужности суда да пружа посебну правну заштиту одређеним категоријама лица и његовој дужности да води рачуна о интересу малолетне деце. Суд у овим парницама може утврђивати чињенице и када оне нису међу странкама спорне, а може и самостално истраживати чињенице које ниједна странка није изнела (ПЗ, 2005, чл. 205). Исто тако, суд може да изводи и доказе које ниједна од странака није предложила. Примена истражног начела у овим парницама изазива низ специфичности у доказном поступку (Палачковић, 2024, стр. 30).

У парницама које се воде поводом насиља у породици начело хитности у поступању суда доминира у циљу спречавања даље ескалације породичног насиља и заштите жртве. Начело хитности у овим парницама операционализовано је тако што је прописана нарочита хитност у поступању (ПЗ, 2005, чл. 285), што је предвиђено да се тужба не доставља туженом на одговор, што је суд дужан да закаже и одржи рочиште у року од осам дана од дана када је тужба примљена у суду, што је суд дужан да поступак спроведе на највише два рочишта јер је потребно да се од насиља у породици ефикасно заштити жртва насиља у породици (ПЗ, 2005, чл. 204, ст. 1 и 3) и што је другостепени суд дужан да донесе одлуку у року од 15 дана од дана када му је достављена жалба (ПЗ, 2005, чл. 285, ст. 2 и 3), односно списи правне ствари од стране првостепеног суда. Прописани кратки рокови предвиђени за предузимање парничних радњи треба да омогуће ефикасно поступање суда и неодложну заштиту жртве насиља.

Одступање од основних процесних начела у овим парницама манифестује се кроз законом предвиђено искључење опште јавности у циљу заштите приватног живота странака. Општа јавност је искључена и подаци из судских списа представљају службену тајну коју су сви учесници у поступку дужни да чувају.

У поступку у парницама за заштиту од насиља у породици који се води ради заштите детета треба да буде обезбеђено независно заступање детета кад постоји колизија интереса између детета и његовог законског заступника. Суд је дужан да детету постави привременог заступника кад утврди да га његов законски заступник не заступа на одговарајући начин.

Пресуда којом се усваја тужбени захтев или коју суд доноси по службеној дужности има осуђавни или преображајни карактер без обзира на то да ли је поступак у парницама за заштиту од насиља вођен као

самостални или као адхезиони поступак. Зависно од тога шта је тужбом тражено или о чему је суд одлучио по службеној дужности, диспозитив пресуде може да буде сложен.

О трошковима поступка суд одлучује водећи рачуна о разлозима правичности.

Пресуду у парницама за заштиту од насиља у породици суд доставља странкама. Суд је дужан да пресуду одмах достави и органу старатељства на чијој територији има пребивалиште односно боравиште члан породице према коме је насиље извршено и органу старатељства на чијој територији има пребивалиште односно боравиште члан породице против кога је мера заштите одређена. Орган старатељства дужан је да води евиденцију и документацију о лицима према којима је насиље извршено и о лицима против којих је одређена мера заштите у складу с прописима који регулишу поступак и начин евидентирања ових парница.

Жалба против пресуде којом се одређује или продужава мера заштите од насиља нема суспензивно дејство. Она не задржава извршење пресуде о одређивању или продужењу мере заштите од насиља у породици, осим ако суд не одлучи другачије.

3. Спајање парница за заштиту од насиља у породици

Иако спајање поступка у парницама за заштиту од насиља са другим парницама, по природи ствари, није изричито предвиђено одредбама посебног породичног парничног поступка, с обзиром на то да се у овом посебном парничном поступку супсидијарно примењују правила општег парничног поступка, могућно је да дође до спајања парница уколико постоје услови за њихово спајање. Парнице у којима се захтева заштита од насиља у породици спајају се ради једновременог извиђања, расправљања и одлучивања јер се на тај начин омогућава ефикасно поступање и ефикасна заштита жртве насиља у породици одређивањем мере или мера породичноправне заштите, смањењем трошкова поступка и постизањем правне сигурности.

Околност да је активна процесна легитимација призната широком кругу лица, омогућава да у поступку пред првостепеним судом дође до спајања покренутих парница. Пре свега, може да дође до спајања парница које су покренуте тужбом или противтужбом које су поднели чланови породице који себе сматрају жртвом насиља. У пракси се догађа често да супружници или ванбрачни партнери, пошто је дошло до конфликта због поремећених међусобних односа, сматрају да су жртве насиља и подижу

тужбе један против другог и захтевају заштиту од насиља у породици или у току покренуте парнице подижу противтужбу. Исто тако, парница која се води између члана породице према коме је насиље извршено и насилника може да се споји са парницом коју је против насилника покренуо јавни тужилац, као странка у функционалном смислу, поводом истог насилног понашања насилника према жртви породичног насиља без обзира на то да ли јавни тужилац који подиже тужбу изводи своје овлашћење према одредбама ПЗ-а (2005) или Закона о спречавању насиља у породици (2016). Могућно је и да се споји парница коју је покренуо Центар за социјални рад као орган старатељства у циљу заштите жртве насиља као њен активно процесно легитимисан законски заступник са парницом коју је евентуално покренуо јавни тужилац коме је била поднета пријава о насилном понашању према жртви породичног насиља.³

До спајања парничних поступака који се тичу насиља у породици може да дође и кад у току покренутог поступка за заштиту од насиља у породици тужбом суд покрене официјелни адхезиони поступак. Уколико је суд по службеној дужности, уз парницу коју је покренуо родитељ као жртва породичног насиља, покренуо официјелни адхезиони поступак у интересу заштите детета као пасивне жртве насиља по сазнању да је дете присуствовало догађају који представља физичко или вербално насиље у породици долази до спајања ових поступака одлуком суда.

Спајање парница ради заједничког извиђања, расправљања и одлучивања пред истим судом могуће је према одредбама општег парничног поступка ако су испуњени законом предвиђени услови.

Један од услова субјективне је природе – странке треба да буду исте у обе парнице или да исто лице буде у једној од страначких улога, без обзира на то што та процесна улога није иста у свакој парници. У парници за заштиту од насиља у породици субјективни услов испуњен је када се против истог лица као туженог воде две парнице поводом истог догађаја, од којих је једну покренуо тужилац који је жртва насиља, а другу основно јавно тужилаштво као странка у функционалном смислу које је законом овлашћено да против учиниоца насиља поднесе суду тужбу са захтевом за одређивање мера породичноправне заштите.

³ У судској пракси све чешћи су случајеви да надлежни јавни тужилац, осим кривичног гоњења, покреће и поступак за изрицање мера породичноправне заштите пред парничним судом и да захтева нпр. изрицање мере забране приближавања жртви породичног насиља или продужење те мере.

Спајање парница према одредбама ЗПП-а (2011) могуће је само ако је за све спојене парнице предвиђена иста врста поступка. У спојеним парницама које се воде у циљу заштите жртве насиља у породици иако су тужбе подигли жртва насиља у породици и јавни тужилац или орган старатељства иста су правила поступања. Спајањем парница омогућава се да се у спојеним парницама за заштиту од насиља у породици у којима су исте спорне чињенице изводе докази истим доказним средствима.

Од правила општег парничног поступка које предвиђа исту врсту поступка као услов за спајање парница у домену породичноправне заштите постоји одступање јер је у породичним посебним парничним поступцима законом дозвољено не само спајање различитих парничних поступака покренутих тужбом већ и њихово спајање са адхезионим поступцима у којима се поступа по различитим правилима посебних парничних поступака. Тако, на пример, могуће је да буду спојени бракоразводни поступак или патернитетски поступак са алиментационим поступком или да се са тим поступцима споји официјелни адхезиони поступак за заштиту од насиља у породици (Станковић & Боранијашевић, 2023, стр. 591).

У спојеним парницама за заштиту од насиља у породици суд поступа у колегијалном саставу; трочлано веће које чине један судија и двоје судија поротника, а у поступку по жалби одлучује веће састављено од троје судија (ЗПП, 2011, чл. 35 и 37). Суд поступа у спојеним парницама за заштиту од насиља у породици по правилима посебног парничног поступка предвиђеног за ове парнице.

С обзиром на то да првостепени суд у парницама за заштиту од насиља у породици може да одлучује о одређивању или продужењу мере заштите од насиља у породици, поставља се питање да ли може да дође до спајања парница ако је, на пример, јавни тужилац захтевао одређивање мере породичноправне заштите, а тужилац који је жртва насиља захтевао тужбом продужење већ изречене мере заштите од насиља у породици. Сматрамо да су у погледу услова предвиђених одредбама ЗПП-а (2011) испуњени услови за спајање парница и у случају да суд треба да одлучује о одређивању или продужењу мере заштите од насиља у породици с обзиром на то да су испуњени законски услови у погледу дозвољености спајања парница без обзира на то што су истакнути садржински различити тужбени захтеви.

Спајање парница је могућност, а не дужност парничног суда јер суд о томе одлучује из разлога целисходности и по службеној дужности. Предлог за спајање парница може да потиче и од једне од странака. О

спајању парница, без обзира на то да ли је до тога дошло по службеној дужности или на предлог странке, суд доноси посебно решење (Бодирога, 2022, стр. 324). Решење о спајању парница суд може да донесе у току припремног поступка и у фази главне расправе. Ово решење је по својој правној природи решење о управљању поступком. Против решења о спајању парница није дозвољена жалба.

О спајању парница суд може да одлучи на расправном рочишту или ван рочишта за главну расправу. Приликом одлучивања о спајању поступка суд је дужан да води рачуна о томе у којој је фази свака од парница које се спајају, те ће зависно од целисходности, одлучити о томе с обзиром на то да начело хитности има приоритет у односу на економичност.

Спојене парнице ради заједничког расправљања и одлучивања не губе своју самосталност тако да су и даље независне и самосталне једна од друге, јер свака од спојених парница има свој посебан предмет.⁴ Спајањем парница не мења се стварна и месна надлежност суда, може се евентуално променити судија који је по годишњем распореду суђења био задужен да реши конкретни спор у једној од покренутих парница. По правилу, суд одлучује да се парница која је касније покренута или у којој је поступак касније почео да тече спаја са парницом која је раније покренута. Након тога, сви поднесци и записници у уписнику воде се под истим бројем, бројем под којим је заведен старији предмет.

Спајање парница не доводи до супарничарства нити повлачи примену одредбе о заједничком пуномоћнику за пријем писмена и заједничком законском заступнику за пријем писмена јер није у питању супарничарска заједница. Осим тога, спајање парница не изазива ни објективну кумулацију тужбених захтева јер је свака од спојених парница покренута посебном тужбом у којој могу да буду кумулирани захтеви за пресуду.

Тужиоци из спојених парница за заштиту од насиља у породици самостално предузимају парничне радње које производе дејство у парници коју су они покренули. Чињенични наводи могу да буду идентични или различити иако је у питању исти догађај зависно од врсте мере за спречавање насиља која се тужбом захтева. Доказна средства

⁴ Иако је посредни предмет спојених парница исти (извршено насиље у породици), непосредни предмет парнице, тј. захтев за пресуду може да буде различит јер се у иницијалној парничној радњи захтева изрицање различитих мера породичноправне заштите (в., на пример, Станковић & Боранијашевић, 2023, стр. 54).

која тужиоци из спојених парница нуде могу да буду иста или различита. Тужилац који је жртва породичног насиља може да буде саслушан као сведок у парници коју је покренуо јавни тужилац јер он у њој није странка.

Кад су парнице спојене ради заједничког одлучивања, суд одлучује, зависно од резултата спроведеног поступка. Употребљени термин *може* у одредби чл. 328 ЗПП-а (2011) значи да суд није дужан да донесе пресуду којом ће одлучити о тужбеним захтевима из спојених парница. Одлука суда о спајању парница увек зависи од његове оцене целисходности и економичности.

Пресуда коју суд доноси у спојеним парницама, без обзира на то да ли су покренуте тужбом или официјелно у адхезионом поступку, може имати један или више диспозитива у зависности од садржине тужбеног захтева члана породице према коме је насиље извршено, тужбеног захтева јавног тужиоца односно органа старатељства или од одлуке суда да у официјелном адхезионом поступку заштити дете као пасивну жртву насиља и у његовом интересу.

Код спајања парница за заштиту од насиља у породици суд може донети једну заједничку пресуду којом ће изрећи једну исту меру породичноправне заштите, комбинацију више мера или све тражене и потребне мере предвиђене законом у циљу пружања ефикасне и ефективне заштите жртви или жртвама насиља у породици. Доношењем једне одлуке у спојеним парницама које се воде поводом насиља у породици изрицањем мера породичноправне заштите против истог туженог поводом истог догађаја у коме је дошло до насиља у породици у којима се у улози тужиоца јавља тужилац као жртва насиља односно основно јавно тужилаштво или орган старатељства као странка у функционалном смислу, отклања се опасност да буду донете пресуде са противречним образложењем чиме би била угрожена правна сигурност.

Доношење заједничке одлуке којом се у спојеним парницама за заштиту од насиља она пружа јесте могућност која зависи од конкретне ситуације и одлуке суда. Уколико је у обе парнице захтевана иста мера заштите од насиља, пресуда којом се усваја тужбени захтев може да буде истоветно формулисана у обе парнице. Ако је једна од странака у спојеним парницама захтевала изрицање више мера породичноправне заштите од насиља, диспозитив заједничке пресуде биће, по природи ствари, различит.

Решења која се односе на накнаду парничних трошкова у овим спојеним парницама биће различита јер су у питању садржински различити акцесорни кондемпнаторни захтеви о којима суд одлучује по посебним

правилима. Јавни тужилац као странка има право на накнаду трошкова, али не и право на награду (Станковић, 2024, стр. 526), док тужилац који је жртва насиља у породици има право на накнаду потребних парничних трошкова, у које спада и награда пуномоћнику за заступање (Станковић, 2024, стр. 508). По истим правилима по којима се одређује накнада тужиоцу, као жртви насиља, одређује се и накнада парничних трошкова органу старатељства као странци у функционалном смислу с обзиром на то да је Центар за социјални рад, као орган заштите породице, правно лице.

У погледу изјављивања правних лекова, кад је у спојеним парницама одлучено једном, заједничком пресудом, свака парница је и даље самостална јер се правним леком напада одлука која је донета о појединачном тужбеном захтеву који је истакнут у појединој парници. Рокови за жалбу самостално теку за сваку странку од момента достављања пресуде.

Одлука донета у спојеним парницама за заштиту од насиља у породици може се побијати редовним и ванредним правним лековима. ПЗ (2005) одредбом чл. 288 прописује да жалба не задржава извршење пресуде о одређивању или продужењу мере заштите од насиља у породици. Против одлуке која је донета у спојеним парницама за заштиту од насиља у породици општа ревизија је дозвољена, што произлази из одредбе чл. 208 ПЗ-а (2005).

4. Закључно разматрање

Породичним законом установљен је систем породичноправне заштите од насиља у породици којим су предвиђене мере заштите од насиља у породици и нормиран је и посебан поступак у парници за заштиту од насиља у породици. Улогу процесних актера који могу да покрену наведени посебан поступак закон је наменио члану породице према којем је насиље извршено, јавном тужиоцу и органу старатељства. Овај поступак, у интересу заштите детета може да буде покренут и као официјелни адхезиони поступак.

С обзиром на то да је законодавац широко одредио активну процесну легитимацију, као и да поступак може да буде покренут и по службеној дужности у циљу заштите детета, у раду су посебно изложене и коментарисане одредбе о спајању парница за заштиту од насиља у породици по захтеву члана породице према коме је насиље извршено. У овим парницама у улози тужиоца активно су процесно легитимисани субјекти, док је у официјелно покренутом адхезионом поступку прикривена странка дете које је било пасивна жртва насиља.

Правила општег парничног поступка омогућавају да се у јединствени поступак ради заједничког извиђања, расправљања и одлучивања споје наведене парнице у којима се у улози туженог налази лице које је извршило насиље у породици под условом да се не одуговлачи поступак. У обе парнице поступа исти месно надлежан суд у истом, колегијалном саставу. За спојене парнице прописана су иста правила поступања, мада је у парницама које се воде поводом породичних спорова спајање парница могуће и када су поступци и правила поступања различити. О спајању парница одлучује суд, зависно од оцене целисходности, ефикасности и економичности, а овом радњом управљања поступком концентрише се процесна грађа, обезбеђује се целисходно поступање, процесна економија, ефикасна правна заштита и правна сигурност јер се избегава да исте одлуке о истом акту насиља буду различито образложене.

Изјава о непостојању сукоба интереса

Аутори изјављују да немају сукоб интереса.

Доприноси аутора

Концептуализација, Г. С.; методологија, Г. С. и С. Ћ.; формална анализа, Г. С. и С. Ћ.; писање – израда оригиналног рукописа, Г. С. и С. Ћ.; писање – преглед и уређивање, С. Ћ. Сви аутори су прочитали и сагласили се са објављеном верзијом рада.

Финансирање

Рад је резултат научноистраживачког рада аутора Санде Ћорац у оквиру Програма истраживања Правног факултета Универзитета у Крагујевцу за 2026. годину, који се финансира из средстава Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

Изјава о доступности података

Оригинални доприноси представљени у раду укључени су у сам рукопис/додатни материјал, а додатна питања могу се упутити одговарајућем ауторима.

Информисани пристанак свих учесника у истраживању / одобрење надлежног одбора

Није применљиво.

Станковић Гордана

University of Niš, Faculty of Law, Niš, Serbia

Ђорац Санда

University of Kragujevac, Faculty of Law, Kragujevac, Serbia

JOINDER OF ACTIONS FOR PROTECTION AGAINST DOMESTIC VIOLENCE

ABSTRACT: Active legitimation for the purpose of protection against domestic violence belongs to the family member who was a victim of domestic violence, the legal representative of the victim of violence, the guardianship authority, as the authority for family protection, and the public prosecutor, as a state authority. The procedure for protection from domestic violence can also be initiated ex-officio. Given that different plaintiffs can initiate a lawsuit for protection against violence against the same defendant who behaved violently, the question arises whether it is possible to join the initiated lawsuits for protection against domestic violence, especially those initiated by the victim of violence and the public prosecutor, in order to effectively determine one or more measures for protection against domestic violence through joint discussion, investigation and decision-making in the joint procedures and achieve not only effective protection of the victim of violence, but also cost-effectiveness and legal certainty.

Keywords: *domestic violence, system of protection against violence, special litigation procedure for protection against domestic violence, public prosecutor as a party in a functional sense, joinder of actions for protection against violence.*

Литература

1. Бодирога, Н. (2022). *Парнични поступак*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду
2. Драшкић, М. (2016). *Коментар Породичног закона*. Београд: Службени гласник

3. Костић, М. (2006). Насиље у породици – две методе судске заштите У: Станковић, Г. (уред.), *Новине у породичном законодавству* (стр. 235–254). Ниш: Правни факултет Универзитета у Нишу
4. Кривични законик. *Службени гласник РС*, бр. 85/05, 88/05 – испр., 107/05 – испр., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16, 35/19 и 94/24
5. Палачковић, Д. (2024). Слободно судијско уверење у парничним поступцима у вези са породичним односима У: Јашарбеговић, А. (уред.), *Зборник радова Дани породичног права* (стр. 28–47). Мостар: Правни факултет Универзитета „Џемал Биједић“
6. Поњавић, З. (2012). Одговорност државе за насиље у породици према Конвенцији о људским правима У: Панов, С., Јањић Комар М., & Шкулић, М. (уред.), *Насиље у породици : зборник радова са Научног скупа* (стр. 146–163). Београд: Правни факултет Универзитета, Центар за издаваштво и информисање
7. Породични закон. *Службени гласник РС*, бр. 18/05, 72/11 – др. закон и 6/15
8. Станковић, Г., & Боранијашевић, В. (2020). *Грађанско процесно право*. Ниш: Свен
9. Станковић, Г., & Боранијашевић, В. (2023). *Грађанско процесно право*. Београд: Службени гласник
10. Станковић, Г. (1984). Процесни положај органа старатељства у грађанском судском поступку У: *Сарадња суда и органа старатељства у примени нових породичних закона* (стр. 74–89). Београд: Институт за правне и друштвене науке Правног факултета
11. Станковић, Г. (1997). Процесни положај детета у парничном поступку У: Вучковић Шаховић, Н. (уред.), *Права детета у свету и Југославији* (стр. 111–116). Београд: Београдски центар за људска права
12. Станковић, Г. (2006). Основна начела посебних парничних поступака у породичним стварима: У: Поњавић, З. (уред.) *Ново породично законодавство : зборник са саветовања* (стр. 481–498). Крагујевац: Правни факултет, Центар за породично право
13. Станковић, Г. (2024). *Коментар Закона о парничном поступку (1. издање)*, Београд: Службени гласник
14. Станковић, Г. (2025). Терминолошке грешке у судским одлукама у парницама за решавање породичних спорова. *Избор судске праксе*, 33(3), стр. 5–11

15. Закон о парничном поступку. *Службени гласник РС*, бр. 72/11, 49/13 – одлука УС, 74/13 – одлука УС, 55/14, 87/18, 18/20 и 10/23 – др. закон
16. Закон о спречавању насиља у породици. *Службени гласник РС*, бр. 94/16 и 10/23 – др. закон

Играчки Јасмина*

<https://orcid.org/0000-0002-0533-9033>

Антоновић Ратомир**

<https://orcid.org/0000-0001-9134-6346>

Петровић Маја***

<https://orcid.org/0000-0003-2342-196X>

УДК: 351.756-054.7:343.97(497.11)

Прегледни рад

DOI: 10.5937/ptp2603090I

Примљено: 12. јун 2026.

Одобрено за објаву: 29. јун 2026.

Странице: 86–104

ОДНОС МИГРАНТСКЕ КРИЗЕ И КРИМИНАЛА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

АПСТРАКТ: Основни проблем који се разматра у раду јесте постојање узрочно-последичне везе између појединих криминалних појава у Републици Србији и Европској унији, с једне стране, и мигрантске кризе, с друге. Посебан проблем представљају одређена кривична дела, која се могу подвести под директну последицу мигрантских померања становништва. Временски оквир представља период од протеклих десет година, колико се мигрантско питање сматра једним од најактуелнијих питања на тлу Европске уније. Циљ рада је указивање на постојање корелације мигрантске кризе и интензивних криминалних активности у земљама Европске уније, као и у земљама које се налазе на тзв. мигрантској рути. Хипотеза рада је да интензивне мигрантске промене доприносе промени демографске слике, као и додатној криминализацији Европе. Коаутори се користе аналитичким, историјским, компаративним и нормативним методама. Резултати истраживања делимично су потврдили постављену хипотезу у делу – да мигрантска криза има утицај на демографску слику Европе, али није доказано да мигрантска криза утиче на додатну криминализацију Европе, јер нису утврђени параметри који би то могли потврдити.

*Виши научни сарадник, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, Србија, имејл: jasminaigracki@yahoo.com

**Научни сарадник, Институт за српску културу Приштина–Лепосавић, Србија, имејл: antonovicr@gmail.com

*** Ванредни професор, Универзитет Привредна академија у Новом Саду, Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду, Нови Сад, Србија, имејл: maj.petrovic@pravni-fakultet.info

 © 2026 by the authors. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Кључне речи: миграције, становништво, криминал, злоупотреба, државна граница.

1. Увод

Мигрантска криза уопштени је назив за процес демографских промена, који је започео средином 2010. године, када је велики број азијског и афричког становништва затражио ново уточиште и место становања у развијеним земљама Европе. Мигранти са тих простора масовно почињу да траже бољи живот у Европи и углавном долазе илегално, а разлог за њихов долазак лежи у лошим економским и безбедносним условима живота у државама њиховог порекла. Са једне стране, висока стопа незапослености и екстремно неповољна економска ситуација, а са друге стране, ратови и сукоби различитих етничких и других групација, резултирали су масовним егзодусом цивилног становништва. Можемо закључити да су то били (а и даље су, јер мигрантска криза још траје!) јаки покретачи, посебно млађим људима за миграцију и тражење бољих и мирнијих услова за живот у земљама Европске уније. **Главни проблем**, који се овим радом разматра, јесте однос наведених демографских, социо-економских и геополитичких промена у свету и појава нове демографске слике Европе, у контексту појачане криминалне активности и појаве одређених облика криминала. Данас је структура криминала усмерена како на националну, тако и на међународну активност, са преовлађујућим правцем ка профиту (Играчки, 2026, стр. 65).

Многи виде у тзв. арапском пролећу главни и суштински разлог за велику миграцију становништва са простора Африке и Азије. Најпре, ратно разарање у Сирији, потом насилна промена режима у Либији, и тако редом, увели су више земаља из тог поднебља, из релативно пристојног живота у озбиљне проблеме. Ратом и револуцијама укидани су постојећи правни пореци чиме су створени услови за деловање различитих супротстављених група, што је у коначном исходу резултирало анархијом, суспензијом људских права и слобода, као и опасношћу за сопствене животе и егзистенцију грађана. Становништво тих држава није имало готово никакав избор пред собом, нити извесну будућност, те су многи потражили спас за себе и своје ближње у Европи. Постали су мигранти чији је циљ да побегну од такве политичке и правне неизвесности, од огромне кризе и великих проблема са којима су се суочавали.

Формиране су читаве мигрантске руте, које су, свака по себи, неизвесне и које носе огромне ризике и проблеме. Главне руте ка европским земљама јесу следеће: медитеранска, која је уједно и најопаснија и на којој је највећи број миграната изгубио животе. Креће се од Северне Африке, преко Средоземног мора до Италије и Малте. Потом западнобалканска рута, која је копнена, преко Турске, Грчке, Северне Македоније, Србије, Босне и Херцеговине, ка Хрватској, Мађарској и другим земљама Европске уније. Источномедитеранска рута, која иде преко Грчке, Кипра, Бугарске и Турске и која је делимично копнена, делимично водена. Западномедитеранска рута, која повезује Мароко и Алжир са Шпанијом, преко Гибралтарског мореуза. Западноафричка или Атлантска рута, која креће од западноафричких земаља, Мауританије, Сенегала и Гамбије дугим и опасним морским путем ка шпанским Канарским острвима (Ilić, 2022, стр. 165).

На афричком тлу, постоји још једна мигрантска рута. Реч је о посебно опасном правцу кретања у Источној Африци или тзв. афричком рогу, одакле мигранти крећу према Јужној Африци или иду преко Јемена према блискоисточним земљама. Кад је реч о азијским рутама, најпознатија је тзв. југозападна рута, којом крећу из Авганистана, Пакистана, Бангладеша путем Европе (Антоновић, 2017, стр. 417).

Ради бољег разумевања овог проблема, потребно је јасно начинити разлику између појмова миграната, тражилаца азила и ирегуларних миграната. Мигранти су лица која се селе са свог места боравка, како унутар националних граница своје државе, тако и ван ње, ради запослења, бољих животних услова, образовања или из принудних разлога, као што су ратови и економска криза. Тражиоци азила јесу лица која су напустила своју државу порекла и која су поднела захтев за међународну заштиту – азил у некој другој држави. Разлози за тражење азила углавном су заштита од прогонства, рата, насиља и других разлога који могу негативно да утичу на сам квалитет живота (Марушић, 2024, стр. 41).

Почетна хипотеза рада је да интензивне мигрантске промене доприносе промени демографске слике и додатној криминализацији Европе. Чињеница да су земље Европе преплављене новом структуром становништва, које потиче са других континената, представља полазну претпоставку која доприноси постављању хипотезе. Она се такође још поткрепљује статистичким подацима, који су јавно доступни, као и медијским натписима и извештавањима од стране релевантних европских институција, које се баве истраживањем безбедности. Такође, у раду се, применом аналитичког, компаративног и нормативног

метода врши анализа криминалитета на простору Републике Србије, у периоду од 2015. до 2024. године, са посебним акцентом на имовинска кривична дела, дела против живота и тела, дела против полне слободе и недозвољени прелаз државне границе.

Коаутори при изради рада користе податке, који су јавно доступни из расположивих база података како домаћих тако и међународних институција које се баве борбом против криминала и његовим сузбијањем. У вези са домаћим изворима, користе се базе Републичког завода за статистику и информатику и то базе пунолетних учинилаца кривичних дела од 2015. до 2024. године, као и Извештај о резултатима спровођења Акционог плана за период од 2018. до 2019. године, Стратегије развоја Министарства унутрашњих послова Републике Србије за период од 2018. до 2023. године.

У процедури анализе, коаутори су имали извесно ограничење услед недовољне прецизности наведених извештаја, јер они не садрже прецизне податке о мигрантима као извршиоцима кривичних дела. Међутим, узрочност стопе криминалитета може се довести у везу са мигрантским процесима на основу територијалног принципа, нарочито у пограничним потезима са мађарско-српском и хрватско-српском границом. За потребе истраживања, коришћени су расположиви подаци из различитих региона у Србији: Београд, Војводина, Шумадија, јужна и источна Србија.

Истраживање се ограничава само на одређена кривична дела, за која постоји основана претпоставка да су у њиховом извршењу најчешће учествовали мигранти и мигрантско становништво. То су кривична дела крађе и разбојништва из опсега имовинских кривичних дела, кривична дела убиства и наношења телесних повреда из опсега кривичних дела против живота и тела, кривично дело силовања из опсега кривичних дела против полне слободе и недозвољен прелазак државне границе и кријумчарење људи из опсега кривичних дела против јавног реда и мира. Сходно томе, пенитенцијарни систем у Србији има изузетно значајну улогу у процесу контроле криминалитета и у садејству са другим друштвеним механизмима чини друштвену реакцију на криминалитет и друге социопатолошке појаве (Играчки, 2020).

2. Изазови и проблеми у Европи

Европа се у дужем временском периоду суочава са бројним изазовима и потешкоћама. Најпре, проблем постоји у демографском смислу, који је све видљивији. Депопулација, односно нестајање становништва узима све више маха. Проблем депопулације је вишеслојан, јер обухвата како

друштвене, тако безбедносне, културолошке, правне и друге проблеме, који угрожавају стабилност најстаријег континента. Смањивање укупног броја европских становника јесте резултат низа (природних) фактора, као што су низак наталитет, висока стопа морталитета и висока стопа миграције, одлива једног, а прилива другог становништва. Међу факторима који су посебно допринели високој стопи морталитета јесте и пандемија вируса ковид 19, која је оставила велике последице. Земље које су претрпеле највећи популацијски ударац у време пандемије вируса ковид 19 биле су Италија, Шпанија, Пољска, Мађарска, Румунија, Бугарска итд. (Радановић, 2024, стр. 121).

Ковид 19 није само допринео повећању стопе морталитета, већ и смањењу стопе наталитета. Пандемија је допринела додатном старењу и оболевању европског становништва, проузроковала је мањак радне снаге, али и смањено кретање становништва унутар саме Европске уније. Пандемија је изазвала и одређене криминолошке проблеме (Антоновић, 2024, стр. 220). Проблем депопулације становништва одражава се и на привредни развој Европске уније, јер се све више осећа недостатак радне снаге.

Када је актуелизовано питање мигрантског становништва, које је протеклих година масовно кренуло ка Европској унији, поједине земље, посебно Немачка, широм су отвориле врата за нову радну снагу, са посебним интересовањем према висококвалификованој радној снази, која је у овој земљи посебно дефицитарна. Поред Немачке, мигранти, нарочито образовани и стручни, наишли су на добар пријем и у другим европским државама, попут Холандије, Шведске и Француске, те они данас (без обзира на квалификације), према подацима Међународне организације рада представљају чак 30 процената укупне радне снаге у Европи (Табарошчак, 2024, стр. 352).

Послови на којима мигрантска радна снага данас углавном ради у Европи јесу физички послови на грађевинама, у пољопривреди као сезонски берачи и радници на фармама, у здравственом сектору као неговатељи, болничари и медицинске сестре, односно техничари, у области угоститељства углавном на пословима конобара, куvara и помоћног особља у кухињама, у сектору саобраћаја као возачи и достављачи, док у ИТ сектору врше послове програмера.

У Републици Србији, према новијим подацима које објављује Комесаријат за избеглице и миграције, током 2023. године било је регистровано укупно 108.808 миграната који су прошли све процедуре у азилима за прихват миграната. Након 2023. године региструје се

мањи број миграната, те је тако 2024. године регистровано *свега* 19.603 мигранта. Према истим изворима, у нашој земљи радно је ангажовано око 100 хиљада страних држављана из различитих држава, али већина тих лица нису мигранти.

Кад се говори конкретно о мигрантима, код нас је свега 45 миграната успело да нађе задовољавајуће радно место, што је врло мали број, у односу на то колико је њих прошло кроз Републику Србију. Један од кључних разлога за то треба тражити у чињеници да Србија није жељена земља одредишта, већ нужна тачка задржавања на мигрантској рути кретања.

3. Мигранти и криминал

Прилив мигрантског становништва у Европу, посматрано у целини, изазвао је бројне безбедносне претње, које су између осталог подразумевале и повећање стопе криминалитета. Мигранти се јављају у двоструким улогама – у улогама извршилаца, али и жртава кривичних дела. С обзиром на то да представљају посебно рањиву категорију, јер не познају језик, обичаје, културу и право земље у коју су емигрирали, често могу бити на мети различитих врста превара и злоупотреба.

Најчешће су жртве кривичног дела трговине људима. Обећава им се помоћ у вези са илегалним преласком државне границе и заузврат им се узима већа количина новца (Атанасов & Оташевић, 2021, стр. 170). У овим ситуацијама кад се јављају у улози жртве кривичног дела трговине људима, углавном се злоупотребљава њихова тешка материјална и социјална ситуација, врши се примена силе, претње, принуде, обмане и ова лица се доводе и одржавају у стању заблуде. У таквим околностима долази до једног од најтежих облика повреде људских права, будући да су жртве изложене различитим облицима експлоатације и озбиљном нарушавању људског достојанства (Матијашевић & Павловић, 2009, стр. 30).

Такође, они су често и жртве кривичног дела кријумчарења људи. Експанзија трговине људима на територији Републике Србије догодила се крајем последње деценије двадесетог века. У то време, Србија се суочила са структурном кризом у политичкој, економској, нормативно-правној и социјалној сфери, као и целокупној јавној сфери грађана (Igrački, Manojlović & Mijalković, 2024, стр. 636). Углавном се јавља у таквим ситуацијама кад им се омогућава да илегално пређу државну границу, мимо законских процедура и контрола. Кријумчари искоришћавају њихов

тежак положај, као и њихову жељу да се што пре домогну развијених европских држава, те им за ову незакониту услугу траже више новца (Играчки, 2016, стр. 356). Заправо, кријумчари их често преваре, излажу их одређеним ризицима и проблемима, уцењују их додатним плаћањима и често их не превезу преко границе, већ их остављају на местима где могу бити лако примећени и изложени додатним ризицима, у виду хапшења, међусобних сукоба, и разних других опасности по сопствени живот и сл.

Досадашња искуства показују да се мигранти појављују и као жртве нечовечног поступања, малтретирања, психичког и физичког злостављања, пребијања, а у својству извршилаца често се јављају и службена лица. У том смислу, напомињемо да је Комитет за превенцију тортуре Европске уније издао саопштење у којем је навео доказе о постојању физичког злостављања миграната од стране хрватских полицијских службеника, те се као посебно брутални поступци наводе ударања, шутирања, присилна обнаживања, гурања, присиљавања уласка у реку и сличног нечовечног поступања. Општепознато је да они последњих година нису добродошли у многим земљама Европе, а нарочито откако се та криза ширила, продубљивала, те се број људи који је долазио повећавао.

Према мигрантима у Европи вршена су различита кривична дела дискриминаторног карактера, искључиво због њихове различитости у односу на већинско становништво. Због свог порекла, језика, вероисповести, боје коже и других личних својстава, били су изложени дискриминацији, док је њихова интеграција у европско друштво била отежана. Истовремено, прихватање миграната од стране дела европског становништва било је ограничено, а након првих миграционих таласа све чешће су посматрани као друштвено и економско оптерећење за државе чланице Европске уније.

Поред дискриминације, према мигрантима вршена су и кривична дела у виду повреде равноправности, јер су стављани у неповољнији положај у односу на локално становништво и били су им онемогућени приступи одређеним погодностима, доступним искључиво домаћим држављанима. Ту се на првом месту мисли на доступност здравствених и образовних институција, у којима су третирани често на некоректан и нељудски начин (Играчки, 2023, стр. 472). Нажалост, кад се говори о појму људских права, она нису само нарушена мигрантском становништву, већ постоје читави региони, у којима мањинско становништво не ужива сва неопходна основна људска права. Пример тога је Косово и Метохија где

су права припадника неалбанског народа значајно нарушена и угрожена (Антоновић, 2023, стр. 167).

Мигранти углавном располажу одређеном количином новца и мобилним телефонским уређајима. Такорећи то им је *сва имовина*. Но, и то што поседују, често буде предмет крађе. Поред новца и телефона, одузимане су им и личне исправе и документа, чиме им се ускраћује слобода кретања и остваривање одређених људских права, која им припадају (Schilling и др., 2017, стр. 299).

Нису ретки случајеви да су жртве и кривичних дела против живота и тела. Ова кривична дела представљају један од најтежих облика угрожавања безбедности, а мигранти су им посебно изложени услед свог рањивог положаја (Суботин & Матијашевић Обрадовић, 2020, стр. 5). С тим у вези, забележени су случајеви кривичних дела тешких убистава, убистава, наношења тешких телесних повреда и слично. Ова дела углавном извршавају трговци људима и кријумчари, који претходно од миграната узимају веће количине новца. Мигранткиње су углавном жртве кривичних дела силовања и проституције (Bernstein, 2018, стр. 116).

Као што је већ и речено, мигранти се могу наћи и у улози извршилаца кривичних дела. Разлог за њихову криминалну активност углавном треба тражити у њиховој неадаптираности на нову средину, као и неприхваћеност. Многи од њих су се криминалом бавили и у својим земљама порекла, те су са том делатношћу само наставили у новом окружењу. Према статистици Еуропола, мигрантски криминалитет није виши од криминалитета који врши домаће становништво и јављају се као извршиоци кривичних дела тешке крађе, крађе, нарушавања јавног реда и мира, трговине наркотицима, али и кривична дела против полне слободе и слично.

Најчешће је кривично дело недозвољени прелаз државне границе и кријумчарења људи, о чему ће бити више речи у наставку. Поред тога што границу прелази илегално, они илегално бораве на територији одређене државе. Разлог за извршење овог дела јесте чињеница да не располажу личним и путним исправама, те је једини начин да пређу границу илегално. На територији Европске уније, илегални прелазак државне границе не третира се као кривично дело, већ као прекршај. Потом, забележене су ситуације да су извршавали кривична дела ситне крађе, у виду џепарења, обијања подрума и заједничких просторија у зградама, крађе ташни и бицикала, хране, одеће и козметике по радњама, мобилних телефона и других лако доступних предмета.

Забележени су бројни случајеви коришћења фалсификованих личних и путних исправа ради незаконитог преласка државне границе, подношења захтева за азил, запошљавања и остваривања социјалних права. Поједини мигранти су повезани и са кривичним делима у вези са опојним дрогама, пре свега неовлашћеном производњом и стављањем у промет опојних дрога. У појединим европским земљама, попут Француске, Немачке и Италије, забележено је њихово учешће у уличној продаји наркотика, најчешће на нижим нивоима дилерских ланаца.

Кривична дела против полне слободе забележена су у мањем броју и регистрована су у Немачкој, Аустрији и Шведској, где су вршили сексуално узнемирање, не само припаднице женског већ и мушког пола. Нажалост, стопа силовања деце и малолетника у кругу породице, постаје све заступљеније и то у земљама као што су Канада, САД, Нови Зеланд, Велика Британија и Јужна Кореја, где се бележи чак 15 процената силованих девојчица и девојака од стране најближих сродника (Антоновић, 2024, стр. 97). Европско законодавство чврсто стоји на становишту забране сексуалног искоришћавања и злостављања деце, а Конвенција Савета Европе о заштити деце инкриминише навођење на присуствовању полним радњама за лица која према одредбама држава потписница, нису достигла старосну доб испод које је сексуални однос са њима инкриминисан (Миловић, 2021, стр. 196). У Републици Србији 2016. године ухапшена су двојица пакистанских миграната јер су покушали да силују жену у Суботици.

Забележена су и кривична дела и прекршаји из области радних односа. Мигранти у Европи често раде непријављено, неретко користећи фалсификоване исправе или без потребних радних дозвола и виза, док послодавци избегавају њихово пријављивање на обавезно осигурање. Овакво запошљавање често доводи до несрећа са тешким, па и смртним последицама, нарочито на високоризичним радним местима.

У Републици Србији је претходних година евидентирано неколико инцидентних ситуација са елементима кривичног дела, у којима су учествовали мигранти. Према подацима Министарства унутрашњих послова, 2015. године су извршена 34 кривична дела, док је 2016. године било укупно 103 кривична дела у којима су учествовали мигранти као извршиоци. Према природи кривичних дела, у делима против живота и тела, учествовало је 5,2 процента миграната у односу на укупан број кривичних дела. У имовинским кривичним делима, учествовало је 25,6 процента миграната. У погледу извршења сексуалних деликата, мигранти су узимали учешће у 0,8 процената.

Кад су у питању новији подаци из 2023. и 2024. године, ту се наилази на статистичке празнине и непотпуност података. Евидентиран је, током 2023. године, улазак 108.808 миграната на простор Републике Србије, док их је 2024. године било драстично мање, 19.483. У овом двогодишњем периоду, Министарство унутрашњих послова Републике Србије поднело је 600 кривичних пријава против 791 лица због кривичних дела незаконитог преласка државне границе и кријумчарења људима. У септембру 2023. године полиција је у Србији спровела акцију борбе против илегалних миграната. Том приликом је ухваћен 371 илегалан мигрант на подручју Суботице, Сомбора и Кикинде. Код ових илегалних миграната пронађено је и илегално наоружање, па је против њих покренут поступак и због илегалног преласка државне границе, али и због поседовања ватреног наоружања. Октобра 2023. године, у новој акцији против илегалних миграната, у пограничним појасевима откривено је 4.500 ових миграната.

4. Кријумчарење људи и мигрантске руте кроз Републику Србију

Један од кључних циљева мигрантског становништва јесте да се домогну својих крајњих одредишта, а то су земље Централне Европе. На тзв. мигрантској рути, сусрећу се са бројним потешкоћама, које покушавају да превазиђу на различите начине. Илегални прелазак представља извршење кривичног дела недозвољеног преласка државне границе и кријумчарење људи из члана 350 Кривичног законика (2005). Због тих илегалних прелазака државне границе још су 2016. године основани мешовити тимови војске и полиције за патролирање пограничним подручјима уз границу са Бугарском и Северном Македонијом. Ове мере су дале одређене резултате, јер се смањио број илегалних прелазака, али тиме није био решен проблем. Руте илегалних миграција и начини извршења незаконитих активности динамично се мењају у складу са новонасталим изазовима и променљивим околностима (Ристић, 2022, стр. 99).

У циљу смањења стопе ове врсте криминала, државни органи Републике Србије решили су да пооштре кривичне санкције за кривично дело недозвољеног преласка државне границе и кријумчарења људи. Прилив миграната на путањи према земљама Европске уније, који прелазе кроз Републику Србију, праћен је и контролисан од стране већег броја кријумчара људи. Из тог разлога се приступило изменама

и допунама Кривичног законика Републике Србије (2005) у вези са кривичним делом недозвољеног преласка државне границе у погледу запрећене казне. Досадашње казнене одредбе нису биле адекватне, шта више биле су превазиђене. У неким случајевима кријумчари (шверцери) људима пролазили су и без затворских казни, са условним осудама, јер им је то Кривични законик (2005) омогућавао, а и судска пракса им је ишла на руку са благим осудама.

Законом о изменама и допунама Кривичног законика Републике Србије из 2016. године повишене су минималне и максималне запрећене казне затвора за ово кривично дело, па тако за онога „ко у намери да себи или другом прибави какву корист, омогућава другом недозвољени прелаз границе Србије или недозвољени боравак или транзит кроз Србију казниће се затвором од једне до осам година“, уместо раније предвиђене казне од шест месеци до пет година (став 2). У ставу 3, ако је дело из претходног става „учињено од стране групе, злоупотребом службеног положаја, или на начин којим се угрожава живот или здравље лица чији се недозвољени прелаз границе Србије, боравак или транзит омогућава или је кријумчарен већи број лица, учинилац ће се казнити затвором од две до дванаест година“, а раније је било од једне до десет година. Следећи став (став 4) такође је претрпео измене у погледу запрећене казне, па тако за дело из става 2 (који смо цитирали), ако је „учињено од стране организоване криминалне групе, учинилац ће се казнити затвором од три до петнаест година“, уместо раније казне од три до дванаест година.

У протеклих неколико година, што због геополитичких прилика, што због боље организованости надлежних државних институција, забележен је мањи прилив миграната, укључујући и оне који улазе илегално. Према саопштењу Министарства унутрашњих послова Републике Србије од 17. септембра 2024. године, наводи се да је од 1. јануара до 2. септембра 2024. године у Србији евидентиран пад од 61,8 % у броју незаконитих прелазака државне границе у односу на исти период 2023. године. Тада је било евидентирано 26.775 случајева кријумчарења људима, а 2024. године 10.216.

Прилив миграната се такође смањује, па је тако у прихватном центру у Бујановцу крајем 2025. године смештено њих 30, док је у осталих пет прихватних центара смештено око 200. Према подацима Комесаријата за избеглице и миграције, у 2025. години евидентирано је око 9.500 људи који имају статус миграната, а то је значајно смањење у односу на претходну 2024. годину за око 50%. Углавном се ради о лицима из Авганистана, Марока, Египта, Палестине, Турске и др.

Међутим, у првих шест месеци 2023. године, према извештају МУП Србије, ухапшено је 162 особе (142 мушкарца и 20 жена), који су превозили мигранте и против њих је поднето 116 кривичних пријава. Одузето је више од 100 возила која су користили за њихов превоз.

У јулу 2025. године, ухапшено је 11 лица због сумње да су омогућили превоз миграната у периоду од децембра 2024. до априла 2025. године. У том периоду су организовали превоз за 160 миграната неутврђеног држављанства, 13 држављана Авганистана, три држављана Турске и шест држављана Египта, и то тако што су их комби-возилом преузимали на територији општине Димитровград, обезбеђивали им транзит и боравак у Београду, а потом њихов даљи транзит и илегално пребацивање ка земљама Европске уније. Ова организована криминална група остваривала је противправну имовинску корист, тако што је узимала од 200 до 1000 евра по једном мигранту.

На подручју Сомбора, Апатина и Руме лишено је слободе шест припадника организоване криминалне групе, која је током 2024. године омогућила недозвољени транзит преко територије Републике Србије, најмање 71 мигранту (Николић & Гагић 2025, стр. 552). Ова група је са подручја Пирота и Димитровграда до Београда омогућила транзит, а у циљу даљег недозвољеног транзита ка земљама Европске уније.

5. Закључак

На основу расположивих података из Статистичког билтена, који издаје Републички завод за статистику и информатику за Републику Србију за 2024. годину, дошли смо до сазнања да је на простору Републике Србије извршено укупно 24.835 кривичних дела. Статистички параметри, који су задати при овом истраживању, односе се на националну припадност извршилаца кривичних дела, с обзиром на то да су предмет истраживања мигранти и њихов криминални потенцијал. Од укупног броја извршених кривичних дела, припадници српског народа извршили су укупно 13.717 кривичних дела (12.426 особа мушког и 1.291 особа женског пола). Црногорци су извршили укупно 9 кривичних дела (све особе мушког пола). Албанци су извршили укупно 25 кривичних дела (24 особе мушког и 1 особа женског пола). Мађари су извршили укупно 41 кривично дело (37 особа мушког пола и 4 особе женског пола). Муслимани су извршили укупно 18 кривичних дела. Роми су извршили укупно 163 кривична дела (128 особа мушког и 35 особа женског пола). Румуни су извршили укупно 7 кривичних дела (6 особа мушког и 1

особа женског пола). Остали народи, у које се убрајају и припадници народа из подручја одакле потичу рапидне миграције, извршили су укупно 359 кривичних дела (334 особе мушког и 25 особа женског пола), чему треба придодати и 58 кривичних дела чији извршиоци нису могли бити национално идентификовани (54 особе мушког и 4 особе женског пола), а разлог томе треба тражити у чињеници да велики број миграната код себе нема личне исправе, услед чега се воде као непозната лица, неутврђеног идентитета.

Даље, истраживање према задатим параметрима који се односе на типове извршених кривичних дела на територији Републике Србије указује на следеће резултате. Од укупно 1.313 извршених кривичних дела против живота и тела, Срби су извршили 753 дела (707 особа мушког и 46 особа женског пола), Црногорци су извршили 1 кривично дело, Албанци 2 дела, Мађари 4 дела, Роми 15 кривичних дела (12 особа мушког и 3 особе женског пола), а припадници осталих народа 17 дела (све особе мушког пола).

Од укупно 272 извршена кривична дела против полне слободе, Срби су извршили 146 дела (140 особа мушког и 6 особа женског пола), Роми су извршили 3 кривична дела (све особе мушког пола), а припадници осталих народа 1 дело (особа мушког пола).

Од укупно 1.534 извршена кривична дела против јавног реда и мира, Срби су извршили 762 дела (720 особа мушког и 42 особе женског пола), Албанци 4 дела, Муслимани 7 дела, Роми 9 кривичних дела (8 особа мушког и 1 особа женског пола), Румуни 1 дело, а припадници осталих народа 50 дела (49 особа мушког и 1 особа женског пола).

Према задатом критеријуму територијалног карактера, даље се долази до следећих података:

У региону Београда извршено је укупно 5.330 кривичних дела. Срби су извршили укупно 3.659 кривичних дела (3.311 особа мушког и 348 особа женског пола). Црногорци су извршили 5 кривичних дела, Албанци 2 кривична дела, Роми 1 кривично дело, Румуни 1 кривично дело (сва наведена дела извршиле су особе мушког пола). Припадници осталих народа извршили су укупно 24 кривична дела (22 особе мушког и 2 особе женског пола).

У региону Војводине извршено је укупно 7.096 кривичних дела. Срби су извршили укупно 911 кривичних дела (822 особе мушког и 89 особа женског пола). Црногорци су извршили 2 кривична дела, а Албанци 4 кривична дела (сва лица су мушког пола). Мађари су извршили укупно 40 кривичних дела (36 особа мушког и 4 особе женског пола). Муслимани

су извршили 2 кривична дела (лица мушког пола). Роми су извршили укупно 46 кривичних дела (39 особа мушког и 7 особа женског пола). Припадници осталих народа извршили су укупно 24 кривична дела (21 особа мушког и 3 особе женског пола).

У региону Шумадије извршено је укупно 6.478 кривичних дела. Срби су извршили укупно 4.816 кривичних дела (4.374 особе мушког и 442 особе женског пола). Црногорци су извршили једно кривично дело (мушког пола). Албанци су извршили укупно четири кривична дела (три особе мушког и једна особа женског пола). Муслимани су извршили седам кривичних дела (мушког пола). Роми су извршили укупно 58 кривичних дела (57 особа мушког и једна особа женског пола). Румуни су извршили једно кривично дело (мушког пола). Припадници осталих народа извршили су укупно 199 кривичних дела (188 особа мушког и 11 особа женског пола).

У региону јужне и источне Србије извршено је укупно 5.931 кривично дело. Срби су извршили укупно 4.331 кривично дело (3.919 особа мушког и 412 особа женског пола). Црногорци су извршили једно кривично дело (мушког пола). Албанци су извршили укупно 15 кривичних дела (мушког пола). Мађари су извршили једно кривично дело (мушког пола). Муслимани су извршили девет кривичних дела (мушког пола). Роми су извршили укупно 148 кривичних дела (121 особа мушког и 27 особа женског пола). Румуни су извршили укупно пет кривичних дела (четири особе мушког и једна особа женског пола). Припадници осталих народа извршили су укупно 117 кривичних дела (108 особа мушког и девет особа женског пола).

Применом аналитичког метода на период од 2017. до 2019. године у Републици Србији, а на основу свих расположивих података о кривичним делима општег и посебног криминалитета, а захваљујући примени оперативних активности у сузбијању свих облика општег криминалитета, долази до смањења стопе криминалитета. У току 2018. године, укупна стопа криминалитета смањена је за 6,06 % у поређењу са 2017. годином. Током 2019. године, укупан број кривичних дела смањен је за 40,43 % у поређењу са 2017. годином.

Применом добрих превентивних мера, превентивном и репресивном раду полиције у Републици Србији, општи криминал је у 2018. години опао за 3,92 %, у 2019. години за 8,57 % у поређењу са 2017. годином.

У вези са кривичним делима организованог криминала, Управа криминалистичке полиције поднела је укупно 23 кривичне пријаве против припадника организованих криминалних група током 2018.

године. Током 2019. године, било је поднето укупно 25 кривичних пријава против припадника организованих криминалних група. Ови подаци указују на повећан број новооткривених организованих криминалних група у наведеном периоду.

Кад су у питању кривична дела против живота и тела, током 2024. године укупно је извршено 73.590 кривичних дела. Од тога, кривично дело убиства догодило се 98 пута од стране познатих пунолетних извршилаца. Тешко убиство се догодило 103 пута, једно убиство на мах, два убиства детета при порођају, у три случаја је дошло до нехатног лишења живота.

Кривичних дела против имовине током 2024. године било је укупно 31.873. Од тога, крађа се догодила у 16.137 случајева, тешка крађа 6.571, разбојничка крађа 50, разбојништво 652. Недозвољени прелаз државне границе и кријумчарење људи је у 2024. години откривено у 401 случају.

У раду је, применом приказаног истраживачког модела и метода делимично потврђена постављена хипотеза да интензивне мигрантске промене доприносе промени демографске слике и додатној криминализацији Европе и то у првом делу исказане претпоставке, која се односи на демографски део. У прилог потврди наведене хипотезе иде чињеница да је према одређеним прелиминарним подацима организације Human Rights Watch, закључно са првом половином 2025. године пристигло око 29 милиона миграната. Највише миграната је дошло из Сирије (19.251), потом следи Авганистан (12.914), Мали (10.079), Бангладеш (6.386), Египат (6.137), Мароко (4.732), Сенегал (4.616), Гвинеја (3.418), Тунис (3.308) и Турска (2.722).

Путања мигрантског кретања била је највише усмерена ка Немачкој, а потом према Француској, Уједињеном Краљевству, Аустрији, Италији и Холандији. Током 2023. године јавља се нови талас миграната из Украјине, који мигрирају ка Русији (1.229.571), Пољској (958.646), Чешкој (374.954), Словачкој (125.448), Литванији (78.136), Румунији (84.657), Португалу (53.688), Ирској (106.345), Шпанији (215.116) и Италији (188.965). Мигранти из Сирије углавном су ишли правцем Немачке (2.177.455), Велике Британије (305.106), Белгије (113.408), Швајцарске (110.843), Луксембурга (10.837), Аустрије (234.902), Шведске (163.777) и Француске (204.486).

Највећи прилив миграната у Европу био је 2015. године од 1.493.590 људи и 2022. године од 1.772.207 људи. Дакле, на основу ових параметара, закључује се да се део хипотезе који се односи на промену структуре становништва европског континента потврђује.

Кад се говори о додатној криминализацији Европе, са посебним освртом на Републику Србију, ниједан релевантан показатељ не даје егзактне податке о евентуалној умешаности мигрантског становништва у одређене криминалне радње. За потребе истраживања, издвојени су следећи параметри: врста кривичних дела, где се посебно издвајају имовинска кривична дела, дела против живота и тела, дела против полних слобода и дела против јавног реда и мира. Насупрот овим параметрима, узет је параметар националне припадности и територијални параметар извршења кривичних дела. Закључује се да припадници српског народа највише фигурирају у извршењу наведених кривичних дела, док територијални параметар не указује на повећану криминалну делатност у пограничним потезима или потезима где су интегрисани мигрантски прихватни центри.

Из свега реченог следи да мигрантске промене имају велики утицај на демографску слику Европе, али се не може потврдити да мигрантско становништво има велики или било какав утицај на криминал Европе, нити Републике Србије.

Сукоб интереса

Аутори изјављују да не постоји сукоб интереса.

Доприноси аутора

Концептуализација А. Р.; методологија И. Ј. и П. М.; формална анализа И. Ј., А. Р. и П. М.; израда првог нацрта А. Р.; писање, преглед и уређење И. Ј., А. Р. и П. М. Сви аутори прочитали и сагласили се са објављеном верзијом рукописа.

Финансирање

Ово истраживање није остварило никакво додатно финансирање.

Изјава о доступности података

Оригинални доприноси представљени у раду укључени су у сам рукопис, а додатна питања могу бити упућена ауторима.

Информисани пристанак свих учесника у истраживању/одобрење надлежног одбора:

Није применљиво.

Igrački Jasmina

Institute for Criminological and Sociological Research, Belgrade, Serbia

Antonović Ratomir

Institute of Serbian Culture, Priština – Leposavić, Serbia

Petrović Maja

University Business Academy in Novi Sad, Faculty of Law for Commerce and Judiciary in Novi Sad, Novi Sad, Serbia

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE MIGRATION CRISIS AND CRIME IN THE REPUBLIC OF SERBIA

ABSTRACT: The main problem discussed in the paper is the existence of a causal relationship between certain criminal phenomena in the Republic of Serbia and the European Union, on the one hand, and the migrant crisis, on the other. A special problem is represented by certain criminal acts that can be classified as a direct consequence of migrant population movements. The time frame is the period of the past ten years, during which the migrant issue has been considered one of the most topical issues in the European Union. The aim of the paper is to indicate the existence of a correlation between the migrant crisis and intensive criminal activity in the countries of the European Union, as well as in the countries located on the so-called migrant route. The hypothesis of the paper is that intensive migrant changes contribute to a change in the demographic picture and additional criminalization of Europe. The co-authors use analytical, historical, comparative and normative methods. The research results partially confirmed the hypothesis that the migrant crisis has an impact on the demographic picture of Europe, but the part that relates to the additional criminalization of Europe was not proven, because no parameters were established that could confirm this.

Keywords: *migration, population, crime, abuse, state border.*

Литература

1. Антоновић, Р. (2017). Безбедносни аспекти мигрантске кризе. У: Костадиновић, И. (уред.), *Правни и безбедносни аспекти миграција и последице мигрантске кризе* (стр. 415–420). Ниш: Факултет за право, безбедност и менаџмент „Константин Велики“
2. Антоновић, Р. (2023). Људска права и њихова заштита на простору Косова и Метохије. У: Танчић, Д. (уред.), *Косово и Метохија кроз чињенице, тумачења и симболе* (стр. 165–180). Приштина: Институт за српску културу Приштина – Лепосавић
3. Антоновић, Р. (2024). Етички аспекти хомицида У: Танчић, Д. (уред.), *Убиство и самоубиство у научном и уметничком стваралаштву* (стр. 215–230). Приштина: Институт за српску културу Приштина–Лепосавић
4. Антоновић, Р. (2024). *Кривичноправни положај деце и малолетних лица – делинквенција, превенција и казнена политика*. Приштина: Институт за српску културу Приштина–Лепосавић
5. Атанасов, С., & Оташевић, Б. (2021). Фактори који погодују трговини људима. *Зборник радова Правног факултета у Приштини* (1), стр. 167–180
6. Bernstein, E. (2018). *Brokered subjects: Sex, Trafficking, and the Politics of Freedom*. Chicago: The University of Chicago Press
7. Igrački, J., Manojlović, D., & Mijalković, S. (2024). Human trafficking: From Police Arrest of Suspect to Prosecutor's Indictment to Court Verdict: Sciefintic Correlation from Quentative to Qualitative (Case study – Serbia). *Victimology*, 11(4), pp. 634–648
8. Играчки, Ј. (2016). Организовани криминалитет у Србији и појединим земљама Централне Европе У: Тирић, Ј. (уред.), *Сузбијање организованог криминала као предуслов владавине права* (стр. 353–364). Београд: Институт за упоредно право
9. Igrački, J. (2023). Prevention of abuse-discrimination of elderly persons. In: Pavlović, Z. (ed.), *Elderly people and discrimination : prevention and reaction* (pp. 467–483). Belgrade: Institute of Criminological and Sociological Research DOI: 10.47152/HRPR2023
10. Играчки, Ј. (2026). *Сузбијање трговине људима у праву Републике Србије*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања
11. Играчки, Ј. (2020). *Ефекти затвора у ресоцијализацији осуђеника*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања

12. Ilić, I. (2022). Trafficking in Human Beings and Human Smuggling. *SEE Law Journal*, Special Edition, 1(10), pp. 161–171
13. Марушић, М. (2024). *Мигранти и тражиоци азила у Србији у периоду од 01.01.2015. до 30.06.2022*. Београд: Тројан комерц
14. Матијашевић, Ј., & Павловић, З. (2009). Трговина људима – утицај и последице по људска права. *Право – теорија и пракса*, 26(7–8), стр. 21–32
15. Миловић, М. (2021). Навођење детета на присуствовање полним радњама – наметнута и неприметна инкриминација. *Баштина*, 31(54), стр. 195–204
16. Миловић, М. (2021). *Сексуални деликти учињени према деци*. Београд: Мегатренд Универзитет
17. Николић, Д., & Гагић, С. (2025). *Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2024. – пријаве, оптужења и осуде*. Београд: Републички завод за статистику
18. Радановић, М. (2024). *Географија болести*. Београд: Фотокоприница Драган
19. Ристић, В. (2022). Европски модел интегрисаног управљања границама. *Право – теорија и пракса*, 39(2), стр. 91–107. DOI: <https://doi.org/10.5937/ptp2202091R>
20. Schilling, T., Rauscher, S., Menzel, C., Reichenauer, S., Muller-Schilling, M., Schmid, S., & Selgrad., M. (2017). Migrants and refugees in Europe: challenges, experiences and contributions. *Visceral medicine*, 33(4), pp. 295–300
21. Суботин, М., & Матијашевић Обрадовић, Ј. (2020). Криминолошка обележја кривичних дела против живота и тела. *Право – теорија и пракса*, 37(3), стр. 1–12. DOI: <https://doi.org/10.5937/ptp2003001S>
22. Tabarošćak Ž. (2024). *Migrantska radna snaga u uslužnom sektoru kao predmet poslovne etike*. Zaprešić: The University of Applied Sciences Baltazar Zaprešić
23. Кривични законик. *Службени гласник РС*, бр. 85/05, 88/05 – испр., 107/05 – испр., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16, 35/19, 94/24 и 63/26

Бећировић-Алић Маида*
<https://orcid.org/0000-0002-9738-6581>
Варађанин Тања**
<https://orcid.org/0000-0003-0070-3446>

УДК: 342.72/73:347.426.6
Прегледни рад
DOI: 10.5937/ptp2603109В
Примљено: 28. децембар 2025.
Одобрено за објаву: 28. мај 2026.
Странице: 105–129

ПРАВНА ЗАШТИТА ПРАВА НА ЛИЧНЕ ПОДАТКЕ И ОДГОВОРНОСТ ЗА НАКНАДУ ШТЕТЕ – ИЗМЕЂУ НОРМАТИВНОГ ОКВИРА И СТВАРНЕ ЕФИКАСНОСТИ

АПСТРАКТ: Право на заштиту података о личности представља једно од кључних савремених људских права, чија се повреда све чешће јавља у условима интензивне дигитализације и масовне обраде података. Иако нормативни оквир, посебно у европском правном простору кроз Општу уредбу о заштити података (General Data Protection Regulation, ГДПР, 2016) предвиђа право на накнаду материјалне и нематеријалне штете услед повреде овог права, у пракси се отвара питање стварне ефикасности грађанскоправне заштите оштећених лица. Циљ овог рада јесте да испита домете и ограничења грађанскоправне одговорности за повреду права на заштиту личних података, са посебним освртом на институт накнаде нематеријалне штете. У раду се примењују нормативно-правни и упоредноправни метод, као и анализа релевантне праксе Суда правде Европске уније, нарочито у погледу тумачења члана 82 ГДПР-а (2016). Посебна пажња посвећена је разматрању односа између саме повреде права и постојања правно релевантне штете, као и проблемима доказивања нематеријалне штете у националним правним порецима. Резултати

*Редовни професор, Универзитет у Новом Пазару, Департман за правне науке, Нови Пазар, Србија, имејл: maida.becirovic@uninp.edu.rs

**Доцент, Универзитет Привредна академија у Новом Саду, Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду, Нови Сад, Србија, имејл: tanja.varadjanin@pravni-fakultet.info

 © 2026 by the authors. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

истраживања указују на постојање нормативно успостављеног, али у пракси често фрагментисаног система грађанскоправне заштите, у којем неуједначена судска пракса и одсуство јасних критеријума за утврђивање и висину накнаде нематеријалне штете умањују стварну делотворност права на накнаду. Закључно, рад указује на потребу даљег усклађивања грађанскоправних института са циљевима права заштите података о личности, како би се обезбедила потпуна и ефективна правна заштита оштећених субјеката.

Кључне речи: *заштита података о личности, грађанскоправна одговорност, накнада штете, нематеријална штета, ГДПР, ефикасност правне заштите.*

1. Увод

Право на заштиту личних података данас представља једно од основних права савременог правног поретка, чији је значај додатно повећан због интензивног развоја дигиталних технологија, масовне обраде података и све чешћих кршења индивидуалне приватности. Све интензивнију размену личних података прате бројне злоупотребе и кршења права, због чега се прописи о заштити личних података интензивно развијају широм света у последње две деценије (Јашаревић, 2018, стр. 293). Иако је нормативни оквир за заштиту личних података, посебно на нивоу Европске уније и у националном законодавству, достигао висок ниво развоја, питање стварне ефикасности правне заштите и даље остаје отворено, посебно у области грађанске одговорности и накнаде штете настале кршењем овог права.

Посебан изазов представља остваривање права на накнаду нематеријалне штете због повреде права на заштиту личних података. Лични подаци представљају правну манифестацију идентитета појединца и служе за остваривање различитих права и легитимних интереса у правном промету (Андоновић & Прља, 2020, стр. 14). Посебне категорије личних података уживају виши ниво правне заштите од других врста података (Кривокапић и др., 2019, стр. 14). Деца и млади сматрају се дигиталном генерацијом и предводницима у развоју дигиталних компетенција, али истовремено представљају посебно рањиву категорију корисника интернета, изложену бројним ризицима у погледу приватности и безбедности података (Зуковић & Слијепчевић, 2015, стр. 241–242). Иако савремени правни системи признају могућност надокнаде

и материјалне и нематеријалне штете, судска пракса показује значајне несигурности у погледу концепта правно релевантне штете, интензитета повреде која оправдава досуђивање надокнаде, терета доказивања, као и критеријума за одређивање правичне новчане надокнаде. Ова питања су добила додатни значај развојем судске праксе Суда правде Европске уније, посебно у вези са тумачењем члана 82 Опште уредбе о заштити података (General Data Protection Regulation, 2016), чије одлуке имају све већи утицај на националне системе грађанског права.

Циљ овог рада јесте да се испита у којој мери постојећи нормативни оквир пружа ефикасну грађанскоправну заштиту права на заштиту личних података, са посебним освртом на грађанскоправну одговорност за штету и остваривање права на накнаду нематеријалне штете. Полази се од тезе да висок ниво нормативне заштите сам по себи не гарантује њену ефикасну примену у пракси, посебно у ситуацијама када су критеријуми за утврђивање постојања штете и одређивање њене висине недоследни или недовољно прецизно дефинисани.

У методолошком смислу, рад се заснива на нормативној анализи релевантних извора права, пре свега Опште уредбе о заштити података (General Data Protection Regulation, 2016) и домаћих прописа који регулишу заштиту личних података, као и на анализи савремене судске праксе Суда правде Европске уније у области накнаде штете због повреде права на заштиту личних података. Поред тога, примењена је метода упоредног права како би се испитао однос између европских стандарда заштите и традиционалних института грађанског права, као и аналитичко-догматска метода како би се разјаснио концепт нематеријалне штете и грађанскоправне одговорности у овом специфичном правном контексту.

На овај начин, рад настоји да пружи критички осврт на постојећа нормативна и судска решења, али и да идентификује кључне практичне изазове у остваривању права на накнаду штете настале услед повреде права на заштиту личних података. Посебна пажња посвећена је разматрању могућих праваца за побољшање ефикасности грађанскоправне заштите, укључујући развој јаснијих критеријума за процену нематеријалне штете, јачање процесних механизма који олакшавају доказивање повреде права и њених последица, као и значај судске праксе у обезбеђивању јединствене и ефикасне заштите лица чији су лични подаци незаконито обрађени или на други начин повређени. На основу наведеног, рад указује на потребу успостављања равнотеже између високих нормативних стандарда за заштиту личних података и њихове доследне и ефикасне примене у судској пракси.

2. Појам и значај права на заштиту података о личности

Право на заштиту података о личности данас се сматра једним од основних права савременог правног поретка, чији је значај у великој мери превазишао оквири класичног схватања права на приватност. Иако се историјски развијало у оквиру права на приватни и породични живот, у савременим правним системима право на заштиту података о личности афирмисано је као самостално основно право, са посебним нормативним садржајем, институционалним механизмима и судском заштитом. То потврђују како нормативни извори права Европске уније тако и савремена судска пракса и правна доктрина (Charter of Fundamental Rights of the European Union, 2012, чл. 7–8; Van Alsenoy, 2016, стр. 272–273; Слијепчевић, 2019, стр. 4–6).

Подаци о личности обухватају све информације које се односе на одређено или одредиво физичко лице и које омогућавају његову непосредну или посредну идентификацију. Неадекватно коришћење таквих података може довести до повреде права на приватност и других основних права. У ову категорију спадају идентификациони и контакт-подаци, као што су име и презиме, јединствени матични број грађана, адреса пребивалишта, број телефона, бројеви личних исправа, као и подаци о старости, запослењу, функцији, статусу и положају појединца у одређеним правним или друштвеним односима (Слијепчевић, 2019). Реч је о подацима чије откривање или злоупотреба могу угрозити живот, телесни и физички интегритет, част, углед, породични живот, идентитет и лично име појединца, при чему се заштита односи како на жива лица тако и на лица која су преминула или проглашена умрлим. У савременом друштву, које карактерише стални пораст доступности и размене информација, заштита података о личности представља једно од најзначајнијих и најосетљивијих правних питања, јер повећана доступност података истовремено носи и већи ризик од њихове злоупотребе, која се може разумети као свака неовлашћена или незаконита обрада података способна да проузрокује или потенцијално проузрокује штету лицу на које се подаци односе.

Однос између права на приватност и права на заштиту података о личности у теорији није једнозначно одређен. Треба имати у виду да је, након што подаци о личности постану јавно доступни, готово немогуће пратити њихово даље ширење (Дилигенски, Прља & Церовић, 2018, стр. 106). Потреба за успостављањем равнотеже између технолошких иновација и заштите приватности постала је нарочито изражена развојем

дигиталних технологија, друштвених мрежа и вештачке интелигенције, које у значајној мери олакшавају комуникацију и пословање (Зечевић, 2025, стр. 88). Последњих година, са развојем информатизације здравственог система, све већи значај добија и прикупљање медицинских података. Међутим, будући да су медицински подаци непосредно повезани са заштитом живота, здравља и имовине појединаца, они захтевају посебно висок степен безбедности и правне заштите, због чега је њихову вредност и значај често тешко у потпуности проценити (Shi Yun, 2022, стр. 470).

Док се право на приватност традиционално схвата као право појединца да искључи јавност из одређених сегмената свог живота, право на заштиту података о личности има шири домет, јер се односи и на ситуације у којима не постоји елемент интимности, али постоји ризик од злоупотребе информација које омогућавају идентификацију одређеног лица (Li, 2023, стр. 337). Управо у овој разлици огледа се грађанскоправни значај овог права, будући да штета може настати и без класичне повреде приватног живота, на пример, услед губитка контроле над подацима о личности, страха од њихове злоупотребе или нарушавања угледа.

Грађанскоправна димензија права на заштиту података о личности нарочито долази до изражаја у контексту одговорности за штету. Повреда овог права може проузроковати како материјалну тако и нематеријалну штету, која се испољава кроз психичке патње, осећај несигурности, страх или губитак поверења у институције које обрађују податке о личности (Novović & Bubalo, 2025, стр. 36). На тај начин, право на заштиту података о личности функционално се повезује са општим институтима облигационог права, пре свега са правилима о деликтној одговорности и накнади штете.

Значај права на заштиту података о личности додатно је наглашен чињеницом да се савремена обрада података одвија масовно, аутоматизовано и често нетранспарентно, што повећава ризик од повреде права и истовремено отежава остваривање ефикасне правне заштите. Управо због тога разматрање овог права не може остати само на нивоу његовог нормативног признавања, већ захтева анализу његове стварне делотворности у пракси.

3. Нормативни оквир заштите права на заштиту података о личности

Развој информационо-комуникационих технологија довео је до експоненцијалног пораста обраде података о личности, што је условило успостављање свеобухватног и вишеслојног правног оквира којим се

ова област уређује како на међународном тако и на националном нивоу. Нормативна заштита права на заштиту података о личности не може се посматрати изоловано, већ као саставни део ширег система заштите приватности, личних права и грађанскоправних интереса појединца, који обухвата и право на судску заштиту, као и право на накнаду штете у случају повреде овог права.

На међународном плану, заштита права на заштиту података о личности своје темеље налази у универзалним инструментима заштите људских права. Универзална декларација о људским правима (1948) гарантује заштиту приватног и породичног живота, дома и преписке, забрањујући произвољно мешање у ове сфере. Слична заштита предвиђена је и Међународним пактом о грађанским и политичким правима (1966), којим се државама намеће обавеза да обезбеде делотворну правну заштиту од незаконитог или произвољног задирања у приватност. Посебан значај у европском правном простору има Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 1950), чији члан 8 јемчи право на поштовање приватног и породичног живота, дома и преписке, док је пракса Европског суда за људска права значајно допринела развоју стандарда заштите у овој области.

Значајан нормативни искорак ка прецизнијем и систематичнијем уређењу ове материје учињен је усвајањем Конвенције Савета Европе о заштити лица у односу на аутоматску обраду података о личности, познатија као Конвенција 108 (Convention on the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data, 1981), првог међународног обавезујућег инструмента који је искључиво посвећен заштити података о личности (1981). Ова конвенција, заједно са Додатним протоколом, поставила је основна начела законите обраде података, њихове безбедности и међународног преноса, која су касније инкорпорирана у савремене европске стандарде заштите података.

Током готово петнаест година, Директива о заштити података (Data Protection Directive, 1995), представљала је основни нормативни оквир заштите података о личности у Европској унији. Иако су њени основни циљеви и принципи задржали своју вредност, убрзани развој информационо-комуникационих технологија, масовна дигитализација јавног и приватног сектора, централизација база података и глобализација обраде података учинили су постојећи регулаторни модел недовољно прилагођеним савременим друштвеним и технолошким околностима. Европска комисија још је 2010. године указала на потребу свеобухватне

реформе система заштите података, док је јавна консултација спроведена 2009. године потврдила растућу забринутост због утицаја нових технологија на приватност, као и на потребу за јединственијим, кохерентнијим и ефикаснијим системом заштите података на нивоу Европске уније (Van Alsenoy, 2016).

Усвајањем Опште уредбе о заштити података 2016. године, која се примењује од 2018. године, основна структура одговорности из Директиве 95/46/ЕЗ је задржана, али је истовремено квалитативно унапређена. ГДПР уводи модеран, свеобухватан и непосредно применљив регулаторни оквир, који обезбеђује уједначену заштиту података о личности широм Европске уније, али и изван ње, имајући у виду њен екстериторијални дометај.

Нормативни допринос ГДПР-а (2016) огледа се првенствено у прецизнијем дефинисању кључних појмова, проширењу и систематизацији основних начела заштите података о личности, као и њиховом непосредном повезивању са самим процесом обраде података. За разлику од претходног режима, у којем су ова начела имала претежно декларативни карактер, она су добила статус оперативних правних стандарда чије поштовање руковалац мора бити у стању да континуирано доказује. Посебно су разрађена начела законитости, правичности и транспарентности, ограничења сврхе, минимизације података, тачности, ограничења периода чувања, као и интегритета и поверљивости, која заједно чине нормативну основу законите обраде података о личности.

Истовремено, ГДПР (2016) значајно јача правни положај појединца увођењем и разрадом нових субјективних права, међу којима се издвајају право на јасне и разумљиве информације о обради података, право на приступ подацима, право на преносивост података, право на брисање података („право на заборав“), право на обавештење о повреди безбедности података, као и посебна заштита деце у дигиталном окружењу. Ова права употпуњена су снажнијим институционалним системом надзора и знатно строжим механизмима санкционисања, чиме се обезбеђује ефикаснија примена прописа и јача превентивна функција правне заштите.

У погледу грађанскоправне одговорности, ГДПР (2016) успоставља свеобухватан оквир којим се уређује одговорност руковаца и обрађивача за незакониту обраду података о личности и штету насталу услед повреде његових одредаба. По први пут изричито се признаје да и обрађивачи представљају субјекте са непосредним законским обавезама и самосталном одговорношћу према лицима чији се подаци обрађују.

Тиме је успостављен кумулативни систем одговорности, у оквиру којег и руковалац и обрађивач могу одговарати за целокупну штету уколико су својим поступањем макар делимично допринели њеном настанку, уз могућност накнадне међусобне расподеле одговорности. Посебан значај има чињеница да ГДПР изричито признаје право на накнаду како материјалне тако и нематеријалне штете, чиме је положај појединца у систему заштите података о личности додатно ојачан у односу на претходни регулаторни оквир (Van Alsenoy, 2016). У правној литератури истиче се да право на накнаду штете из члана 82 ГДПР-а (2016) не представља пуку санкцију за повреду прописа, већ грађанскоправни механизам заштите који захтева кумулативно постојање повреде права, штете и узрочне везе, при чему одговорност руковаоца и обрађивача треба тумачити у складу са основним начелима права одговорности за штету (Zanfir-Fortune, 2020, стр. 1175; Walree & Wolters, 2020, стр. 353).

Судска пракса Суда правде Европске уније додатно је разјаснила домет овог права, нарочито у погледу појма нематеријалне штете, неприхватања прага озбиљности као услова за остваривање права на накнаду, као и критеријума за њено досуђивање. На тај начин потврђено је да ГДПР није само административни инструмент заштите података о личности, већ регулаторни оквир који непосредно утиче на национална грађанскоправна правила о одговорности и накнади штете. Тиме заштита података о личности превазилази оквире традиционалног управног надзора и постаје саставни део савременог система грађанскоправне заштите личних права (Li, 2023, стр. 336–339).

У правном поретку Републике Србије право на заштиту података о личности има уставни карактер. Устав Републике Србије (2006) јемчи заштиту података о личности и забрањује њихову употребу изван сврхе за коју су прикупљени, уз гарантовано право сваког лица на судску заштиту у случају злоупотребе. На законском нивоу ова област уређена је Законом о заштити података о личности (2018), који је у великој мери усклађен са ГДПР-ом (2016) и уводи слична начела, институте и права лица на која се подаци односе. Поред управне заштите која се остварује пред Повереником за информације од јавног значаја и заштиту података о личности, домаћи правни оквир омогућава и остваривање грађанскоправне заштите, укључујући право на накнаду штете.

Грађанскоправна димензија заштите права на заштиту података о личности остварује се применом општих правила облигационог права, пре свега института одговорности за штету. Иако Закон о облигационим односима (ЗОО, 1978) не садржи посебне одредбе којима се уређује

заштита података о личности, његова општа правила о проузроковању штете, повреди права личности и накнади нематеријалне штете примењују се и на случајеве незаконите обраде података о личности (ЗОО, 1978). Поред тога, поједини облици повреде права на заштиту података о личности могу имати и кривичноправне импликације, нарочито кроз кривично дело неовлашћеног прикупљања и коришћења података о личности (Кривични законик, 2005), као и кроз процесне механизме заштите у оквиру кривичног поступка (Законик о кривичном поступку, 2011). У литератури се истиче да управо међусобна повезаност управноправних, грађанскоправних и кривичноправних механизма представља кључни предуслов стварне делотворности заштите права на заштиту података о личности (Слијепчевић, 2019, стр. 4–6).

Може се закључити да нормативни оквир заштите права на заштиту података о личности карактерише вишеслојност и међусобна повезаност међународних, европских и националних извора права. Посебан значај има ГДПР (2016), који је у значајној мери редефинисао грађанскоправну одговорност и право на накнаду штете, приближавајући заштиту података о личности класичним институтима грађанског права. Ипак, развој нормативног оквира сам по себи није довољан да обезбеди потпуну и делотворну заштиту. Њена стварна ефикасност зависи од доследне примене прописа, развоја уједначене судске праксе и јачања свести о значају заштите података о личности у савременом друштву, што представља основ за даље разматрање грађанскоправне одговорности и изазова у остваривању права на накнаду штете због повреде овог права.

4. Повреда права на заштиту података о личности и њене правне последице

Повреда права на заштиту података о личности настаје у ситуацијама када се обрада података о личности врши супротно важећим правним правилима, односно без постојања одговарајућег правног основа, изван дозвољене сврхе обраде или уз непоштовање основних начела обраде података. Савремена правна теорија и судска пракса указују на то да повреда овог права није ограничена искључиво на масовне безбедносне инциденте, попут цурења великих база података, већ може настати и у појединачним случајевима неовлашћеног прикупљања, коришћења, откривања или објављивања података о одређеном лицу (Слијепчевић, 2019, стр. 3–5).

Најчешћи облици повреде права на заштиту података о личности обухватају незакониту обраду података, њихово неовлашћено објављивање, као и неадекватно обезбеђење података које доводи до неовлашћеног приступа трећих лица. Посебно су изражени ризици у дигиталном окружењу, где аутоматизована обрада података и профилисање омогућавају обраду великих количина података без стварне контроле лица на које се подаци односе. Судска пракса Суда правде Европске уније потврђује да чак и привремени губитак контроле над подацима о личности може представљати правно релевантну повреду права, независно од тога да ли је накнадно дошло до њихове злоупотребе (C-300/21, *UI nprotiv Österreichische Post AG*).

Једно од кључних питања које се поставља поводом повреде права на заштиту података о личности јесте питање настанка штете. У складу са савременим европским стандардима, штета може имати како материјални тако и нематеријални карактер. Материјална штета најчешће се испољава кроз финансијске губитке, крађу идентитета или онемогућавање остваривања одређених права, док нематеријална штета обухвата повреду психичког интегритета, осећај несигурности, страха, губитак контроле над сопственим подацима, као и нарушавање поверења у институције и друга лица која обрађују податке о личности (Li, 2023, стр. 336–339). Посебан значај има став Суда правде Европске уније према којем нематеријална штета не мора достићи одређени праг озбиљности да би била правно релевантна, већ је довољно да постоји стварна и индивидуално препознатљива штетна последица.

Границе одговорности лица које је повредило право на заштиту података о личности одређују се у зависности од природе учињене повреде, правног положаја субјекта који врши обраду података, као и степена његове контроле над процесом обраде. Иако ГДПР (2016) успоставља висок ниво одговорности руковалаца и обрађивача података, судска пракса доследно наглашава да сама повреда одредаба Уредбе не доводи аутоматски до обавезе накнаде штете. За остваривање права на накнаду неопходно је доказати постојање штете, постојање повреде права, као и узрочну везу између повреде и настале штетне последице (Novović & Bubalo, 2025, стр. 33–36). На тај начин успоставља се равнотежа између потребе за делотворном заштитом права лица чији се подаци обрађују и спречавања неоправданог оптерећења руковалаца и обрађивача неоснованим одштетним захтевима.

Може се закључити да повреда права на заштиту података о личности представља сложен правни феномен који превазилази традиционалне

оквиру заштите приватности. Њене последице не огледају се само у настанку индивидуалне материјалне или нематеријалне штете већ и у нарушавању поверења грађана у правни и институционални систем заштите података о личности. Управо због тога разумевање различитих облика повреде и њихових правних последица представља неопходну полазну основу за разматрање грађанскоправне одговорности и делотворности института накнаде штете, што ће бити предмет анализе у наредном поглављу.

5. Грађанскоправна одговорност за повреду права на заштиту података о личности

Грађанскоправна одговорност за повреду права на заштиту података о личности представља један од кључних механизма приватноправне заштите појединца у савременом дигиталном окружењу, у којем обрада података о личности постаје саставни део готово свих друштвених, економских и уговорних односа. Заштита података о личности данас представља значајан изазов у свим областима друштвеног живота, што захтева развој различитих нормативних и институционалних механизма њихове заштите (Morić, Dakić, Đekić & Regvart, 2024, стр. 731). Развој информационих технологија и масовна обрада података довели су до тога да повреде права на заштиту података о личности више не представљају изузетак, већ реалан и све учесталији ризик, што додатно наглашава значај грађанскоправних инструмената заштите. Посебан значај овог института произлази из чињенице да ГДПР изричито признаје право лица на накнаду штете настале услед повреде правила о обради података, чиме се заштита права на заштиту података о личности проширује из домена претежно јавноправног надзора у сферу класичних института грађанског права, пре свега одговорности за штету (ГДПР, 2016). На тај начин право на заштиту података о личности добија јасну имовинскоправну и неимовинскоправну димензију, омогућавајући појединцу да захтева судску заштиту и правичну накнаду штете, независно од санкција које изричу надзорни органи.

У правној теорији и судској пракси дуго није постојало јединствено становиште о правној природи одговорности за повреду права на заштиту података о личности. Преовлађујуће схватање полази од тога да је реч о посебном облику деликтне одговорности засноване на противправном поступању којим се повређује право личности, при чему се подаци о личности посматрају као саставни део личне, психолошке

и информационе аутономије појединца (Van Alsenoy, 2016, стр. 271). У том смислу, повреда прописа о заштити података представља повреду законом заштићеног добра, чиме се испуњава основна претпоставка за настанак деликтне одговорности уз примену општих начела грађанског права о одговорности за штету. Овакво схватање нарочито је заступљено у правним системима који право на заштиту података о личности посматрају као саставни део ширег концепта права личности и права на приватност.

Истовремено, савремена правна теорија указује на то да се одговорност за повреду права на заштиту података о личности не може увек свести искључиво на деликтни модел. У појединим ситуацијама, нарочито када се обрада података врши у оквиру уговорног односа, као што су уговори о пружању дигиталних услуга, коришћење интернет платформи или електронска трговина, повреда обавеза прописаних ГДПР-ом може истовремено представљати и повреду уговорних обавеза према кориснику (Li, 2023, стр. 336). У таквим случајевима грађанскоправна одговорност може имати и карактеристике уговорне одговорности, уз примену општих правила о одговорности за повреду уговорних обавеза и поштовање посебних стандарда заштите података о личности. На тај начин потврђује се хибридна природа одговорности у овој области, која се креће између класичног деликтог и уговорног модела. Питање да ли члан 82 ГДПР-а (2016) успоставља елементе објективне одговорности дуго је привлачило значајну пажњу у правној теорији и судској пракси. Таква схватања заснивала су се на чињеници да овај акт обезбеђује висок степен заштите лица на која се подаци односе, као и ограничене могућности ослобођења од одговорности. Ипак, указивано је на то да чак ни режими строге или објективне одговорности сами по себи не доводе аутоматски до обавезе накнаде штете уколико није настала конкретна правно релевантна штета и ако не постоји узрочна веза између противправног поступања и настале последице (Shavell, 1980, стр. 1).

Управо је тумачење питања правне природе одговорности руковооца и обрађивача, било предмет интензивног развоја у пракси Суда правде Европске уније. Најновија пракса Суда правде Европске уније значајно је допринела разјашњењу правне природе одговорности из члана 82 ГДПР-а (2016). У предмету *C-667/21 Krankenversicherung Nordrhein* *npomus Verbraucherzentrale Nordrhein-Westfalen eV* Суд је заузео став да је за утврђивање одговорности руковооца неопходно постојање његове кривице, при чему се кривица претпоставља, осим ако руковалац докаже да догађај који је проузроковао штету ни на који начин није последица

његовог поступања (Пресуда Суда правде Европске уније C-667/21 од 21. децембра 2023. године). На тај начин Суд је потврдио да члан 82 ГДПР-а (2016) не успоставља режим објективне одговорности, већ субјективне одговорности засноване на претпостављеној кривици. Овакво тумачење истовремено обезбеђује висок степен заштите лица на која се подаци односе и очување основних начела грађанскоправне одговорности (Novović & Bubalo, 2025, стр. 32).

Савремено схватање одговорности за повреду права на заштиту података о личности стога све више напушта раније ставове који су наглашавали њен објективни карактер и полази од становишта да право на накнаду штете из члана 82 ГДПР-а (2016) захтева кумулативно постојање повреде права, штете, узрочне везе и претпостављене кривице руковоца или обрађивача. Тек након испуњења ових претпоставки настаје грађанскоправна одговорност за повреду права на заштиту података о личности, а право на накнаду штете постаје централни инструмент грађанскоправне заштите лица чији су подаци повређени. Накнада штете представља средишњи сегмент грађанскоправне заштите у случају повреде права на заштиту података о личности. ГДПР изричито признаје право на накнаду како материјалне тако и нематеријалне штете, чиме потврђује широко схватање последица повреде овог права. У пракси се материјална штета најчешће испољава кроз финансијске губитке, трошкове отклањања последица повреде, крађу идентитета или неовлашћено коришћење података у комерцијалне сврхе. Нематеријална штета, с друге стране, обухвата повреду психичког интегритета, губитак контроле над подацима о личности, страх од њихове злоупотребе, нарушавање угледа, као и осећај несигурности и понижења (Li, 2023, стр. 339).

У пресуди *UI nromuv Österreichische Post AG¹ (C-300/21)* Суд правде Европске уније заузео је став да сама повреда одредаба ГДПР-а (2016) није довољна за остваривање права на накнаду штете, већ је неопходно доказати постојање конкретне штете и узрочне везе између повреде и настале последице. Истовремено, Суд је одбацио захтев да нематеријална штета мора достићи одређени праг озбиљности да би могла бити накнађена. На тај начин судска пракса успоставила је равнотежу између спречавања злоупотребе права на накнаду штете и обезбеђивања делотворне заштите оштећених лица.

Даља судска пракса потврђује да привремени губитак контроле над подацима о личности, као и оправдан страх од њихове будуће злоупотребе,

¹ UI v. Österreichische Post AG, пресуда Суда правде Европске уније од 4. маја 2023. године.

могу представљати основ за накнаду нематеријалне штете, под условом да се докаже да је повреда имала стварне последице по положај оштећеног лица (Пресуда Суда правде Европске уније C-182/22 Scalable Capital од 14. децембра 2023. године; Пресуда Суда правде Европске уније C-340/21 VB против National Agency for Revenue од 26. октобра 2023. године)². Овакво тумачење потврђује тенденцију ширег разумевања појма штете у области заштите података о личности, у складу са циљевима ГДПР-а (2016). Аутори сматрају да губитак контроле над подацима о личности треба признати као самосталан облик нематеријалне штете, независно од тога да ли је касније дошло до њихове стварне злоупотребе. Сам губитак могућности лица да контролише приступ, коришћење и даљу обраду сопствених података представља повреду информационе аутономије, која може произвести осећај несигурности, узнемирености и нарушавања приватности. С тим у вези, оправдан страх од будуће злоупотребе података не би требало посматрати као апстрактну или хипотетичку могућност, већ као правно релевантну последицу када је заснован на конкретним околностима случаја и када је способан да произведе стварне негативне ефекте по оштећено лице.

Упоредноправна анализа показује да, упркос хармонизованом нормативном оквиру, државе чланице Европске уније и даље различито приступају признавању и одмеравању нематеријалне штете. Док поједини правни системи задржавају рестриктиван приступ, други прихватају шире тумачење ослањајући се на начела делотворности и еквиваленције права Европске уније (Van Alsenoy, 2016, стр. 275; Li, 2023, стр. 344). Та разлика у приступу може се уочити и у домаћој судској пракси. Тако је у пресуди Управног суда Републике Србије У.14718/15 Суд своју оцену ограничио на испитивање да ли је Повереник поступао у оквиру својих законских овлашћења и у складу са прописаним процесним правилима, не упуштајући се у суштинску анализу конкретних последица повреде права на заштиту података о личности по појединца. Питање постојања стварне повреде права личности и нематеријалне штете која би захтевала делотворну судску заштиту није било предмет дубље анализе (Пресуда Управног суда Републике Србије У.14718/15 од 22. септембра 2015. године)³.

² VB v. National Revenue Agency, C-340/21, пресуда Суда правде Европске уније од 26. октобра 2023. године, т. 58–60 и 72–75; Scalable Capital, C-182/22, пресуда Суда правде Европске уније од 14. децембра 2023. године, т. 27–32 и 41–45.

³ Као што је наведено у пресуди Управног суда Републике Србије У.14718/15 од 22. септембра 2015. године, (Билтен Управног суда Републике Србије, У.14718/15).

Посебну пажњу заслужује питање значаја праксе Суда правде Европске уније за домаћи правни систем. Иако Република Србија није држава чланица Европске уније и одлуке овог суда формално не представљају обавезујући извор права за домаће судове, чињеница да је Закон о заштити података о личности (2018) у великој мери усклађен са ГДПР-ом (2016) отвара могућност да се ставови овог суда користе као релевантан интерпретативни извор. Сходно томе, тумачења развијена у пракси Суда правде Европске уније поводом примене члана 82 ГДПР-а (2016) могу имати значајан утицај на развој домаће судске праксе, нарочито када је реч о дефинисању појма нематеријалне штете, процени значаја губитка контроле над подацима о личности, признавању страха од њихове злоупотребе као правно релевантне штете, као и утврђивању узрочне везе између повреде прописа и настале штете.

У предметима *VB против National Agency for Revenue* (C-340/21) и *Scalable Capital* (C-182/22) потврђено је да губитак контроле над подацима о личности и основан страх од њихове будуће злоупотребе могу представљати нематеријалну штету уколико су такве последице стварне и доказиве. Овакви ставови могу бити од посебног значаја за домаће судове у случајевима када повреда права на заштиту података о личности није проузроковала непосредну материјалну штету, али је довела до осећаја несигурности, узнемирености или повреде приватности оштећеног лица.

Прихватање стандарда развијених у пракси Суда правде Европске уније могло би допринети формирању јаснијих критеријума за процену и досуђивање накнаде нематеријалне штете у домаћем праву, већој правној сигурности и предвидивости судских одлука. То је од посебног значаја имајући у виду да је домаћа судска пракса до сада претежно била усмерена на контролу законитости одлука Повереника, док су питања грађанскоправне одговорности и накнаде штете због повреде права на заштиту података о личности још увек недовољно развијена.

6. Изазови у пракси и стварна делотворност заштите

Изазови у пракси и стварна делотворност заштите права на заштиту података о личности јасно указују на постојање јаза између нормативно прокламованог високог нивоа заштите и реалних могућности њеног остваривања у свакодневној пракси. Развој савремених технологија донео је нове ризике по право на приватност, које је изложено све сложенијим облицима угрожавања (Секулић & Грујић, 2020, стр. 348).

Истовремено, заштита приватности постала је једно од централних питања међународне заједнице, имајући у виду да се све већи број људи ослања на интернет приликом приступа информацијама и различитим услугама (Chatsuwan, Phromma, Surasvadi & Thajchayapong, 2023, стр. 2). Иако ГДПР (2016) и национални прописи успостављају свеобухватан систем правних средстава заштите, искуства из судске и управне праксе показују да се појединци у остваривању својих права често суочавају са бројним препрекама, нарочито када је реч о грађанскоправној заштити и накнади штете.

У домаћој судској пракси заштита права на заштиту података о личности најчешће се остварује у управним споровима поводом одлука Повереника за информације од јавног значаја и заштиту података о личности. У тим поступцима Управни суд пре свега испитује законитост обраде података и правилну примену материјалног права, што потврђује и пресуда Управног суда Републике Србије У.17892/17, у којој је суд спорни акт оценио искључиво са становишта његове законитости, испитујући да ли је Повереник правилно применио релевантне прописе и поступао у границама својих законских овлашћења. Суд је своју оцену ограничио на испитивање усклађености обраде података са важећим правним оквиром, не разматрајући питања грађанскоправне одговорности нити накнаде штете коју је евентуално претрпело лице на које се подаци односе, чиме је поново потврђена претежно управноправна природа судске заштите у овој области (Пресуда Управног суда Републике Србије У.17892/17 од 1. новембра 2017. године)⁴. Овај несклад између нормативних стандарда и њихове практичне примене препознат је и у пракси Европског суда за људска права, који је више пута истакао да формално постојање законског оквира само по себи не представља довољну гаранцију делотворне заштите права на приватност и податке о личности (*Rotaru против Румуније*, стр. 59–61)⁵.

Један од најзначајнијих изазова односи се на сложеност доказивања штете и постојања узрочне везе између повреде прописа о заштити података и насталих последица. Суд правде Европске уније у више наврата нагласио је да право на накнаду штете не настаје аутоматски самом повредом ГДПР-а (2016), већ је неопходно доказати постојање

⁴ Као што је наведено у пресуди Управног суда Републике Србије У.17892/17 од 1. новембра 2017. године (*Билтен Управног суда Републике Србије*, У.17892/17).

⁵ *Rotaru v Rumunija*, представка бр. 28341/95, пресуда Европског суда за људска права од 4. маја 2000. године, ставови 59–61 и 67.

конкретне материјалне или нематеријалне штете, као и узрочну везу између повреде и настале штете (*UI protiv Österreichische Post AG*, C-300/21)⁶. У пракси овај захтев често представља озбиљну препреку за оштећена лица, нарочито када је реч о нематеријалној штети, чије су последице субјективне и тешко мерљиве. И пракса Европског суда за људска права указује на ове проблеме, признајући да дуготрајан осећај несигурности, губитак контроле над подацима о личности и психолошки притисак могу представљати релевантне облике нематеријалне штете, чак и када непосредне материјалне последице нису наступиле. Ипак, доказивање таквих последица у националним грађанским поступцима често остаје отежано, што доприноси неуједначености судске праксе и повећаној правној несигурности (Li, 2023, стр. 341). Савремена теорија заштите података указује на то да повреде права на заштиту података о личности често производе стање трајног ризика и узнемирености, које се испољава кроз губитак контроле над личним информацијама и сталан страх од њихове будуће злоупотребе, чак и када материјална штета још није настала. Управо овај *ризик као штета* представља један од разлога због којих је доказивање нематеријалне штете у пракси посебно сложено, упркос њеном стварном и дугорочном утицају на положај појединца (Citron & Solove, 2018, стр. 749).

Додатни проблем представља неуједначеност судске праксе у погледу критеријума за утврђивање постојања и висине накнаде нематеријалне штете. Иако је Суд правде Европске уније изричито одбацио захтев постојања прага озбиљности штете, национални судови још увек примењују различите стандарде приликом оцене да ли је конкретна повреда достигла интензитет који оправдава досуђивање накнаде. Сличан проблем препознат је и у пракси Европског суда за људска права, који државама признаје одређени степен слободе процене у погледу висине накнаде, али истовремено захтева да досуђена сатисфакција не буде само симболична, већ да обезбеди стварну заштиту повређеног права (*Biriuk против Литваније*, ставови 45–47)⁷. Комбинација широког простора за судску оцену и одсуства прецизних критеријума доводи до ситуације да се чињенично и правно слични случајеви различито решавају у појединим државама, па чак и у пракси различитих судова, што доводи у

⁶ *UI v Österreichische Post AG*, C-300/21, пресуда Суда правде Европске уније од 4. маја 2023. године, т. 36, 44–48 и 54–59.

⁷ *Biriuk v. Lithuania*, представка бр. 23373/03, пресуда Европског суда за људска права од 25. новембра 2008. године, ставови 45–47.

питање начело једнаке и делотворне заштите права гарантованих ГДПР-ом (Van Alsenoy, 2016, стр. 275).

Изазови нису ограничени искључиво на судску праксу, већ су изражени и у области управноправне заштите. Иако надзорни органи располажу широким овлашћењима за изрицање корективних мера и санкција, поступци пред њима често су дуготрајни, а изречене мере не доводе нужно до потпуног задовољења интереса оштећеног лица. У том контексту Европски суд за људска права наглашава да постојање надзорних и превентивних механизма не може заменити потребу за делотворном судском заштитом, посебно када је појединац лишен могућности да оствари личну сатисфакцију због повреде права на приватност (*Rotaru против Румуније*, став 67). Управне санкције, попут новчаних казни, пре свега имају превентивну и репресивну функцију, али саме по себи не обезбеђују непосредну накнаду штете оштећеном лицу, што додатно наглашава значај грађанскоправне заштите као допунског, али и неопходног механизма заштите права (Novović & Bubalo, 2025, стр. 34). Овакав приступ потврђује и пресуда Управног суда Републике Србије У.13873/18, у којој је Суд потврдио законитост одлуке Повереника, али без разматрања питања личне сатисфакције и накнаде штете оштећеном лицу, чиме је додатно наглашена разлика између управноправне и грађанскоправне заштите (Пресуда Управног суда Републике Србије У.13873/18 од 5. јула 2018. године).

Посебан проблем у пракси представља недовољна информисаност грађана о њиховим правима и расположивим правним средствима заштите. Иако ГДПР полази од идеје оснаживања појединца, сложеност нормативног оквира, као и техничка природа савремених облика обраде података, често доводе до тога да оштећена лица нису у могућности да поуздано процене да ли је дошло до повреде њихових права, нити на који начин могу ефикасно остварити правну заштиту (Knetsch, 2022, стр. 140). Овај проблем нарочито долази до изражаја у условима масовне обраде података од стране великих дигиталних платформи, где је асиметрија моћи између појединца и руковођаца подацима посебно наглашена, што је Европски суд за људска права препознао као фактор који додатно повећава ризик од повреде права на приватност (*S. & Marper против Уједињеног Краљевства*, ставови 103–105).

Имајући у виду наведене изазове, у савременој правној литератури све више се истиче потреба за даљим развојем и уједначавањем судске праксе, као и за прецизнијим нормативним и судским дефинисањем критеријума за утврђивање нематеријалне штете, ради обезбеђивања веће правне сигурности и предвидивости судских одлука. Континуитет

овакве праксе потврђује и пресуда Управног суда Републике Србије У.12679/17, која указује на то да се судска заштита права на заштиту података о личности у домаћем праву претежно остварује кроз контролу законитости управних аката, док је питање накнаде штете препуштено грађанскоправним механизмима, чија примена у пракси још увек није довољно развијена (Пресуда Управног суда Републике Србије У.12679/17 од 7. августа 2017. године). Истовремено, указује се на значај континуиране едукације судија и других правних професионалаца у области заштите података о личности, као и на потребу јачања процесних механизма који би олакшали доказивање повреде права и њених последица, нарочито када је реч о нематеријалној штети (Li, 2023, стр. 344).

У циљу унапређења стварне делотворности грађанскоправне заштите неопходно је развити јасније критеријуме за утврђивање постојања и висине нематеријалне штете настале услед повреде права на заштиту података о личности. Приликом оцене постојања штете судови би могли узети у обзир природу и осетљивост података који су предмет повреде, обим и трајање незаконите обраде, степен губитка контроле над подацима, постојање оправданог страха од њихове будуће злоупотребе, као и конкретан утицај повреде на приватни и професионални живот оштећеног лица. Примена оваквих критеријума могла би допринети већој уједначености судске праксе и смањењу ризика од различитих одлука у чињенично сличним предметима.

Поред тога, оправдано је размотрити јачање процесних механизма који би олакшали доказивање нематеријалне штете. Имајући у виду да су последице као што су осећај несигурности, губитак контроле над подацима о личности или страх од њихове злоупотребе често тешко доказиве непосредним доказима, посредни докази и чињеничне претпоставке засноване на околностима конкретног случаја могли би добити већи значај. Такав приступ не би подразумевао аутоматско признавање права на накнаду штете, већ би допринео успостављању правичније равнотеже између потребе доказивања штете и обезбеђивања делотворне заштите лицу чија су права повређена. Иако Суд правде Европске уније и даље препушта питање одређивања висине накнаде националним правним системима, даљи развој заједничких интерпретативних стандарда могао би допринети већој правној сигурности и уједначенијој заштити права на заштиту података о личности на европском нивоу.

Све наведено потврђује да стварна делотворност заштите права на заштиту података о личности не зависи искључиво од квалитета нормативног оквира, већ подједнако и од његове доследне, уједначене

и функционалне примене у пракси. Развој јаснијих критеријума за утврђивање и процену нематеријалне штете, јачање процесних механизма који олакшавају доказивање повреде права и њених последица, као и даље уједначавање судске праксе представљају важне претпоставке за остваривање делотворне грађанскоправне заштите. Управо у превазилажењу јаза између високих нормативних стандарда и практичних ограничења њихове примене налази се један од кључних изазова савременог система заштите података о личности и грађанскоправне одговорности за њихову повреду.

7. Закључак

Право на заштиту података о личности данас представља једно од најзначајнијих права савременог правног поретка, чији значај континуирано расте упоредо са убрзаним развојем дигиталних технологија и све интензивнијом обрадом података. У таквим околностима, грађанскоправна одговорност за штету добија посебан значај као један од кључних инструмената обезбеђивања делотворне заштите појединца. Нормативни оквир успостављен Општом уредбом о заштити података (General Data Protection Regulation, ГДПР, 2016) несумњиво представља један од најразвијенијих система заштите права личности у савременом праву, јер гарантује не само признавање права на заштиту података о личности већ и делотворна правна средства заштите, као и право на накнаду материјалне и нематеријалне штете настале услед њихове повреде.

Резултати истраживања показују да постојање развијеног нормативног оквира само по себи није довољно да обезбеди ефикасну заштиту права у пракси. Иако је пракса Суда правде Европске уније значајно допринела прецизирању услова одговорности из члана 82 ГДПР-а (2016), посебно у погледу појма штете, узрочне везе и претпостављене кривице руковоца и обрађивача, у пракси још увек постоје бројне недоумице, нарочито када је реч о признавању и одмеравању нематеријалне штете. Неуједначена судска пракса и различити приступи националних судова умањују правну сигурност и могу довести до различитог степена заштите лица чија су права повређена.

Истраживање је потврдило да је највећи недостатак постојећег система одсуство јасних критеријума за процену нематеријалне штете настале услед повреде права на заштиту података о личности. Управо би због тога судска пракса требало да развије јединствен приступ заснован на објективним и предвидивим критеријумима. Приликом одлучивања

о накнади штете посебно би требало вредновати: врсту и осетљивост незаконито обрађених података, обим и трајање повреде, број лица којима су подаци постали доступни, степен губитка контроле над подацима, постојање оправданог страха од њихове будуће злоупотребе, стварне последице по приватни, породични и професионални живот оштећеног, као и поступање руковооца након повреде, нарочито брзину отклањања последица, сарадњу са надзорним органом и благовремено обавештавање лица чији су подаци повређени.

Поред развоја материјалноправних критеријума, неопходно је унапредити и процесноправне механизме заштите. То подразумева јаснија правила о расподели терета доказивања, шире прихватање посредних доказа приликом доказивања нематеријалне штете, као и већу употребу судских вештачења када је потребно утврдити психичке и друге последице повреде права. Истовремено, потребно је обезбедити континуирану едукацију судија у области заштите података о личности и систематичније ослањање домаћих судова на стандарде развијене у пракси Суда правде Европске уније, имајући у виду да је Закон о заштити података о личности (2018) у великој мери усклађен са ГДПР-ом (2016).

Полазна теза рада, према којој висок степен нормативне заштите не подразумева нужно и једнако висок степен њене практичне делотворности, у потпуности је потврђена. Будући развој грађанскоправне заштите права на заштиту података о личности требало би да буде усмерен не само на даље усклађивање законодавства са европским стандардима већ и на развој јединствених судских критеријума, јачање процесних гаранција и унапређење судске праксе. Само комбинацијом јасних материјалноправних правила, ефикасних процесних механизма и доследне примене стандарда Суда правде Европске уније могуће је обезбедити да право на заштиту података о личности не остане само нормативно прокламовано право већ да представља стварно и делотворно средство заштите личности у дигиталном добу.

Право на заштиту података о личности у дигиталном друштву не сме остати само декларативно људско право, већ мора представљати право чија је судска заштита брза, делотворна и предвидива. Само уколико су грађанскоправни механизми способни да обезбеде стварну сатисфакцију оштећеном лицу, може се говорити о пуној остварености циљева ГДПР-а (2016) и савременог система заштите података о личности.

Изјава о непостојању сукоба интереса

Аутори изјављују да немају сукоб интереса.

Доприноси аутора

Концептуализација, М. Б. А.; методологија, Т. В.; формална анализа, М. Б. А. и Т. В.; израда почетне верзије рукописа, М. Б. А.; ревизија и уређивање рукописа, Т. В. Сви аутори су прочитали и одобрили коначну верзију рукописа.

Финансирање

Ово истраживање није финансирано из спољних извора.

Изјава о доступности података

Оригинални подаци и материјали који су коришћени у истраживању садржани су у овом раду и/или његовом пратећем материјалу. Додатне информације могу се добити обраћањем аутору за кореспонденцију.

Информисани пристанак свих учесника у истраживању/одобрење надлежног одбора

Није применљиво

Bećirović-Alić Maida

University of Novi Pazar, Department of Law, Novi Pazar, Serbia

Varađanin Tanja

University Business Academy in Novi Sad, Faculty of Law for Commerce and Judiciary in Novi Sad, Novi Sad, Serbia

LEGAL PROTECTION OF THE RIGHT TO PERSONAL DATA AND LIABILITY FOR DAMAGES – BETWEEN THE NORMATIVE FRAMEWORK AND ACTUAL EFFECTIVENESS

ABSTRACT: The right to protection of personal data is one of the key modern human rights, the violation of which is becoming increasingly frequent amid intensive digitization and mass data processing. Although the normative framework, especially in the European legal space through the

General Data Protection Regulation (GDPR, 2016), provides for the right to compensation for material and non-material damage due to the violation of this right, in practice, this raises the question of the real effectiveness of civil law protection for injured persons. The aim of this paper is to examine the scope and limitations of civil liability for the violation of the right to the protection of personal data, with special reference to the institution of compensation for non-material damages. The paper applies the normative-legal and comparative legal method, as well as an analysis of the relevant case law of the Court of Justice of the European Union, especially with regard to the interpretation of Article 82 of the GDPR (2016). Special attention is devoted to the consideration of the relationship between the violation of rights and the existence of legally relevant damage, as well as the problems of proving non-material damage in national legal systems. The research results indicate the existence of a normatively established, but in practice, often fragmented system of civil legal protection, in which uneven judicial practice and the absence of clear criteria for establishing the existence and amount of compensation for non-material damage reduce the real effectiveness of the right to compensation. In conclusion, the work points to the need for further harmonization of civil law institutes with the objectives of the right to protect personal data, in order to ensure complete and effective legal protection of injured subjects.

Keywords: *protection of personal data, civil liability, compensation for damage, non-material damage, GDPR, effectiveness of legal protection.*

Литература

1. Van Alsenoy, B. (2016). Liability under EU data protection law – From Directive 95/46 to the General Data Protection Regulation. *Journal of Intellectual Property, Information Technology and Electronic Commerce Law*, 7(3), pp. 271–285
2. Андоновић, С., & Прља, Д. (2020). *Основи права заштите података о личности*. Београд: Институт за упоредно право
3. Citron, D. K., & Solove, D. J. (2018). Risk and anxiety: A theory of data-breach harms. *Texas Law Review*, 96, pp. 737–786
4. Chatsuwana, C., Phromma, T., Surasvadi, N., & Thajchayapong, S. (2023). Personal data protection compliance assessment: A privacy policy scoring approach and empirical evidence from Thailand's SMEs. *Heliyon*. 9 e20648, pp. 1–30, <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e20648>

5. Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data *ETS No. 108*, Council of Europe, Strasbourg, 28/01/1981
6. Charter of Fundamental Rights of the European Union, *Official Journal of the European Union*, C 326, 26/10/2012
7. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. *ETS No. 5*, Council of Europe, Rome, 4/11/1950
8. Data Protection Directive, Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995. *OJ L 281*, 23/11/1995, pp. 31–50
9. Дилигенски, А., Прља, Д., & Церовић, Д. (2018). *Право заштите података ГДПР*. Београд: Институт за упоредно право
10. Opšta uredba o zaštiti podataka (GDPR). Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016. *OJ L 119*, 4/5/2016, pp. 1–88
11. General Data Protection Regulation (GDPR) Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016. *OJ L 119*, 4/5/2016, pp. 1–88
12. Јашаревић, С. (2009). Заштита личних података запослених у српском и европском праву. *Зборник радова Правног факултета, Нови Сад*, 43(2), стр. 293–310
13. Knetsch, J. (2022). The compensation of non-pecuniary loss in GDPR infringement cases. *Journal of European Tort Law*, 13(2), pp. 135–160
14. Кривокапић, Д., Адамовић, Ј., Тасић, Д., Петровски, А., Калезић, П., & Кривокапић, Ђ. (2019). *Водич кроз Закон о заштити података о личности и ГДПР, тумачење новог правног оквира*. Београд: Мисија ОЕБС-а у Србији & SHARE Фондација
15. Li, S. (2023). Compensation for non-material damage under Article 82 GDPR: A review of Case C-300/21. *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 30(3), pp. 335–345. DOI: 10.1177/1023263X231208835
16. Morić, Z., Dakić, V., Đekić, D., & Regvart, D. (2024). Protection of Personal Data in the Context of E-Commerce. *Journal of Cybersecurity and Privacy*, 4(3), pp. 731–761. DOI: <https://doi.org/10.3390/jcp4030034>
17. Novović, M., & Bubalo, L. (2025). Toward a European tort law of data protection: The case law of the Court of Justice of the European Union and its impact on national tort laws. *Pravni zapisi*, 16(1), pp. 28–58. DOI: 10.5937/pravzap16–58123
18. Shavell, S. (1980). Strict liability versus negligence. *Journal of Legal Studies*, 9(1), pp. 1–25

19. Слијепчевић, Љ. (2019). *Приватност и заштита података о личности кроз домаће и међународно право с освртом на кориснике Фејсбука и интернета са кривичноправног аспекта*. Нови Сад: Правосудна академија
20. Секулић, М., & Грујић, Г. (2020). Кривичноправна заштита личних података. *Гласник Адвокатске коморе Војводине*, 92(3), стр. 347–362, DOI: 10.5937/gakv92-26404
21. Shi Yun (2022). Research on the Protection of Personal Data Rights – From the perspective of the application of privacy computing technology. *BCP Social Sciences & Humanities*, 18, pp. 470–481. DOI:10.54691/bcpssh.v18i.1148
22. Устав Републике Србије. *Службени гласник РС*, бр. 98/06 и 115/21
23. Walree, T. F., & Wolters, P. T. J. (2020). The right to compensation of a competitor for a violation of the GDPR. *International Data Privacy Law*, 10(4), pp. 350–360
24. Зуковић, С., & Слијепчевић, С. (2015). Родитељска контрола понашања деце на интернету и социјалним мрежама. *Настава и васпитање*, 64(2), стр. 239–254
25. Зечевић, Л. М. (2025). Заштита података о личности у оквирима корпоративног управљања. *Ревија за европско право*, 27(1), стр. 87–112
26. Zafir-Fortune, G. (2020). Article 82 – Right to compensation and liability. In: Christopher, K., Hert, De P., & Papakonstantinou, V. (eds.), *The EU General Data Protection Regulation (GDPR): A Commentary* (pp. 1169–1185). Oxford: Oxford University Press
27. Закон о облигационим односима. *Службени лист СФРЈ*, бр. 29/78, 39/85, 45/89 – одлука УСЈ и 57/89
28. Закон о заштити података о личности. *Службени гласник РС*, бр. 87/18

Спалевић Жаклина*

<https://orcid.org/0000-0001-8502-2038>

Ивковић Ратко**

<https://orcid.org/0000-0002-6557-4553>

Јечменић Милан***

<https://orcid.org/0009-0003-6109-3490>

УДК: 347.412:34|004.8(4-672EU)

Прегледни рад

DOI: 10.5937/ptp2603134S

Примљено: 3. јун 2026.

Одобрено за објаву: 29. јул 2026.

Странице: 130–151

ПРЕВАЗИЛАЖЕЊЕ ДЕТЕРМИНИЗМА – ПРАВНА ОДГОВОРНОСТ У ДОБУ ПРОБАБИЛИСТИЧКИХ ВИ СИСТЕМА

АПСТРАКТ: Овај рад разматра суштинску разлику између класичног детерминистичког програмирања и савремених система вештачке интелигенције, са посебним нагласком на правне последице које произлазе из недетерминистичког понашања ВИ система. Анализом основних постулата програмирања, *Softmax* функције као кључног механизма генерисања излаза, као и стохастичких фактора присутних у процесима тренирања и генеративне продукције, показује се да вештачка интелигенција одступа од уобичајених очекивања предвидивости, што има далекосежне импликације на облигационо право, заштиту потрошача и режиме вануговорне (деликтне) одговорности. Поред теоријског прегледа, рад пружа и правну анализу Акта Европске уније о вештачкој интелигенцији (EU AI Act) у контексту недетерминисаности, указујући на регулаторне напоре да се ова особина ВИ модела нормативно обухвати кроз систем класификације ризика, као и кроз техничке и организационе захтеве. Рукопис има за циљ да допринесе интердисциплинарном разумевању изазова повезаних са вештачком интелигенцијом, позиционирајући правну

*Ванредни професор, Универзитет Сингидунум, Факултет за туристички и хотелијерски менаџмент, Београд, Србија, имејл: zspalevic@singidunum.ac.rs

**Ванредни професор, Државни Универзитет у Новом Пазару, Департман за техничко-технолошке науке, Нови Пазар, Србија, имејл: ivkovic@np.ac.rs

***Ванредни професор, МБ Универзитет, Пословни и правни факултет, Београд, Србија, имејл: mjecmenic@mbuniverzitet.edu.rs

© 2026 by the authors. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

науку као кључног актера у изградњи новог модела одговорности у дигиталном добу.

Кључне речи: вештачка интелигенција, недетерминисаност, облигационо право, EU AI Act, заштита потрошача.

1. Увод

Програмирање као дисциплина одувек почива на чврстим темељима логике, математике и предвидивости. У самом језгру те дисциплине налази се постулат детерминизма – схватање да, за сваки исправан програмски код који прима исти скуп улазних података, резултат извршавања мора бити идентичан при сваком покретању. Овакво својство омогућава формалну верификацију софтверских система, гарантује њихову поузданост и чини могућим развој сложених информационих система у областима у којима су тачност и предвидивост од пресудног значаја – од ваздухопловства и медицине, до финансија и управљања критичном инфраструктуром. Међутим, појавом напредних модела вештачке интелигенције (ВИ) – посебно оних заснованих на дубоком учењу и статистичком закључивању – овај темељни постулат бива озбиљно доведен у питање. ВИ системи, за разлику од класичних детерминистичких програма, не извршавају инструкције према строго дефинисаном алгоритму. Уместо тога, они моделују вероватноће, изводе закључке на основу огромних скупова података и сложених функција, попут *Softmax* функције. То значи да исти улаз може произвести различите излазе у различитим инстанцама извршавања, у зависности од стања модела, температуре у *Softmax* функцији, па чак и семантичког контекста задатка.

На пример, у традиционалном програмирању функција $f(x)$ увек би враћала исту вредност у уколико је x исте вредности. У контексту вештачке интелигенције, функција $f_{vi}(x)$ користи механизме попут *Softmax* нормализације како би произвела расподелу вероватноће над могућим излазима, при чему модел потом *одлучује* који је излаз најпримеренији, али без гаранције да ће резултат бити идентичан при сваком извршавању. Овај концепт је суштински различит од логичке ригорозности традиционалног програмирања и уводи елемент неизвесности у понашање софтверског система. Разлика између традиционалног и ВИ приступа може се објаснити и филозофски: класично програмирање ослања се на екстензионално разумевање (шта програм израчунава),

док се ВИ системи све више приближавају интензионалним својствима (како систем долази до резултата), о чему говоре и филозофске анализе програмирања, попут Куиноновог рада (Quinon, 2025), у којем се наглашава разлика између изражавања и спецификовања процедура и формалне коректности понашања програма. Поред тога, у радовима о реконструкцији основа програмирања кроз чисту математичку теорију програмирања PRISM (Meyer & Weber, 2025), истичу да су сви класични постулати програмирања – попут композиције, рестрикције и коректности – утемељени на *нула аксиома*, тј. формално доказиви из теорије скупова. Ову парадигму је тешко пренети на ВИ системе, који нису формално доказиво коректни, већ емпиријски *довољно добри*. Управо *Softmax* функција додатно појачава овај проблем. Као део излазног слоја бројних неуронских мрежа, *Softmax* претвара неуређене логите у вероватноће које заједно чине расподелу чији максимум одговара највероватнијем одговору модела. Међутим, *Softmax* истовремено наглашава разлике у скоровима, тако да и мала померања улазних логита могу довести до радикално различитих одговора. Штавише, модели користе и тзв. *Softmax* са *температурним* скалирањем, што додатно утиче на то колико ће модел бити *одлучан* у одговору. Више *температуре* доводе до уједначеније расподеле и нижег степена сигурности, док ниже *температуре* воде ка одлучнијим (али потенцијално преурањеним) закључцима. Из тих разлога генеративни ВИ системи не могу се сматрати класичним програмима – они су пробабилистички *оракули*, а не егзактни извршиоци. У таквим системима, чак и уз исти улаз, резултат може варирати услед:

- различитог стања интерне меморије (тзв. контекстног прозора),
- стохастичких елемената алгоритма узорковања (нпр. *top-k* узорковање, *nucleus sampling*), или
- промена тежина модела током додатног подешавања (*fine-tuning*).

Ова иманентна недетерминисаност уводи дубоке изазове у правне оквири који су до сада софтвер третирали као детерминистичку целину. На пример, у оквиру правила о одговорности за софтверске недостатке, у класичној доктрини, могуће је успоставити узрочну везу између понашања софтвера и настале штете. Али, ако софтвер (нпр. велики језички модел – LLM) није детерминистичан и уместо тога испоручује *највероватније* решење, како се може доказати одговорност, и још важније – ко је одговоран. Ово питање постаје још сложеније када се у обзир узме да већину ВИ система не пројектује, не имплементира и не контролише једна једина страна. Типично имамо:

- неког ко је развио модел (нпр. *OpenAI*),
- неког ко је имплементирао систем (нпр. *Microsoft*, *Google*) и
- крајњег корисника (нпр. адвоката, лекара, студента) који ВИ алат користи при одлучивању.

Отуда се јавља потреба да се редефинишу појмови одговорности, предвидљивости и права корисника у условима у којима се традиционална бинарна логика програмског кода замењује пробабилистичким одлукама неуронске мреже. На правном плану, питање гласи – да ли корисник има право да очекује детерминистичко понашање од система који технички не може да се понаша детерминистички?

Због тога је овај рукопис релевантан – његов циљ није да одговори на техничка питања о перформансама ВИ модела, већ да постави правно-филозофску основу за разумевање новог облика програмског понашања. Потреба да се ВИ системи правно сагледају из перспективе облигационог права, заштите потрошача и деликтне одговорности више није теоријска. Све је више примера у којима ВИ даје штетне, нетачне или неусклађене информације, док не постоји јасна правна доктрина о томе како треба уредити питање одговорности. У овом раду биће показано на који начин класичне премисе детерминистичког програмирања, засноване на теоријама попут PRISM-а (Moine, Westrick & Tassarotti, 2025), више не могу служити као ослонац за разумевање и регулисање савремених ВИ система. Даље, анализом софтверских механизма као што је *Softmax* функција, биће указано да је математичка логика излаза модела суштински другачија од традиционалног, строго детерминистичког излаза програмских функција. У правном смислу, ова разлика отвара нови простор за разматрање појмова као што су:

- прихватљиво одступање уместо тачности,
- пробабилистичка одговорност уместо бинарне кривице и
- условна поузданост као основа уговорне обавезе.

Кроз овакву интердисциплинарни анализу, циљ рукописа јесте да покаже да није реч само о техничкој разлици у начину функционисања ВИ система, већ о темељној промени парадигме која захтева ново разумевање права, одговорности и поверења у информационим системима двадесет првог века.

2. ВИ модели и подривање детерминизма

Основни постулати класичног програмирања, као што је детерминизам, јасно одређују понашање свих старих програма: за сваки конкретан улаз у програм, он мора увек произвести исти, предвидив и репродуктиван резултат. Ово начело почива на идеји да софтвер функционише као математичка функција или алгоритамска трансформација, у којој су улази и излази детерминистички повезани строго дефинисаним операцијама и формалном семантиком. Таква предвидивост омогућава програмерима, инжењерима и правницима да доказују исправност, тестирају понашање и утврђују одговорност за исход извршавања софтвера. Међутим, развојем и убрзаном применом савремених модела вештачке интелигенције – посебно оних заснованих на статистици и неуронским мрежама – овај темељни постулат програмирања све чешће бива доведен у питање. Нови ВИ системи, укључујући велике језичке моделе (Large Language Models – LLMs) и друге генеративне архитектуре, не функционишу као класичне детерминистичке функције. Уместо тога, ослањају се на пробабилистичке приступе у којима излазна вредност није унапред прецизно одређена, већ проистиче из сложеног процеса процене вероватноћа међу могућим исходима, чиме се поткопава основна претпоставка предвидивости која је традиционално управљала софтверским инжењерингом.

2.1 Детерминистички приступ у класичном програмирању

У традиционалном софтверу, код се најчешће извршава тако што се непосредно интерпретирају експлицитно написане команде, без унутрашњих елемената случајности или статистичке евалуације. Ако се исти програм покрене више пута са идентичним улазним подацима, резултат ће увек бити исти, под условом да спољашњи услови (хардвер, окружење) остану непромењени. Овакво понашање омогућава употребу формалних метода за доказивање исправности и валидацију софтверских система – на пример, кроз алате за статичку анализу, доказно-теоријске методе или *model checking*. Детерминистички системи су, стога, репродуктивни, тестабилни и формално предвидиви. Овај детерминизам уграђен је и у правне области: када се софтвер третира као поуздан производ или услуга, облигационо право и заштита потрошача често полазе од претпоставке да функционалност мора бити предвидива и без грешака. На пример, када је софтвер део уговора о пружању услуга,

очекује се да испуни уговорене спецификације – што имплицитно значи да ће за исте улазне податке увек давати исти резултат.

2.2 Пробабилистички приступ у савременој вештачкој интелигенцији

Насупрот томе, модерни ВИ системи често користе пробабилистичке моделе засноване на учењу из података и статистичком закључивању, а не на експлицитном извршавању правила. У таквим моделима, резултат није детерминистички фиксиран, већ се генерише на основу процене вероватноћа различитих могућих одговора. Овај приступ нарочито долази до изражаја у дубоким неуронским мрежама и генеративним моделима који користе технике попут бејзијанског закључивања, Гаусових процеса или других пробабилистичких метода за процену неизвесности и више могућих излаза (Drabent, 2025). У тим оквирима, модел не враћа једну строго унапред одређену вредност за дати улаз, већ расподелу вероватноће, што је посебно уочљиво у генеративним задацима, као што је производња текста, слика или других облика садржаја. Такав пробабилистички приступ омогућава моделима да уче обрасце из енормних скупова података и да се прилагођавају новим, непознатим ситуацијама. Истовремено, међутим, уводи недетерминисаност у понашање модела, тако да исти улаз може давати различите излазе у различитим покретањима, чак и када су остали услови номинално исти (Hagen и др., 2012). Као илустрација, LLM-ови попут GPT-а обучавају се да за сваки следећи токен генеришу највероватнији избор на основу контекста и статистичких образаца из скупа за обуку, користећи функције попут *Softmax*-а за нормализацију и процену вероватноће сваког могућег излазног токена. Последице, чак и уз идентичне улазне податке, модел се може другачије понашати при сваком позиву, јер се генерисање заснива на пробабилистичком узорковању и контекстуалном учењу, а не на фиксним правилима (Franke & Degen, 2023).

2.3 Улога *Softmax* функције и пробабилистичког одлучивања

Softmax функција у неуронским мрежама претвара ненормализоване вредности (логите) у вероватноће које представљају релативну вероватноћу различитих могућих одговора. Тај поступак је по својој природи пробабилистички, јер не постоји један сигуран резултат, уместо тога, модел се ослања на расподелу вероватноће да би изабрао

следећи елемент излаза. Тачност и поновљивост одговора тако постају функције статистичке процене, дизајна модела и скупа за обуку, а не детерминистичког извршења унапред дефинисаног алгорита. Овај пробабилистички приступ додатно се компликује када се користе технике узорковања и други параметри који непосредно утичу на расподелу вероватноће. На пример, у генерисању текста, промена у *Softmax* расподела може променити вероватноће избора токена, омогућавајући моделу да на исти улаз одговори различито у различитим ситуацијама (Krause & Hübötter, 2025).

2.4 Фактори који узрокују недетерминисаност у ВИ моделима

Постоји више разлога због којих савремени ВИ системи показују недетерминистичка својства:

- Стохастичност процеса тренирања: модели се најчешће обучавају оптимизационим алгоритмима попут стохастичког градијентног спуста (СГД), који уводе случајност у иницијализацију тежина и у редослед података кроз епохе обуке. Та случајност може довести до различитих локалних минимума и, самим тим, до различитих параметара модела након тренирања (Atil, Aykent, Chittams, Fu & Passonneau, 2025).
- Узорковање током генерисања излаза: у генеративним задацима излаз се може узорковати из расподеле вероватноће, уместо да се сваки пут бира максимално вероватан резултат, што директно утиче на репродуктивност.
- Разлике у хардверу и систему: чак и када су модели подешени детерминистички (нпр. температура постављена на нулу), варијације у хардверу или режиму извршавања (нпр. паралелизација на GPU-у) могу довести до различитих резултата због редоследа операција и акумулације нумеричких грешака (Fu, 2026).

Због ових фактора, понашања ВИ система попут *black-box* одлучивања и непредвидивости постају суштинска карактеристика, а не пука последица имплементације или грешке.

2.5 Импликације нарушеног детерминизма у правним, етичким и регулаторним оквирима

Ова пробабилистичка природа савремених ВИ система има значајне последице, не само за домаћу и међународну примену технологије, већ и за правне, етичке и регулаторне оквире. У праву, нарочито у облигационом праву и заштити потрошача, детерминизам се често прећутно подразумева. Када софтвер даје различите исходе за исти улаз, то отвара питања поузданости, верификације и одговорности. У традиционалној парадигми, ако софтвер не испуњава уговорени стандард перформанси, корисник може захтевати накнаду штете или раскинути уговор. Код ВИ система, међутим, не постоји јасна граница између *нормалне* варијације понашања модела и софтверског недостатка, јер пробабилистички излази технички нису *погрешни* – они су иманентан производ модела. Овај феномен означава се као проблем варијабилности модела (Model Variability Problem – MVP) и односи се на чињеницу да LLM-ови и слични системи могу давати различите класификације или исходе за исте улазне информације, услед инхерентне варијабилности у дизајну и механизмима интерпретације података (Herrera-Poyatos и др., 2025). Тиме се повећава правна неизвесност, јер се одговорност за штету или последице не може увек јасно приписати *програмској грешци* у традиционалном смислу.

3. Правне последице недетерминисаности ВИ система

Недетерминисаност савремених ВИ система није само техничко или филозофско питање; она производи дубоке и вишеслојне правне последице, нарочито у областима облигационог права, заштите потрошача и вануговорне (деликтне) одговорности. Традиционални правни пореци, грађени деценијама у симбиотичком односу са детерминистичким софтвером и механичким системима, полазе од претпоставке да је понашање технолошког производа предвидиво, поновљиво и проверљиво. Вештачка интелигенција, као пробабилистички систем, непосредно подрива те претпоставке и тиме доводи у питање постојеће правне категорије одговорности, узрочности и кривице.

3.1 Детерминизам као прећутна правна претпоставка

У класичном облигационом праву, нарочито код уговора о пружању услуга и продаји софтвера, постоји прећутна претпоставка да ће производ или услуга достићи одређени стандард перформанси. Тај стандард подразумева да се, под истим околностима, очекује исто понашање система. Другим речима, право полази од претпоставке детерминизма техничког средства. Ова претпоставка јасно се препознаје у више сегмената:

- правилима о материјалним недостацима робе;
- доктрини неизвршења или неуредног извршења обавезе;
- стандардима професионалне пажње у пружању услуга.

Код детерминистичког софтвера, свако одступање у понашању релативно лако се квалификује као грешка или квар. Међутим, код ВИ система варијабилност излаза за исти улаз не мора нужно значити грешку, често је реч о очекиваној и системској особини модела. Отуда настаје основна правна дилема: да ли је недетерминистичко понашање ВИ система правно прихватљиво, или се оно ипак мора третирати као повреда обавезе?

3.2 Уговорна одговорност и проблем извршења

У уговорним односима (у оквиру облигационог права), кључна питања су:

- да ли ВИ систем уопште извршава уговорну обавезу;
- како дефинисати предмет обавезе када су исходи пробабилистички; и
- ко сноси ризик варијабилности резултата.

Код класичних софтверских решења предмет уговора по правилу је јасно одређен: софтвер треба да обавља конкретну функцију, на прецизно специфициран начин. Код ВИ система – посебно оних који се нуде као *интелигентни асистенти* – предмет уговора често није конкретан резултат, већ најбоља процена, препорука или *највероватнији* одговор. Због тога се уговорна обавеза, практично, помера са резултата на процес. То померање има озбиљне последице: уколико ВИ генерише нетачан или штетан исход, пружалац услуге може тврдити да је систем радио у складу са својом пробабилистичком природом, те да повреде уговора нема. Насупрот томе, корисник може истицати да је оправдано очекивао

доследан и поуздан одговор – нарочито ако је систем представљан као *тачан, поуздан* или *безбедан* (Devetzis & Samaras, 2024). Отуда произлази потреба за прецизнијим уговорним и регулаторним уређењем односа у којима се користи ВИ (EU Directive, 2019/770), укључујући:

- изричито навођење нивоа поузданости;
- дефинисање прихватљивог одступања;
- расподелу ризика који произлазе из пробабилистичког понашања система.

Оквир за оцену усклађености дигиталних услуга са уговором, укључујући и услуге засноване на вештачкој интелигенцији, пружа Директива (ЕУ) 2019/770 о одређеним аспектима уговора о испоруци дигиталног садржаја и дигиталних услуга, која уређује усклађеност дигиталног садржаја и услуга и правне лекове потрошача у случају неусклађености (Directive (EU) 2019/770).

3.3 Вануговорна (деликтна) одговорност и узрочност

Још сложенија питања јављају се у домену вануговорне (деликтне) одговорности. Класични модел одговорности за штету полази од потребе да се утврде: штета, противправност, узрочна веза и кривица (или објективна одговорност). Код ВИ система посебно проблематичан постаје елемент узрочности. Ако исти улаз може произвести различите излазе, намеће се питање да ли се конкретан штетан исход може посматрати као нужна последица понашања система, или тек као један од статистички могућих исхода (Wachter, Mittelstadt & Russell, 2021).

Илустрације ради: ако ВИ систем препоручи одређени медицински или финансијски поступак, а корисник претрпи штету, да ли се може тврдити да је штету проузроковао систем – или се ради о легитимном, али неповољном исходу пробабилистичког закључивања? Традиционални тестови узрочности (*conditio sine qua non*) у оваквим ситуацијама тешко се примењују. Управо ту се отвара простор за идеју олакшаног доказивања или претпостављене узрочности код ВИ система, што је препознато и у савременим регулаторним иницијативама ЕУ (European Commission, 2024).

3.4 Заштита потрошача и оправдана очекивања

У потрошачком праву, једна од кључних категорија јесте оправдано очекивање просечног потрошача: потрошач има право да очекује да ће производ или услуга функционисати разумно предвидиво и у складу са својом наменом. Међутим, просечан потрошач често није свестан пробабилистичке природе ВИ система. Када користи ВИ алат, може претпоставити да ће систем на исто питање дати исти одговор – као што је уобичајено код класичних софтверских решења. Ако се то не догоди, потрошач може стећи утисак да је обманут или доведен у заблуду. То отвара питања непоштене пословне праксе и обавеза транспарентности. Уколико произвођач или пружалац ВИ услуге не објасни јасно да систем не гарантује конзистентне резултате, може доћи до повреде потрошачких права (Devetzis & Samaras, 2024).

3.5 Одговорност за производ и појам „неисправног производа“

Важан сегмент чини и одговорност за производ. Традиционално, производ се сматра неисправним ако не пружа безбедност која се разумно може очекивати. Код ВИ система поставља се питање да ли се недетерминисаност може третирати као недостатак. Ако је недетерминисаност суштинска карактеристика система, произвођач може тврдити да производ није неисправан, већ да функционише управо онако како је пројектован.

Међутим, уколико та карактеристика доводи до штете или озбиљне правне неизвесности, законодавац може закључити да производ не испуњава стандарде безбедности и поузданости (European Parliamentary Research Service, 2025). Ово питање је посебно релевантно у светлу новог ЕУ оквира – Директиве (ЕУ) 2024/2853 о одговорности за производе са недостатком, којом се ставља ван снаге ранија Директива 85/374/ЕЕЗ. Нова директива задржава објективну одговорност (одговорност без кривице) као основно начело, али појам производа изричито проширује тако да обухвата и софтвер, укључујући системе вештачке интелигенције, и уводи претпоставке које олакшавају терет доказивања оштећеном лицу у случајевима техничке или научне сложености (Directive (EU) 2024/2853).

3.6 Потреба за редефинисањем правних стандарда

Све претходно указује на то да правни систем мора еволуирати како би одговорио на изазове које намеће недетерминисаност ВИ система. Класични појмови – попут потпуне предвидивости, бинарне исправности и јасне узрочности – више нису довољни. Уместо њих, савремена правна теорија све чешће упућује на:

- стандарде разумног пробабилистичког понашања;
- одговорност засновану на ризику, а не искључиво на кривици; и
- функционалну одговорност оних актера који имају ефективну контролу над ВИ системом.

4. EU AI Act – правна анализа у контексту недетерминисаности ВИ система

Усвајањем Акта Европске уније о вештачкој интелигенцији (AI Act), Европска унија је успоставила први свеобухватни нормативни оквир чији је циљ регулисање развоја, стављања на тржиште и употребе система вештачке интелигенције, ради управљања ризицима које такви системи генеришу. AI Act је, након вишегодишњих преговора, објављен у Службеном листу ЕУ 12. јула 2024. године (Regulation (EU) 2024/1689) и представља покушај хармонизације правила на нивоу целе Уније. Истовремено, он има потенцијал да прерасте у глобални стандард регулације ВИ, захваљујући тзв. *бриселском ефекту* – феномену по којем прописи ЕУ неретко утичу и на ваневропске јурисдикције путем економских и правних канала (EU Artificial Intelligence Act, 2024). У правном контексту недетерминисаности ВИ система, AI Act тежи остваривању више циљева: смањењу ризика кроз усаглашену класификацију система према нивоу ризика; наметању обавеза операторима и пружаоцима; јачању транспарентности; и омогућавању надзора и механизма одговорности. Међутим, његова примена и тумачење у односу на недетерминистичке системе – попут генеративних великих језичких модела (LLMs), отвара низ питања о томе како се традиционални институти облигационог права и одговорности прилагођавају пробабилистичким излазима који по својој природи нису детерминистички.

AI Act је заснован на приступу утемељеном на ризику, у оквиру којег се системи разврставају у више категорија: неприхватљив ризик, висок ризик, ограничен ризик, те низак или минималан ризик. Системи

који представљају неприхватљив ризик јесу забрањени, док се системи високог ризика подвргавају строгим условима пре него што могу бити стављени на тржиште ЕУ. Овакав приступ усмерен је на обезбеђивање високог нивоа заштите права и безбедности грађана, уз посебан нагласак на транспарентност, документовање и одговорно управљање моделима који могу значајно утицати на основна права. На тај начин, AI Act поставља правне стандарде оријентисане ка минимизацији ризика, али истовремено мора да се суочи и са инхерентним својствима ВИ система, попут недетерминисаности, која су у напетости са традиционалним правним претпоставкама о предвидивости понашања софтвера.

Једно од кључних питања у анализи AI Act-а у контексту недетерминисаности јесте начин на који право третира системе чији резултати нису увек исти за исти улаз, као последица статистичких и пробабилистичких метода учења. AI Act намеће обавезе пружаоцима система високог ризика да успоставе и одржавају механизме за прикупљање, управљање и чување техничке документације и дневника активности, како би понашање система и његов утицај на кориснике и трећа лица могли да се прате (Ivković, 2025). Ове обавезе треба да омогуће процену перформанси и понашања модела, али саме по себи не значе аутоматску правну одговорност за сваки појединачни исход који одступа. Акт, поред тога, захтева од пружалаца да уведу поступке процене ризика и ублажавања ризика, укључујући тестирање пре стављања у употребу и континуирано праћење током рада система.

На организационом нивоу, ове обавезе могу се операционализовати кроз проверљиве структуре управљања вештачком интелигенцијом и системе менаџмента који су подложни ревизији (ISO/IEC 42001:2023). То је у складу са етаблираним приступима управљања ВИ ризиком који обухватају идентификовање, мерење и ублажавање ризика током целог животног циклуса ВИ система (NIST, 2023). Овакав оквир указује на помак: од традиционалног разумевања софтвера као детерминистичког производа, ка разумевању ВИ система као ентитета чије се перформансе морају оцењивати и надзирати на основу емпиријских индикатора, статистичких тестова и провере усклађености са стандардима ризика (Gasparri, 2025). Додатно, смернице за управљање ризиком специфичне за ВИ пружају практичну структуру за идентификовање, процену и третман ризика током животног циклуса ВИ система (ISO/IEC 23894:2023).

Транспарентност и објашњивост представљају још две компоненте AI Act-а које су непосредно повезане са проблемом недетерминисаности. За системе високог ризика, Акт захтева да корисницима буде омогућено

да разумеју образложење одлуке, односно да добију објашњење исхода у разумљивом формату, нарочито када одлуке утичу на права људи (нпр. запошљавање, кредитно бодовање, здравствене одлуке). Ови захтеви су значајни јер дају правни оквир за ублажавање негативних последица недетерминисаности – иако не могу уклонити пробабилистичку природу модела, могу обезбедити да уграђена неизвесност, очекивана варијабилност исхода и границе поузданости буду јасно предочене кориснику. Транспарентност се, на тај начин, правно позиционира као централни елемент одговорног развоја и употребе ВИ, чиме се делимично „адресира“ недетерминисаност кроз обавезу пружалаца да дају јасне информације о перформансама и ризицима повезаним са управљањем ВИ системима (Ivković, 2025).

Још један важан аспект AI Act-а јесте његова екстериторијална примена – јасно формулисана у одредбама које омогућавају да се Акт примени не само на пружаоце и кориснике унутар ЕУ већ и на субјекте ван ЕУ чији производи имају тржишни утицај или утичу на права грађана ЕУ. Ово је нарочито значајно због глобалне природе ВИ технологије, где велики модели и услуге често настају изван правних граница ЕУ. Екстериторијални домет AI Act-а одражава амбицију ЕУ да поставља глобалне норме, али истовремено отвара питање како се стандарди одговорности за недетерминистичко понашање модела усклађују између јурисдикција, нарочито када други правни системи ВИ не препознају нити регулишу на упоредив начин. Ова карактеристика ствара подстицај (па и притисак) за приближавање домаћих правних оквира ЕУ стандардима, а може имати последице и по међународну трговину и правну праксу ван ЕУ.

Ипак, упркос свеобухватности, AI Act, како примећују бројни аутори, трпи критике у погледу способности да делотворно одговори на правно релевантне изазове које стварају пробабилистички ВИ системи. Анализе указују на то да, иако уводи строге обавезе за системе високог ризика и приступ заснован на ризику, он не разрешава до краја питања правне одговорности у случајевима штете или негативних исхода који проистичу из инхерентне варијабилности модела. Критичари сматрају да би Акт требало да садржи разрађеније механизме који би корисницима обезбедили већу правну предвидивост и сигурност у вези са пробабилистичким исходима, нарочито када модел може генерисати објективно нетачне резултате који повређују права или интересе субјеката података.

Један рад објављен у часопису *Право – теорија и пракса*, који се бави европским законом о ВИ, посебно наглашава правне последице приступа заснованог на ризику у регулисању вештачке интелигенције. Аутор истиче да AI Act препознаје специфична својства машинског учења и аутономног понашања, те да приступ заснован на ризику омогућава диференциран третман система према потенцијалној опасности коју могу произвести. Такође се указује да преширока дефиниција ВИ може водити прекомерној регулацији, јер се одређене карактеристике вештачке интелигенције не појављују у свим типовима алгоритама. Истовремено, иако AI Act уводи обавезе техничке документације и вођења евиденција које су важне за надзор, остаје правна *празнина* у погледу тога шта се дешава када систем ради у оквиру својих техничких ограничења, али ипак произведе штетан исход услед саме логике пробабилистичког модела (Mladenov, 2023).

Посебан правни изазов односи се на одговорност за штету у ситуацијама када недетерминисаност ВИ доведе до штетног исхода, на пример, када ВИ модел пружи нетачну дијагнозу у медицинском контексту или неадекватан правни савет. Традиционална правила одговорности, како уговорне тако и вануговорне, полазе од претпоставке да се прецизан узрок и одговорност могу релативно јасно утврдити. Међутим, пробабилистички модели са инхерентном недетерминисаности отежавају разграничење да ли је штета последица *недостатка* система или легитимно предвидиве варијације у перформансама. AI Act настоји да ублажи овај проблем обавезама процене и ублажавања ризика, као и захтевима надзора, али и даље не садржи специфичне правне механизме који директно решавају проблем повезивања штетног исхода са пробабилистичким понашањем модела.

С друге стране, AI Act садржи и одредбе које се односе на основна права, укључујући заштиту од дискриминације, приватност података и транспарентност одлука које доносе аутоматизовани системи. Ове одредбе су нарочито важне када ВИ системи, попут модела машинског учења, доносе одлуке које утичу на животне услове или права појединаца. ЕУ законодавац је настојао да и ове аспекте нормативно обухвати, али остаје изазов како у пракси применити и надзирати стандарде заштите када инхерентна недетерминисаност модела отежава евалуацију, као и приписивање одговорности за негативне исходе конкретним правним субјектима.

5. Одговорност и санкције према праву ЕУ у случајевима грешака ВИ система

У правном систему Европске уније, одговорност за штету изазвану вештачком интелигенцијом, укључујући штету која проистиче из недетерминистичког понашања ВИ система, уређује се комбинацијом AI Act-а и засебног предлога Директиве о одговорности за вештачку интелигенцију (*AI Liability Directive*). Кључно правно питање гласи: ко сноси одговорност када ВИ систем произведе непредвидив или нетачан резултат који доведе до штете? Према приступу ЕУ, примарна одговорност везује се за *пружаоца* и *корисника* система високог ризика, при чему се пружалац дефинише као субјект који развија систем или га ставља на тржиште, док је корисник страна која систем примењује у професионалне сврхе. Када штета настане и утврди се да ВИ систем није био усклађен са законским обавезама, као што су транспарентност, управљање ризиком, надзор и безбедност – пружалац може сносити непосредну одговорност, чак и без постојања намере или непажње. AI Act садржи и вишеслојне казнене одредбе, при чему висина административне новчане казне зависи од природе повреде (члан 99). За најтеже повреде, попут стављања на тржиште или употребе забрањених пракси вештачке интелигенције из члана 5, могу се изрећи административне новчане казне до 35 милиона евра или, ако је прекршилац предузеће, до 7% његовог укупног светског годишњег промета за претходну финансијску годину, у зависности од тога који је износ већи (члан 99, став 3). За неусклађеност са обавезама које се односе на системе високог ризика и остале операторе (осим обавеза из члана 5), казне су ниже и износе до 15 милиона евра или до 3% укупног светског годишњег промета (члан 99, став 4), док се за достављање нетачних, непотпуних или обмањујућих информација надлежним органима предвиђају казне до 7,5 милиона евра или до 1% промета (члан 99, став 5). Недетерминисаност као техничка карактеристика не ослобађа актере одговорности; напротив, она повлачи строже обавезе за пружаоце у погледу контроле и документовања понашања система, управо ради обезбеђења правне сигурности и заштите корисника и трећих лица од штетних последица одлука заснованих на ВИ. Међутим, предложена *AI Liability Directive* касније је повучена од стране Комисије – најпре најавом у Радном програму Комисије за 2025. годину (11. фебруара 2025), а потом и званично, објавом у Службеном листу ЕУ (OJ C/2025/5423, 6. октобра 2025) – чиме су специфична правила о вануговорној одговорности за штету изазвану вештачком интелигенцијом изостала. Питања одговорности

тима су препуштена решавању кроз друге инструменте, пре свега кроз режим објективне одговорности успостављен Директивом (ЕУ) 2024/2853 о одговорности за производе са недостатком, као и кроз механизме националног права (European Parliament Legislative Train, 2025).

6. Правни оквир недетерминисаности ВИ у Републици Србији

Иако Република Србија још увек нема посебан закон који експлицитно уређује вештачку интелигенцију, правне последице употребе ВИ система – посебно оних који испољавају недетерминистичко понашање – могу се разматрати у оквиру постојећег нормативног оквира, пре свега кроз Закон о облигационим односима (1978) и Закон о заштити потрошача (2026). Ови прописи, иако донети у време детерминистичких технолошких система, и даље представљају основ за правну процену одговорности, штете и заштите слабије уговорне стране у контексту савремених ВИ технологија.

Закон о облигационим односима (1978) полази од претпоставке да је предмет обавезе одредив, предвидив и проверљив, те да дужник одговара за неизвршење или неуредно извршење када резултат одступи од онога што је уговорено. Међутим, код ВИ система чије понашање зависи од пробабилистичких модела и статистичке процене, исход није увек идентичан за исте улазне податке. Тиме се доводи у питање класично разумевање извршења обавезе, будући да одступања у резултатима не морају нужно представљати грешку, већ могу бити иманентна особина самог система. Отуда се отвара потреба за новим тумачењем појма дужне пажње и за другачијом расподелом ризика у облигационим односима у које су укључени ВИ системи.

С друге стране, Закон о заштити потрошача (2026) пружа основ да се размотре оправдана очекивања корисника ВИ производа и услуга. Уколико потрошач није јасно обавештен да ВИ систем може давати различите резултате за исте улазе, то може довести до повреде права на обавештеност, као и до питања забране обмањујуће пословне праксе. Посебно важно питање јесте да ли се ВИ систем може сматрати неисправним производом уколико његова недетерминисаност доводи до штетних или непоузданих исхода. У том смислу, тема овог рукописа непосредно указује на потребу усклађивања домаћег законодавства са савременим технолошким реалностима, као и на нужност будуће нормативне интервенције која би, по узору на *EU AI Act*, прецизније уредила правне последице примене пробабилистичких ВИ система у Републици Србији.

7. Закључак

Овај рад показује да развој пробабилистичких система вештачке интелигенције озбиљно доводи у питање основне постулате на којима почива класично програмирање, пре свега принцип детерминизма. Та чињеница непосредно утиче на правне системе који су традиционално ослоњени на предвидивост и проверљивост понашања техничких система. Анализом функционалне архитектуре ВИ модела, посебно улоге *Softmax* функције, стратегија узорковања и *температуре* одговора, утврђено је да ови системи производе варијабилне резултате чак и при идентичним улазима, што отвара правне проблеме у вези са одговорношћу, узрочношћу и поузданошћу. Правна анализа EU AI Act-а потврђује да је европски законодавац препознао ову специфичност и одговорио нормативним оквиром заснованим на класификацији ризика, техничкој документацији и обавезама транспарентности. Ипак, и даље остаје отворено питање како недетерминисаност треба правно третирати у ситуацијама у којима се покаже штетном по кориснике или трећа лица. У контексту Републике Србије, анализа постојећег законодавства, посебно Закона о облигационим односима и Закона о заштити потрошача, указује на то да су ови прописи, иако формално применљиви, настали за технологије које не функционишу на принципима стохастичког закључивања. Изостанак посебних правила која би уређивала одговорност за пробабилистичке исходе упућује на потребу реформе домаћег правног оквира, по узору на европске приступе. Рад отвара простор за даља истраживања усмерена на дефинисање нових правних конструката, као што су *пробабилистичка одговорност*, *технички легитимна очекивања* и *функционална тачност*, који би могли послужити као основа за правно прилагођавање у добу вештачке интелигенције. У том смислу, правна наука има кључну улогу у развоју модела који омогућава равнотежу између технолошког напретка и правне сигурности.

Сукоб интереса

Аутори изјављују да немају сукоб интереса.

Допринос аутора

Концепт, Ж. С. и Р. И.; анализа, Ж. С. и Р. И.; Истраживање, Ж. С. и М. Ј.; методологија, Р. И., Ж. С. и М. Ј.; валидација података, Ж. С. и М. Ј.; писање – оригиналне верзије рукописа, Р. И., Ж. С. и М. Ј.; писање – рецензирање и корекција, Ж. С., Р. И. и М. Ј. Аутори су прочитали рукопис и сагласни су са достављеном верзијом.

Финансирање

За ово истраживање нису обезбеђена екстерна финансијска средства.

Изјава о доступности података

Оригинални доприноси представљени у раду укључени су у сам рукопис, а додатна питања могу се упутити ауторима.

Информисани пристанак свих учесника у истраживању/одобрење надлежног одбора

Није применљиво.

Spalević Žaklina

Singidunum University, Faculty of Tourism and Hospitality Management, Belgrade, Serbia

Ivković Ratko

State University of Novi Pazar, Department of Technical Sciences, Novi Pazar, Serbia

Ječmenić Milan

MB University, Faculty of Business and Law, Belgrade, Serbia

BEYOND DETERMINISM – LEGAL RESPONSIBILITY IN THE AGE OF PROBABILISTIC AI SYSTEMS

ABSTRACT: This paper examines the fundamental distinction between classical deterministic programming and contemporary artificial intelligence systems, with particular emphasis on the legal consequences arising from the non-deterministic behavior of AI models. By analyzing the basic postulates of programming, the *Softmax* function as a key mechanism for output generation, and stochastic factors in training and generative processes, the paper demonstrates that artificial intelligence deviates from expected norms of predictability—an aspect that has far-reaching implications for the law of obligations, consumer protection, and tort liability regimes. In addition to a theoretical overview, the paper

provides a legal analysis of the European Union's AI Act in the context of non-determinism, highlighting regulatory efforts to address this characteristic of AI models through a risk-classification system as well as technical and organizational requirements. The paper aims to contribute to an interdisciplinary understanding of AI-related challenges by positioning legal scholarship as a key factor in developing a new model of liability in the digital age.

Keywords: *artificial intelligence, non-determinism, law of obligations, EU AI Act, consumer protection.*

Референце

1. Atil, B., Aykent, S., Chittams, A., Fu, L., & Passonneau, R. J. (2025). *Non-Determinism of "Deterministic" LLM Settings*. arXiv preprint arXiv:2408.04667v5. DOI: 10.48550/arXiv.2408.04667
2. Devetzis, D., & Samaras, S. (2024). Consumer Protection Safeguards after the AI Act. *Perspectives of Law and Public Administration*, 13(2), pp. 298–309. DOI: 10.62768/PLPA/2024/13/2/12
3. Directive (EU) 2019/770 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2019 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and digital services. *Official Journal of the European Union (OJ)*. Приступљено 20. 1. 2026. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/770/oj/eng>
4. Directive (EU) 2024/2853 of the European Parliament and of the Council of 23 October 2024 on liability for defective products and repealing Council Directive 85/374/EEC (Product Liability Directive). *Official Journal of the European Union (OJ)*. Приступљено 26. 1. 2026. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/2853/oj/eng>
5. Drabent, W. (2025). *On systematic construction of correct logic programs*. arXiv preprint arXiv:2508.16782. DOI: 10.48550/arXiv.2508.16782
6. EU Artificial Intelligence Act. (2024). *The EU Artificial Intelligence Act: Up-to-date developments and analyses of the EU AI Act*. Приступљено 30. 12. 2025. <https://artificialintelligenceact.eu/>
7. European Commission. (2024). *Proposal for a Directive on Adapting Non-Contractual Civil Liability Rules to Artificial Intelligence* (COM (2024)). Приступљено 20. 1. 2026. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2024/762861/EPRS_STU\(2024\)762861_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2024/762861/EPRS_STU(2024)762861_EN.pdf)

8. European Parliament. (2025). AI liability directive – Legislative Train Schedule (includes reference to withdrawal notice in OJ C/2025/5423, 6 October 2025). Приступљено 26. 1. 2026. <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-a-europe-fit-for-the-digital-age/file-ai-liability-directive>
9. European Parliamentary Research Service. (2025). *Artificial Intelligence and Civil Liability – A European Perspective*. Приступљено 21. 1. 2026. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2025/776426/IUST_STU\(2025\)776426_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2025/776426/IUST_STU(2025)776426_EN.pdf)
10. Franke, M., & Degen, J. (2023). The softmax function: Properties, motivation, and interpretation. PsyArXiv. DOI: 10.31234/osf.io/vsw47
11. Fu, T. (2026). Beyond Reproducibility: Token Probabilities Expose Large Language Model Nondeterminism. arXiv preprint arXiv:2601.06118v1. DOI: 10.48550/arXiv.2601.06118
12. Gasparri, W. (2025). Artificial intelligence and AI Act: from the individual to the algorithm? *Zbornik radova Pravnog fakulteta, Novi Sad*, 59(1), pp. 291–314. DOI: 10.5937/zrpfns59-57519
13. Hagen, E. H., Chater, N., Gallistel, C. R., Houston, A., Kacelnik, A., Kalenscher, T., Nettle, D., Oppenheimer, D., & Stephens, D. W. (2012). *Decision making: What can evolution do for us?* In: Hammerstein P., & Stevens, J. R. (eds.), *Evolution and the mechanisms of decision making* (pp. 97–126). MIT Press
14. Herrera-Poyatos, D., Peláez-González, C., Zuheros, C., Herrera-Poyatos, A., Tejedor, V., Herrera, F., & Montes, R. (2025). An overview of model uncertainty and variability in LLM-based sentiment analysis: challenges, mitigation strategies, and the role of explainability. *Frontiers in Artificial Intelligence*, 8, 1609097. DOI: 10.3389/frai.2025.1609097
15. ISO/IEC. (2023). ISO/IEC 23894:2023 – Artificial intelligence – Guidance on risk management. International Organization for Standardization (ISO). Приступљено 27. 1. 2026. <https://www.iso.org/standard/77304.html>
16. ISO/IEC. (2023). ISO/IEC 42001:2023 – Artificial intelligence – Management system. International Organization for Standardization (ISO). Приступљено 26. 1. 2026. <https://www.iso.org/standard/42001>
17. Ivković, R. (2025). Transformation and economic aspects of software engineering through the implementation of the EU AI ACT. *Pravo – teorija i praksa*, 42(1), pp. 186–200. DOI: 10.5937/ptp2501186I
18. Krause, A., & Hübotter, J. (2025). *Probabilistic Artificial Intelligence*. arXiv preprint arXiv:2502.05244v1. DOI: 10.48550/arXiv.2502.05244

19. Meyer, B., & Weber, R. (2025). *Programming Really Is Simple Mathematics*. arXiv preprint arXiv:2502.17149. DOI: 10.48550/arXiv.2502.17149
20. Mladenov, M. (2023). Human vs. artificial intelligence – EU's legal response. *Pravo – teorija i praksa*, 40(suppl.), pp. 32–43. DOI: 10.5937/ptp2300032M
21. Moine, A., Westrick, S., & Tassarotti, J. (2025). *All for One and One for All: Program Logics for Exploiting Internal Determinism in Parallel Programs*. arXiv preprint arXiv:2511.23283. DOI: 10.48550/arXiv.2511.23283
22. National Institute of Standards and Technology (NIST). (2023). AI Risk Management Framework (AI RMF 1.0). NIST. Приступљено 22. 1. 2026. <https://www.nist.gov/itl/ai-risk-management-framework>
23. Quinon, P. (2025). Intensional Differences Between Programming Languages: A Conceptual and Practical Analysis. *Philosophies*, 10(6), p. 129. DOI: 10.3390/philosophies10060129
24. Regulates on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act – 2024/1689). *Official Journal of the European Union (OJ)*. Приступљено 25. 1. 2026. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj>
25. Wachter, S., Mittelstadt, B., & Russell, C. (2021). Why fairness cannot be automated: Bridging the gap between EU non-discrimination law and AI. *Computer Law & Security Review*, 41, 105567. DOI: 10.1016/j.clsr.2021.105567
26. Закон о облигационим односима. *Службени лист СФРЈ*, бр. 29/78, 39/85, 45/89 – одлука УСЈ и 57/89, *Службени лист СРЈ*, бр. 31/93, *Службени лист СЦГ*, бр. 1/03 – Уставна повеља и *Службени гласник РС*, бр. 18/20
27. Закон о заштити потрошача. *Службени гласник РС*, бр. 35/26

Вукосављевић Дејан*

<https://orcid.org/0000-0001-7475-2764>

Вукосављевић Данијела**

<https://orcid.org/0000-0002-6967-5423>

УДК: 347.72:502.131.1

Прегледни рад

DOI: 10.5937/ptp2603155V

Примљено: 24. март 2026.

Одобрено за објаву: 9. јун 2026.

Странице: 152–164

ПРАВНИ ОКВИР РЕЖИМА ДУЖНЕ ПАЖЊЕ ОДРЖИВОСТИ КАО НОВИ СТАНДАРД КОРПОРАТИВНЕ ОДГОВОРНОСТИ

АПСТРАКТ: Развој режима дужне пажње одрживости у праву Европске уније отворио је дебату о томе да ли овај регулаторни оквир уводи нови стандард корпоративне одговорности или представља проширење постојећих концепата професионалне и фидуцијарне пажње. Циљ је анализирати правни оквир режима дужне пажње одрживости, успостављеног Директивом (ЕУ) 2024/1760 о дужној пажњи корпоративне одрживости, који уводи квалитативно нови стандард корпоративне одговорности. Налази указују на то да режим дужне пажње одрживости уводи превентивни и процедурални модел управљања ризицима који проширује релевантну сферу одговорности компанија на ланце вредности. Иако одређени нормативни елементи компатибилни са овим приступом већ постоје у праву Републике Србије, постојећи правни оквир не препознаје такав системски модел одговорности.

Кључне речи: *дужна пажња одрживости, корпоративна одговорност, корпоративно управљање, Директива (ЕУ) 2024/1760.*

*Ванредни професор, Универзитет „Унион – Никола Тесла“, Факултет за менаџмент – ФАМ, Сремски Карловци, Србија, имејл: dejan.vukosavljevic@famns.edu.rs

**Ванредни професор, Универзитет „Унион – Никола Тесла“, Факултет за менаџмент – ФАМ, Сремски Карловци, Србија, имејл: danijela.vukosavljevic@famns.edu.rs

© 2026 by the authors. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

1. Увод

У савременом европском корпоративном праву, питање одговорности компанија за негативне утицаје пословних операција на људска права и животну средину постало је предмет интензивне регулаторне и доктринарне дискусије. Посебна пажња посвећена је развоју концепта дужне пажње у погледу одрживости, који је добио нормативни облик у праву Европске уније усвајањем Директиве (ЕУ) 2024/1760 о дужној пажњи у погледу корпоративне одрживости. Овај регулаторни оквир покренуо је питање да ли се ради о увођењу новог стандарда корпоративне одговорности или о проширењу постојећих концепата професионалне и фидуцијарне бриге. „Истраживање показује разлику коју дужна пажња у вези са људским правима (HRDD) може направити у смислу идентификовања негативних утицаја на људска права како компаније, тако и оних који су део њених пословних односа“ (McCorquodale, Smit, Neely & Brooks, 2017, стр. 195).

У правној теорији развијени су различити ставови о правној природи овог режима. Један део аутора сматра да је реч о еволуцији традиционалних стандарда корпоративног управљања, при чему се постојеће дужности управе реинтерпретирају у светлу дугорочне одрживости пословања. Проблеми у корпоративном управљању финансијских институција указују на то да је један од механизма који чини директоре одговорним управо прописивање њихових дужности законом (Keau, 2010). Насупрот томе, други аутори указују да увођење одрживости доноси квалитативно другачији модел одговорности, заснован на превентивном управљању ризицима и проширењу релевантне сфере одговорности на ланце вредности, с обзиром на то да је дужна пажња у сржи Водећих принципа УН о пословању и људским правима (Bonnitcha, 2017). Ова теоријска дилема отворила је питање односа нових регулаторних захтева и постојећих института корпоративног и облигационог права. „У настојању да успостави тржишну привреду у постсоцијалистичком периоду, Србија се суочила са озбиљним изазовима у изградњи економског система, формирању институција и успостављању подстицаја ради унапређења економских перформанси, при чему је корпоративно управљање препознато као кључни део реформског процеса“ (Denčić-Mihajlov, 2006, стр. 169).

У праву Републике Србије, стандард пажње у облигационим односима традиционално је формулисан кроз стандард пажње доброг привредника, док је у корпоративном праву стандард дужне пажње

управе развијен кроз фидуцијарне дужности и оквир пословне процене. Међутим, у домаћој доктрини, ови институти углавном се анализирају у оквиру унутрашњих односа друштва и његових непосредних правних обавеза, без систематског разматрања одговорности у ланцима вредности. Стога је циљ овог истраживања анализа правног оквира режима дужне пажње у области одрживости, при чему однос између овог режима и постојећих стандарда професионалне и корпоративне одговорности добија посебан значај у контексту усклађивања домаћег права са правом Европске уније.

2. Дужна пажња у области одрживости као нови стандард одговорности

Савремени регулаторни концепт дужне пажње у области одрживости није настао искључиво у оквиру права Европске уније, већ се развио у ширем међународном регулаторном контексту одговорног пословања. Његови основни елементи формулисани су кроз међународне стандарде, посебно кроз Водеће принципе УН о пословању и људским правима (Rasche & Waddock, 2021) и OECD Смернице о дужној пажњи у одговорном пословању из 2018. године.

а) Дужна пажња као нормативни стандард, а не етичка обавеза

Савремена дужна пажња у области одрживости развијена је на пресеку међународних стандарда људских права, корпоративног управљања и одговорног пословања, али је њен правни карактер у последњој деценији квалитативно измењен. Почетна фаза ослањала се на *soft law* инструменте који, иако необавезујући, постављају стандарде очекиваног понашања компанија у односу на ризике по људска права и животну средину. Кључну прекретницу представљају Водећи принципи УН, који уводе концепт дужне пажње као процес идентификације, спречавања/ублажавања, праћења и извештавања о негативним утицајима, уз нагласак да фокус мора бити на *ризiku за носиоце права*, а не искључиво на репутационом или финансијском ризику компаније (Roos, 2013).

У правној теорији, ова разлика се даље нормативно заострава: дужна пажња се све више схвата као прелазак са управљања *друштвеним ризиком* на управљање штетним утицајима на људска права, чиме се трансформише

из корпоративне политике у стандард понашања са елементима правне одговорности (Fasterling, 2017). У том смислу, дужна пажња више није *декларативна обавеза* нити пуко усвајање етичких кодекса, већ структуриран и континуиран процес који подразумева разумно очекиване, пропорционалне и документоване мере у односу на идентификоване ризике.

Операционализација овог стандарда даље је развијена кроз OECD смернице, које стандардизују фазни, на ризику заснован приступ применљив на сопствене активности, пословне односе и ланце снабдевања (OECD, 2018). Заједнички именитељ UNGP и OECD оквира јесте разумевање дужне пажње као процеса, а не једнократне радње: релевантно питање није да ли је компанија *усвојила политику*, већ да ли је успоставила систем управљања ризицима који се може оцењивати кроз његове исходе и ефикасност (Bonnitcha, 2017).

б) Елементи новог стандарда одговорности у ЕУ режиму дужне пажње

Нормативни искорак у праву ЕУ постигнут је усвајањем Директиве (ЕУ) 2024/1760 о дужној пажњи компанија у области одрживости (CSDDD), којом се дужна пажња конституише као обавезујући режим, укључујући обавезе управљања ризицима, надзора, извештавања и одговорности компанија у вези са негативним утицајима на људска права и животну средину у сопственим активностима, активностима повезаних друштава и у ланцима вредности (European Parliament & Council, 2024). У аналитичком смислу, стандард одговорности који произилази из режима дужне пажње може се разложити на четири кључна елемента.

(1) Проширење обима релевантне сфере одговорности (досег ланца вредности).

За разлику од традиционалних модела одговорности, који су обично повезани са непосредном сфером контроле (компанија и њени унутрашњи процеси), дужна пажња функционално проширује *релевантну сферу* на пословне односе и сегменте ланца вредности у којима штетни утицаји настају или могу настати. Ово такође мења правну логику одговорности: фокус није на формалној контроли, већ на предвидивости ризика и разумно очекиваним мерама које компанија може предузети у оквиру својих пословних односа (De Schutter, 2020).

(2) *Превентивни карактер обавезе (ex ante стандард).*

Класични деликтни модели одговорности углавном активирају последице након што је штета настала, при чему се нормативна анализа заснива на повреди дужности и узрочној вези. Режим дужне пажње помера фокус: обавеза је превасходно превентивна и заснована на управљању ризицима. Таква конструкција приближава дужну пажњу стандарду *обавезе понашања*, при чему релевантно питање постаје да ли је компанија поступала разумно и пропорционално у односу на ризике, а не искључиво да ли је штета настала (Bonnitcha, 2017; OECD, 2018).

(3) *Континуирани и процедурални карактер (обавеза заснована на систему).*

Дужна пажња је осмишљена као континуиран процес, што у нормативном смислу значи да се усклађеност не може доказати једнократном радњом, већ успостављањем и одржавањем функционалног система. У том тренутку постоји јасна разлика између *процедуралног* и *материјалног* разумевања дужне пажње: формално постојање политика није довољно ако оне нису уграђене у оперативне процесе, уговорне механизме, надзор над добављачима и системе праћења перформанси. Fasterling (2017) истиче да се HRDD не може свести на инструмент репутационог ризика, већ мора бити интегрисан као корпоративни циљ који одређује стратегију и оперативне одлуке.

(4) *Интеграција у корпоративно управљање (повезаност са управљањем).*

Режим дужне пажње подразумева да управљачки органи имају активну улогу у успостављању, праћењу и ревизији процеса, чиме се стандард пажње повезује са фидуцијарним дужностима, правилом пословне процене и одговорношћу управе. Ова веза је кључна за доктринарно разумевање: дужна пажња функционише као мост између стандарда понашања компаније и стандарда пажње управљачких структура, с обзиром на то да се ризици у области одрживости и људских права све више уводе као елементи пословне стратегије и корпоративног надзора (McCorquodale и др., 2017).

3. Стандард професионалне и корпоративне одговорности у праву Републике Србије

У српској литератури, корпоративно управљање углавном се дефинише кроз правну и економску перспективу. Васиљевић (2013, стр. 27) објашњава да, са правног становишта, корпоративно управљање представља специфичан агенцијски однос између управе и акционарског друштва, који се успоставља путем уговора и правних прописа. Са економског становишта, корпоративно управљање обухвата унутрашње и спољашње системе који надзиру компанију ради заштите интереса акционара и омогућавања остваривања профита (Тодоровић, 2009). У домаћем облигационом праву, стандард професионалне одговорности традиционално се испољава кроз одговорност за штету према Закону о облигационим односима (1978), где је општи стандард да дужник мора извршити обавезу са пажњом доброг привредника (члан 18). Прецизније, кључна дилема у овом контексту јесте да ли се стандард професионалне одговорности односи на резултате, односно пословне исходе и штету, или искључиво на понашање дужника у датим околностима.

Корпоративно управљање у Републици Србији релативно је новија тема и није у довољној мери примењено у пословању јавних предузећа. Наше искуство у примени и унапређењу корпоративног управљања обухвата тек неколико година, док је у западним земљама ово искуство знатно дуже. Увођење корпоративних правила и корпоративног управљања јавних предузећа у национални правни оквир питање је од националног значаја (Вуколић, 2019). Крајњи циљ постојања јавног сектора јесте задовољење потреба шире друштвене заједнице, односно заштита интереса и права појединаца који ту заједницу чине (Вукосављевић, Капуто, Тешић & Вукосављевић, 2021). На пример, један од најзначајнијих развоја у новијем српском корпоративном управљању јесте примена Закона о управљању привредним друштвима у власништву Републике Србије (2023), чији је циљ унапређење корпоратизације, побољшање пракси управљања и трансформација правне структуре државних предузећа. Todorović и Brašić Stojanović (2024) истичу да „упркос ефикасним решењима закона, неке његове одредбе још увек нису у потпуности усклађене са OECD смерницама, што се пре свега односи на одредбе о транспарентности поступка именовања чланова надзорног одбора, независности чланова надзорног одбора и јавно прокламованим политичким циљевима државних предузећа“ (стр. 2011).

Међутим, стандард дужне пажње у области одрживости не може се свести на такву класификацију, јер CSDDD не захтева само пажњу у односу на већ насталу штету, већ и превентивну идентификацију и управљање ризицима пре него што се они материјализују. Другим речима, док домаћи стандард процењује понашање након исхода, стандард из CSDDD конципиран је као *ex ante* обавеза понашања, чиме

се губи разлика између традиционалне одговорности за штету и права која уређују будућу превенцију штетних последица.

4. Фидуцијарне дужности менаџмента и правило пословне процене

У оквиру корпоративног права, стандард дужне пажње испољава се кроз фидуцијарне дужности чланова органа управљања. Закон о привредним друштвима (2011, члан 63) прописује обавезу чланова управе да поступају савесно, са пажњом доброг привредника и у најбољем интересу друштва, што представља основни нормативни оквир одговорности управљачких структура. У домаћој правној доктрини наглашава се да ове дужности имају за циљ да обезбеде лојално и разумно управљање друштвом, али и да ограниче могућност злоупотребе управљачких овлашћења. Принцип дужне пажње повезан је са концептом пословне процене (*business judgment rule*), који подразумева да суд не преиспитује пословне одлуке управе ако су донете у доброј вери, на основу адекватних информација и без сукоба интереса (Арсић, Милићевић & Милачић, 2009).

У правној теорији се истиче да је овај модел стандарда пажње пре свега усмерен на интракорпоративну оцену – односно на оцену одлука које управа доноси у оквиру сопствених стратешких циљева – уместо на процену утицаја тих одлука ван граница друштва (нпр. у ланцима снабдевања или у односу на трећа лица). Наш стандард пословне процене примењује се на одлуке које су у дискрецији управе и које нису неоправдано штетне за друштво, али не обухвата обавезу да се те одлуке вреднују у односу на друштвене, еколошке или ризике по људска права.

Насупрот томе, CSDDD изричито захтева да управљачки органи укључе критеријуме одрживости у систем управљања, чиме стандард корпоративне пажње престаје да буде уско везан за интересе друштва и прелази у шири стандард одговорности према различитим интересним групама. Такво проширење фидуцијарних дужности у домену одрживости представља значајан нормативни изазов за домаће корпоративно право, јер се питања утицаја у ланцима вредности не могу третирати искључиво као пословна процена унутар управљачког органа.

Питање ко заправо контролише савремене корпорације и из којих разлога постало је један од кључних односа моћи у савременом капитализму, док регулација корпоративног управљања у Европској унији показује да ова правила нису само техничка или правна питања већ имају и значајну

политичку димензију (Horn, 2011). У теорији правне одговорности истиче се да концепт добре пословне процене има за циљ да управи омогући одређени степен креативне дискреције, али да та дискреција не подразумева обавезу интегрисања друштвених и еколошких ризика у процес одлучивања – та обавеза настаје тек када је правни стандард изричито прописује. У контексту CSDDD, стандард дужне пажње има елемент строге обавезе превентивног деловања, који се не може изједначити са слободом пословне процене.

Сличне дилеме о односу традиционалних фидуцијарних дужности управе и нових захтева одрживости препознате су у правној литератури земаља региона. У тим анализама наглашава се да интеграција стандарда одрживости у корпоративно управљање не значи нужно напуштање постојећих института корпоративног права, већ њихову реинтерпретацију у светлу правног оквира Европске уније. „Искуства држава чланица ЕУ и развој правне и пословне праксе у ЕУ показују да, иако постоји законодавни и регулаторни оквир за примену принципа ‘поштуј или објасни’, неопходна је стварна воља органа друштва и свих спољних стејкхолдера да би се он у пракси применио“ (Horak & Bodiroga-Vukobrat, 2011, стр. 199).

Резултати компаративне анализе могу се систематизовати кроз основне елементе стандарда одговорности приказане у табели 1.

Табела 1. Компаративни преглед стандарда одговорности

Елемент одговорности	Традиционални стандард у праву Србије	Режим дужне пажње у области одрживости
Карактер обавезе	Одговорност за штету која је накнадно настала	Превентивно управљање ризицима
Обим одговорности	Односи у друштву и непосредни правни односи	Проширење на ланце вредности и пословне партнере
Стандардна функција	Професионална дужна пажња и пословно просуђивање	Интеграција управљања одрживошћу у корпоративно управљање

Извор: Систематизација аутора на основу Закона о облигационим односима (1978), Закона о привредним друштвима (2011), Директиве (ЕУ) 2024/1760, Bonnitcha (2017) и OECD (2018).

Компаративна анализа указује да режим дужне пажње у области одрживости не представља само регулаторно проширење постојећих института одговорности већ уводи структурно другачији модел правне одговорности заснован на превентивном управљању ризицима и

проширењу релевантне сфере одговорности на ланце вредности, што отвара питање потребе за њиховом доктринарном реинтерпретацијом у националном правном оквиру. Режим дужне пажње у области одрживости указује на ширу трансформацију модела корпоративне одговорности. Уместо традиционалног модела постфактум одговорности за штету, савремени регулаторни приступ све више наглашава превентивни модел.

5. Закључак

Овај рад је анализирао однос између режима дужне пажње у области одрживости, успостављеног Директивом (ЕУ) 2024/1760 о дужној пажњи компанија у области одрживости, и постојећих института професионалне и корпоративне одговорности у националном правном оквиру. Анализа је показала да стандард дужне пажње у области одрживости уводи значајно проширење традиционалног концепта дужне пажње, нарочито кроз превентивни карактер обавеза, проширење одговорности на ланце вредности и интеграцију одрживости у корпоративно управљање. Законом о привредним друштвима (2011) наша земља се приближава међународним интеграцијама, али је свакако неопходно унапређење правних решења у складу са светском корпоративном праксом. „Примена основних стандарда корпоративног управљања и компанијског права Републике Србије наведених у OECD принципима корпоративног управљања убрзаће економски развој Републике Србије“ (Дукић Мијатовић, 2011, стр. 15).

Налази потврђују да домаћи правни систем већ садржи одређене нормативне основе које омогућавају интерпретативну интеграцију ових стандарда, пре свега кроз институт професионалне пажње и фидуцијарне дужности управе. Међутим, у поређењу са режимом дужне пажње у области одрживости у праву Европске уније, уочљиво је да постојећи институти домаћег права нису конципирани као системски механизам управљања ризицима у ланцима вредности, нити као континуирани процес превентивног деловања. Научни допринос рада огледа се у систематској анализи односа између стандарда дужне пажње у области одрживости и постојећих института облигационог и корпоративног права Републике Србије, што указује на потребу њихове потенцијалне нормативне адаптације у процесу усклађивања са правом Европске уније.

Изјава о непостојању сукоба интереса

Аутори изјављују да немају сукоб интереса.

Доприноси аутора

Концептуализација, Д. В. и Д. В.; методологија, Д. В. и Д. В.; формална анализа, Д. В. и Д. В.; писање – припрема оригиналног нацрта, Д. В. и Д. В.; писање – преглед и уређивање, Д. В. и Д. В. Сви аутори су прочитали и сложили се са објављеном верзијом рукописа.

Финансирање

Ово истраживање није остварило никакво додатно финансирање.

Изјава о доступности података

Оригинални доприноси представљени у раду укључени су у сам рукопис/додатни материјал, а додатна питања могу се упутити одговарајућем ауторима.

Информисани пристанак свих учесника у истраживању / одобрење надлежног одбора

Није применљиво.

Vukosavljević Dejan

University “Union – Nikola Tesla”, Faculty of Management, Sremski Karlovci, Serbia

Vukosavljević Danijela

University “Union – Nikola Tesla”, Faculty of Management, Sremski Karlovci, Serbia

LEGAL FRAMEWORK OF SUSTAINABILITY DUE DILIGENCE REGIME AS A NEW STANDARD OF CORPORATE RESPONSIBILITY

ABSTRACT: The development of the sustainability due diligence regime in European Union law has opened a debate on whether this regulatory framework introduces a new standard of corporate responsibility or represents an extension of the existing concepts of professional and fiduciary diligence. The objective of our paper is to analyze the legal framework of the sustainability due diligence regime, established by Directive (EU) 2024/1760 on corporate sustainability due diligence, which introduces a qualitatively new standard

of corporate responsibility. The findings indicate that the sustainability due diligence regime introduces a preventive and procedural model of risk management that extends the relevant sphere of responsibility of companies to value chains. Although certain normative elements compatible with this approach already exist in the law of the Republic of Serbia, the existing legal framework does not recognize such a systemic model of responsibility.

Keywords: *sustainability due diligence, corporate responsibility, corporate governance, Directive (EU) 2024/1760.*

Литература

1. Арсић, Л., Милићевић, З., & Милачић, С. (2009). Афирмација и квалитет корпоративног управљања. *Економика*, 55(5), стр. 122–129
2. Bonnitcha, J. (2017). The concept of “due diligence” in the UN Guiding Principles on Business and Human Rights. *European Journal of International Law*, 28(3), pp. 899–919. DOI: <https://doi.org/10.1093/ejil/chx042>
3. De Schutter, O. (2020). *Towards Mandatory Due Diligence in Global Supply Chains*, Pristupljeno 15. 12. 2025. www.ituc-csi.org/IMG/pdf/de_schutte_mandatory_due_diligence.pdf
4. Denčić-Mihajlov, K. (2006). Corporate Governance in Serbia: an overview of Recent Developments. *Facta Universitatis, Series: Economics and organization*, 3(2), pp. 169–177
5. Дукић Мијатовић, М. (2011). Корпоративно управљање и компанијско право Републике Србије. *Право – теорија и пракса*, 28(1–3), стр. 15–22
6. European Parliament & Council. (2024). Directive (EU) 2024/1760 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 on corporate sustainability due diligence and amending Directive (EU) 2019/1937 and Regulation (EU) 2023/2859. *Official Journal of the European Union* 2024/1760, 5. 7. 2024. Pristupljeno 15. 2. 2026. <http://data.europa.eu/eli/dir/2024/1760/oj>
7. Fasterling, B. (2017). Human Rights Due Diligence as risk management: Social risk versus human rights risk. *Business and Human Rights Journal*, 2(2), pp. 225–247. DOI: <https://doi.org/10.1017/bhj.2016.26>
8. Horak, H., & Bodiřoga-Vukobrat, N. (2011). EU Member States’ Experiences with the ‘Comply or Explain’ Principle in Corporate

- Governance. *Croatian Yearbook of European Law and Policy*, 7(1), pp. 179–200
9. Horn, L. (2011). *Regulating Corporate Governance in the EU: Towards a Marketization of Corporate Control*. Palgrave Macmillan UK
 10. Keay, A. (2010). *The Duty to Promote the Success of the Company: Is it Fit for Purpose? Working Paper*. University of Leeds School of Law, Centre for Business Law and Practice pp. 1–36. DOI:10.2139/ssrn.1662411
 11. McCorquodale, R., Smit, L., Neely, S., & Brooks, R. (2017). Human Rights Due Diligence in law and practice: Good practices and challenges for business enterprises. *Business and Human Rights Journal*, 2(2), pp. 195–224. DOI: <https://doi.org/10.1017/bhj.2017.2>
 12. OECD (2018). Due Diligence Guidance for Responsible Business Conduct. Pristupljeno 16. 2. 2026. <https://www.oecd.org/en/topics/due-diligence-for-responsible-business-conduct.html>
 13. Rasche A., & Waddock, S. (2021). The UN Guiding Principles on Business and Human Rights: Implications for Corporate Social Responsibility Research. *Business and Human Rights Journal*, 6(2), pp. 227–240. DOI:10.1017/bhj.2021.2
 14. Roos, S. R. (2013). UN Guiding Principles on Business and Human Rights In: Idowu, S. O., Capaldi, N., Zu, L., & Gupta, A., D. (eds.), *Encyclopedia of Corporate Social Responsibility* (pp. 2592–2601). Berlin, Heidelberg: Springer. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-642-28036-8_746
 15. Тодоровић, Н. (2009). Корпоративно управљање и економска криза. *Право и привреда*, 46(1–4), стр. 129–141
 16. Todorović, N. V., & Brašić Stojanović, J. R. (2024). Analysis of the new law on corporate governance in state-owned enterprises in Serbia in the light of OECD guidelines. *Strani pravni život*, 68(2), pp. 195–213. DOI: https://doi.org/10.56461/SPZ_24202KJ
 17. Васиљевић, М. (2013). *Корпоративно управљање – изабране теме*. Београд: Удружење правника у привреди Републике Србије
 18. Вуколић, З. (2019). Корпоративно управљање у јавним предузећима. *Ревизор*, 22(85), стр. 71–87, DOI: 10.5937/Rev1885071V
 19. Вукосављевић, Д., Капуто, Ј., Тешић, А., & Вукосављевић, Д. (2021). Макроекономско окружење и јавни сектор – место и улога. *Одитор*, 7(3), стр. 37–50. <https://doi.org/10.5937/Oditor2103037V>
 20. Закон о облигационим односима. *Службени лист СФРЈ*, бр. 29/78, 39/85, 45/89 – одлука УСЈ и 57/89, *Службени лист СРЈ*, бр. 31/93, *Службени лист СЦГ*, бр. 1/03 – Уставна повеља и *Службени гласник РС*, бр. 18/20

21. Закон о привредним друштвима. *Службени гласник РС*, бр. 36/11, 99/11, 83/14 – др. закон, 5/15, 44/18, 95/18, 91/19, 109/21 и 19/25
22. Закон о управљању привредним друштвима која су у власништву Републике Србије. *Службени гласник РС*, бр. 76/23

Алавердов Емилиа*

<https://orcid.org/0009-0000-8153-7720>

Гургенидзе Миранда**

<https://orcid.org/0000-0001-9247-2272>

Бошковић Милица***

<https://orcid.org/0000-0002-3421-7107>

УДК: 323.12:28-054.73

Прегледни рад

DOI: 10.5937/ptp2603168A

Примљено: 3. фебруар 2026.

Одобрено за објаву: 29. април 2026.

Странице: 165–184

ДИСКРИМИНАЦИЈА И ГОВОР МРЖЊЕ ПРЕМА МУСЛИМАНСКИМ ИЗБЕГЛИЦАМА – ЗАКОНОДАВСТВО И ПРАКСА

АПСТРАКТ: Овај рад анализира дискриминацију и говор мржње усмерен према муслиманским избеглицама у савременим демократским друштвима, са посебним фокусом на јаз између формално гарантованих људских права и њихове стварне примене у пракси. Иако међународни и национални правни оквири гарантују слободу вероисповести, једнакост и заштиту избеглица, муслимански мигранти све чешће се суочавају са стигматизацијом, искључивањем и непријатељством у свакодневним друштвеним, политичким и институционалним сферама. Рад полази од става да се ове појаве не могу тумачити као појединачни случајеви предрасуда или спорадичне ксенофобије, већ као структурни и системски феномен укореењен у политичком дискурсу, медијским наративима и административним праксама. Ослањајући се на интердисциплинарне теоријске приступе из области права и социологије, дискриминација се концептуализује као

*Професор, Технички универзитет у Грузији, Факултет права и међународних односа, Тбилиси, Грузија, имејл: alavervdoviemilia07@gtu.ge

**Професор, Технички универзитет у Грузији, Факултет права и међународних односа, Тбилиси, Грузија, имејл: gurgenzidzemiranda07@gtu.ge

***Редовни професор, Универзитет Унион – Никола Тесла, Факултет за дипломатију и безбедност, Београд, Србија, имејл: milica.boskovic@fdb.edu.rs

© 2026 by the authors. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

кумулятивна, институционална и интерсекционална појава која делује кроз директне и индиректне механизме. Квалитативним методама, укључујући анализу садржаја и дискурса, компаративне студије случаја и преглед секундарних емпиријских података, испитују се примери Немачке, Сједињених Америчких Држава и Аустралије како би се идентификовали понављајући обрасци секуритизације миграција, искључености са тржишта рада и симболичке стигматизације муслиманских избеглица. Посебна пажња посвећена је улози говора мржње и дигиталних платформи у нормализацији непријатељства и оправдавању рестриктивних миграционих политика.

Кључне речи: *дискриминација, говор мржње, исламофобија, управљање миграцијама, заштита људских права.*

1. Увод

Слобода вероисповести или уверења представља један од темељних стубова савременог међународног права људских права. Она је изричито гарантована чланом 18 Универзалне декларације о људским правима (Universal Declaration of Human Rights, 1948) и поново потврђена чланом 18 Међународног пакта о грађанским и политичким правима (International Covenant on Civil and Political Rights, 1966), као и каснијим међународним инструментима који забрањују дискриминацију засновану на религији или уверењу. Ове норме имају за циљ заштиту појединаца без обзира на њихову верску припадност и подједнако се примењују на вернике, невернике и верске мањине. У принципу, савремени правни системи стога препознају верски плурализам као неопходан предуслов демократског суживота.

Међутим, упркос постојању свеобухватних правних гаранција, свакодневна стварност многих миграната и избеглица – посебно оних који су идентификовани као муслимани – указује на све већи раскорак између формалних права и њихове практичне примене. Широм Европе, Северне Америке и Аустралије, муслиманске избеглице све су више изложене дискриминацији, стигматизацији и непријатељству који подривају њихова законом загарантована права. Уместо да буду превасходно посматрани као лица која беже од насиља и прогона, они се често представљају као безбедносни ризици, културни аутсајдери или демографске претње. Ова трансформација избеглица из субјеката права у објекте сумње представља једну од најзначајнијих противречности савременог режима људских права.

Савремена научна литература наглашава да оваква искљученост није само последица изолованих предрасуда или повремене ксенофобије. Напротив, она одражава шири процес који се најчешће описује као исламофобија – вишедимензионални систем културних, политичких и институционалних пракси које ислам и муслимане представљају као суштински неспојиве са западним демократским вредностима. Исламофобија делује кроз негативне стереотипе, расијализацију и конструисање муслимана као монолитног и претећег *другог*, чиме се легитимишу дискриминаторне мере у јавној политици, запошљавању и свакодневним друштвеним интеракцијама (Acim, 2019). Уместо да се односи на конкретна понашања, овај оквир приписује фиксне карактеристике читавој верској групи, подстичући колективну кривицу и генерализован страх.

Емпиријска истраживања додатно показују да овакви наративи имају опипљиве последице. Избеглице редовно пријављују дискриминацију у области запошљавања, становања и приступа јавним услугама. Подаци из избегличких заједница указују на значајан степен искључености са тржишта рада и свакодневног непријатељства, што показује да се стигматизација претвара у материјалну неједнакост и смањену друштвену интеграцију (Fozdar & Torezani, 2008). Такви обрасци указују на то да исламофобија функционише истовремено на симболичком и структурном нивоу: она обликује и начин на који су избеглице представљене и начин на који се према њима поступа.

2. Циљ и методологија

Циљ овог рада јесте анализа манифестација мржње и дискриминације усмерених према муслиманским избеглицама и мигрантима у савременим друштвима, као и указивање на јаз између формално успостављене заштите људских права и њене практичне примене. Истраживање настоји да идентификује механизме посредством којих се верска нетрпељивост подстиче, нормализује и институционализује у политичком дискурсу, јавним политикама и свакодневном животу, уз истовремену процену постојећих међународних и националних механизма заштите.

Истраживање се заснива на квалитативном, интердисциплинарном приступу који обједињује:

- Анализу садржаја и дискурса правних докумената, међународних конвенција, извештаја јавних политика и академске литературе која се бави исламофобијом, заштитом избеглица и дискриминацијом;

- Компаративну анализу одабраних националних контекста (Немачка, Сједињене Америчке Државе, Аустралија и државе чланице Европске уније) у циљу идентификовања понављајућих образаца антимуслиманског расположења.

Оваква методологија омогућава свеобухватно разумевање дискриминације као истовремено правног и друштвено-политичког феномена, а не као скупа изолованих инцидената.

2.1. Операционализација дискриминације у овом истраживању

Полазећи од претходно изложених концептуалних и теоријских основа, ово истраживање усваја вишедимензионално разумевање дискриминације које интегрише правне, социолошке и системске перспективе. Уместо да се дискриминација ограничи искључиво на експлицитне предрасуде или отворено искључивање, анализа дискриминацију операционализује као скуп уочљивих институционалних, дискурзивних и структурних механизма који систематски стављају у неповољан положај избеглице и верске мањине, посебно муслимане.

Пре свега, дискриминација се посматра као различит третман заснован на припадности заштићеној групи, у складу са правном доктрином и класичним дефиницијама неоправданог неједнаког поступања (Radcliffe Richards & Lucas, 1985). То укључује формална ограничења, неједнаке административне процедуре или праксе које избеглице или муслимане стављају у неповољнији положај у области запошљавања, становања, јавних услуга или правне заштите. Овакви директни облици одговарају традиционалном правном разумевању дискриминације по основу законом утврђених личних својстава (Mercat-Bruns, 2016).

Друго, у складу са савременим антидискриминационим правом, истраживање обухвата и индиректну, односно дискриминацију са несразмерним ефектом, која се дефинише као формално неутрална политика која несразмерно оптерећује одређене групе без објективног оправдања (Collins, 2003; Mercat-Bruns, 2016). У контексту избеглица, то може подразумевати интеграционе прописе, услове на тржишту рада или безбедносне процедуре које наизглед делују неутрално, али систематски ограничавају приступ могућностима за верске или етничке мањине. Анализа стога не процењује само намеру, већ и последице,

полазећи од тога да неједнакост може настати као резултат уобичајених институционалних пракси, а не искључиво свесне непријатељске намере.

Треће, истраживање усваја социолошку и организациону перспективу, концептуализујући дискриминацију као појаву уграђену у свакодневне процесе доношења одлука унутар институција. У складу са ставовима аутора Small и Pager (2020), дискриминација се операционализује као различит третман који може бити намерни или ненамерни и који настаје кроз организационе рутине, механизме контроле приступа или дискреционе процене. Сходно томе, анализа испитује обрасце као што су искљученост са тржишта рада, ограничен приступ становању или административна одуговлачења као показатеље институционализованог неповољног положаја, чак и у случајевима када се експлицитна дискриминаторна намера не може директно доказати.

На основу ових принципа, дискриминација се у овом истраживању емпиријски идентификује кроз две међусобно повезане категорије индикатора:

- Институционални индикатори – неједнак приступ запошљавању, становању, социјалним давањима или правној заштити;
- Политички индикатори – рестриктивне или несразмерне мере у области азила, безбедности или интеграције које погађају одређене верске или етничке групе;

Оваква вишедимензионална операционализација представља аналитичку основу за наредне студије случаја. Она омогућава идентификовање дискриминације не само у ситуацијама у којима је експлицитно непријатељство видљиво, већ и онда када се искљученост испољава кроз рутинске институционалне праксе и међусобно повезане друштвене процесе који систематски стављају избеглице и верске мањине у неповољан положај.

3. Теоријски и правни оквир: разумевање дискриминације избеглица и верских мањина

Поред општих антидискриминационих принципа, заштита избеглица и верских мањина заснива се на више обавезујућих међународних и регионалних правних инструмената. Члан 18 Универзалне декларације о људским правима (Universal Declaration of Human Rights, 1948) гарантује слободу мишљења, савести и вероисповести, док члан 26 утврђује принцип једнакости и забране дискриминације. Ове гаранције

даље су разрађене у Међународном пакту о грађанским и политичким правима (International Covenant on Civil and Political Rights, 1966), посебно у члановима 18, 19, 20 и 26, који истовремено штите слободу вероисповести, слободу изражавања и забрањују заговарање верске мржње која представља подстицање на дискриминацију или насиље.

На регионалном нивоу, Европска конвенција о људским правима (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms 1950, ЕКЉП) обезбеђује заштиту кроз члан 9 (слобода вероисповести), члан 10 (слобода изражавања) и члан 14 (забрана дискриминације). Судска пракса Европског суда за људска права више пута је нагласила да се демократска друштва заснивају на плурализму, толеранцији и ширини погледа, као и да државе имају позитивне обавезе да штите рањиве групе од говора мржње и дискриминаторног поступања. Поред тога, посебна заштита избеглица произилази из Конвенције о статусу избеглица из 1951. године (Convention relating to the status of refugees) и Протокола из 1967. године (Protocol relating to the status of refugees), који забрањују дискриминацију по основу расе, религије или земље порекла и обавезују државе да обезбеде једнак приступ судовима, образовању, запошљавању и јавној помоћи.

У правном оквиру Европске уније, Повеља Европске уније о основним правима (Charter of Fundamental Rights of the European Union, 2000) забрањује дискриминацију по основима који укључују религију и етничко порекло (члан 21), док Директива о расној једнакости (2000/43/ЕС) и Директива о једнакости у запошљавању (2000/78/ЕС) успостављају минималне стандарде заштите од дискриминације у области рада и друштвеног живота. Ови инструменти показују да правна заштита избеглица није ограничена само на хуманитарни пријем, већ обухвата и шире обавезе у погледу једнакости, достојанства и социјалне укључености. Ипак, јаз између формалних гаранција и свакодневне институционалне праксе остаје један од кључних изазова који савремена литература препознаје.

На нормативном нивоу, циљеви антидискриминационог права не могу се свести искључиво на принцип идентичног поступања. Collins (2003) истиче да једнако поступање само по себи може репродуковати постојеће хијерархије у ситуацијама када су почетне друштвене позиције неједнаке; стога се шири циљ антидискриминационог права пре може разумети као социјална укљученост, односно омогућавање маргинализованим групама да у потпуности учествују у економском, друштвеном и политичком животу. Из ове перспективе, дискриминација

се не односи само на питање да ли се према појединцима поступа исто већ и на то да ли институционални аранжмани систематски искључују одређене групе из приступа могућностима и ресурсима. Формална једнакост стога може коегзистирати са суштинском искљученошћу.

Социолошка истраживања додатно проширују ово разумевање концептуализујући дискриминацију као процес уграђен у организационе праксе, а не искључиво у индивидуалне предрасуде. Small и Pager (2020) дефинишу дискриминацију као различит третман заснован на припадности групи, који може бити намерни или ненамерни и који често делује кроз рутинске институционалне одлуке. Овај приступ доводи у питање класичну економску дихотомију између *дискриминације засноване на укусу* и *статистичке дискриминације*, показујући да се многе неједнакости не могу објаснити искључиво личним анимозитетом или непотпуним информацијама. Уместо тога, организациони механизми контроле приступа, ефекти друштвених мрежа и бирократске рутине често производе неједнаке исходе чак и онда када актери себе доживљавају као неутралне.

Посебно је значајно што савремена теорија све чешће дискриминацију концептуализује као системску, а не епизодичну појаву. Reskin (2012) предлаже системску перспективу, тврдећи да су неједнакости у различитим областима – становању, запошљавању, образовању, здравству, кредитирању и кривичном правосудју – међусобно повезане и да чине интегрисану структуру кумулативних предности и недостатака. У оквиру таквог система, неједнакост у једној сфери производи недостатке у другим сферама, стварајући повратне механизме који дугорочно одржавају групне неједнакости.

Емпиријска истраживања показују како ови теоријски механизми функционишу у пракси. Истраживања интеграције избеглица указују на то да се дискриминација често испољава у свакодневним интеракцијама са послодавцима, станодавцима и институцијама. На пример, студије избегличких заједница показују значајан ниво дискриминације при запошљавању и социјалне искључености чак и у срединама у којима постоје формалне правне гаранције (Fozdar & Torezani, 2008).

Сагледане заједно, ове перспективе указују на неколико аналитичких принципа релевантних за ово истраживање. Прво, дискриминацију треба разумети као структурну, институционалну и кумулативну појаву, а не као епизодичну или искључиво међуљудску (Reskin, 2012; Small & Pager, 2020). Друго, правна једнакост у поступању не гарантује суштинску укљученост, јер формално неутрална правила могу репродуковати

неједнакост (Collins, 2003). Треће, вишеструки и међусобно испреплетани идентитети – раса, религија и мигрантски статус – повећавају рањивост и захтевају анализу која превазилази једнокатегоријске оквире (Mercat-Bruns, 2016). Коначно, дискриминација је често уграђена у организационе и политичке праксе, а не само у отворено испољено непријатељство (Small & Pager, 2020; Acim, 2019).

4. Верска мржња према избеглицама и мигрантима: компаративне студије случаја

Пораст непријатељства према муслиманским избеглицама у савременим западним друштвима не може се објаснити искључиво епизодичном ксенофобијом или изолованим политичким радикализмом. Напротив, савремена литература све више концептуализује антимуслиманску дискриминацију као структурни и дискурзивни феномен уграђен у политичку реторику, медијске представе и институционалне праксе. Исламофобија, у том смислу, не функционише само као предрасуда, већ као систематски облик расијализације кроз који се муслимани представљају као културно некомпатибилни, друштвено опасни и политички сумњиви (Acim, 2019). Приписивањем статичних и негативних карактеристика читавој верској групи, овај процес легитимише искључивање и обезбеђује морално оправдање за дискриминаторне политике.

Све већи број истраживања показује да је исламофобија директно повезана са управљањем миграцијама. Избеглице, посебно оне које долазе из већински муслиманских региона, све чешће се представљају као безбедносне претње, а не као носиоци права. Ова секуритизација претвара хуманитарну заштиту у питање националне безбедности, чиме се нормализују рестриктивне политике и непријатељски јавни дискурс (Watson, 2009). Као последица тога, дискриминација није ограничена само на међуљудско непријатељство, већ постаје институционализована унутар правних и административних оквира.

4.1. Немачка

Немачка представља један од најјаснијих европских примера ове динамике. Након избегличког таласа 2015–2016. године, земља је примила највећи број тражилаца азила унутар Европске уније. Иако је таква политика била заснована на уставним принципима људског достојанства и међународним обавезама заштите, изазвала је снажан отпор десничарских

политичких актера. Покрети као што су Alternative für Deutschland и PEGIDA систематски су представљали муслиманске избеглице као носиоце *исламизације* и културне ерозије, приказујући ислам као суштински неспојив са немачким уставним поретком (Rommel, 2017).

Емпиријски подаци додатно указују на друштвену нормализацију антимуслиманских ставова у Немачкој. Извештаји Европске комисије против расизма и нетолеранције и Агенције Европске уније за основна права (European Union Agency for Fundamental Rights, FRA, 2020) бележе континуирани пораст антимуслиманског непријатељства, дискриминаторне реторике и инцидента из мржње у више европских држава. Извештаји Европске комисије против расизма и нетолеранције (ECRI) додатно документују пораст злочина из мржње према муслиманима и дискриминаторне реторике у периоду након миграционе кризе 2015. године.

Немачка Савезна агенција за борбу против дискриминације такође је упозорила да се особе које се перципирају као муслимани често суочавају са неједнаким третманом у области запошљавања, становања и приступа услугама. Ови налази потврђују став да дискриминација превазилази изоловане екстремистичке инциденте и све више утиче на институционалне и свакодневне друштвене односе.

Подаци о јавном мњењу указују на нормализацију оваквих наратива. Истраживања показују да значајан део немачког становништва ислам доживљава као претњу националном идентитету и доводи у питање припадност муслимана немачком друштву (Alaverdov, 2020; Reuters, 2016). На институционалном нивоу, овакви ставови поклопили су се са повећаним бројем депортација и строжим азилним процедурама, за које критичари тврде да су у супротности са уставним гаранцијама живота, достојанства и слободе вероисповести (Selipsky, 2019). European Commission against Racism and Intolerance више пута је упозоравала да тривијализација крајње десничарских идеологија корелира са растом злочина из мржње према муслиманима и насилних инцидента (Council of Europe, 2020).

4.2. Компаративни обрасци изван Немачке

Важно је нагласити да Немачка није изолован случај. Слични процеси могу се уочити и у другим западним демократијама, што указује да верска мржња према избеглицама одражава шире транснационалне трендове, а не специфичне националне аномалије.

У Аустралији, истраживања о положају избеглица показују да се дискриминација доживљава као рутински део свакодневног живота. Подаци из анкета показују да се избеглице често суочавају са неједнаким третманом у области запошљавања и друштвених интеракција, при чему је готово половина испитаника пријавила дискриминацију на тржишту рада. Ови налази показују како се стигматизација претвара у материјалну искљученост, ограничавајући могућности економске интеграције. Упркос формалним антидискриминационим гаранцијама, негативни ставови јавности према тражиоцима азила – посебно онима који се перципирају као муслимани – настављају да обликују институционалне исходе. Истраживање које су спровели Fozdar и Torezani (2008) показало је да су многе избеглице у Аустралији пријавиле искуства дискриминације у области запошљавања, становања и свакодневних интеракција. Скоро половина испитаника сматрала је дискриминацију на тржишту рада значајном препреком интеграцији, док су многи описивали осећај социјалне искључености и стигматизације повезане са верским или етничким идентитетом.

Ови налази посебно су значајни јер показују да формалне правне гаранције саме по себи не уклањају структурне баријере које погађају избеглице и мигранте. Напротив, дискриминација се често одржава кроз неформалне институционалне праксе и негативне друштвене перцепције.

У Сједињеним Америчким Државама, веза између исламофобије и избегличке политике још је израженија. Антимуслиманске организације и мреже заговарале су тезу да муслиманске миграције представљају ризик по националну безбедност, повезујући избеглице са тероризмом или такозваним цивилизацијским цихадом. Ови наративи директно су утицали на политичке одлуке, кулминирајући извршним мерама као што су забране путовања усмерене према државама са већински муслиманским становништвом и драстично смањење броја примљених избеглица (Watson, 2009). Анализе федералне праксе такође показују да надзор, екстремна провера и селективне граничне контроле несразмерно погађају муслиманске заједнице, уграђујући религијску сумњу у административни апарат државе.

На културном нивоу, исламофобија се додатно појачава посредством медија и дигиталних екосистема. Истраживања маргиналних друштвених мрежа показују да велики обим онлајн садржаја представља ислам у погрдном или завереничком контексту, често повезујући муслимане са насиљем, демографском заменом или моралним пропадањем.

У свим овим контекстима могу се уочити слични механизми. Прво, избеглице се симболички конструишу као претње безбедности или културној кохезији. Друго, такве конструкције оправдавају социјалну и економску искљученост, укључујући дискриминацију на тржишту рада и ограничен приступ услугама. Треће, политички актери мобилишу демографске и цивилизацијске страхове ради стицања изборне подршке. Коначно, ови наративи могу се претворити у рестриктивне законе или административне праксе које институционализују неједнак третман. Научници овај образац описују као трансформацију исламофобије у антимуслимански расизам, при чему доминантна група стабилизује своју моћ означавајући верску мањину као жртвеног јарца (Asim, 2019).

Сагледани заједно, примери Немачке, Сједињених Америчких Држава и Аустралије показују да подстицање верске мржње према муслиманским избеглицама није епизодична, већ системска појава. Иако правни оквири, као што су уставне гаранције, антидискриминациони закони и међународне конвенције о избеглицама, формално штите права, ови механизми често не успевају да спрече искљученост онда када политички и друштвени наративи читаве заједнице представљају као суштински сумњиве. Сходно томе, борба против дискриминације захтева више од формалног усклађивања са међународним стандардима. Она подразумева суочавање са самим дискурзивним основама исламофобије – односно са наративима који муслимански идентитет изједначавају са опасношћу. Без преиспитивања ових конструкција, правна заштита остаје у великој мери симболична.

5. Заштита миграната од говора мржње и дискриминације

Заштита миграната и избеглица од говора мржње и дискриминаторног изражавања представља једну од најспорнијих дилема савременог права људских права. С једне стране, слобода изражавања широко се сматра темељем демократских друштава и ужива снажну уставну и међународноправну заштиту. С друге стране, државе су истовремено обавезне да штите једнакост, достојанство и безбедност рањивих група, укључујући мигранте и верске мањине. Настала тензија није само теоријска нити изузетна појава; напротив, она се налази у самој структуралној основи савремених уставних поредака, у којима се интереси слободе говора често сударају са интересима једнакости и заштите од непријатељства и искључености.

Члан 21 Повеље Европске уније о основним правима (Charter of Fundamental Rights of the European Union, 2000) изричито забрањује дискриминацију по основу религије, етничког порекла или мањинског статуса, чиме се додатно учвршћују шири европски антидискриминациони стандарди. Комитет за људска права (Human Rights Committee) је у Општем коментару бр. 34 нагласио да слобода изражавања носи посебне дужности и одговорности, нарочито у ситуацијама када говор може подстаћи дискриминацију, непријатељство или насиље према рањивим групама. У оквиру антидискриминационог права Европске уније, Директива о расној једнакости (2000/43/EC) и Директива о једнакости у запошљавању (2000/78/EC) успостављају минималне стандарде заштите од неједнаког поступања у области рада и друштвеног живота.

Из перспективе класичног тумачења Првог амандмана у Сједињеним Америчким Државама, чак и изразито увредљив или говор мржње ужива широку заштиту. Како истиче Juhan (2012), америчка уставноправна доктрина историјски је штитила широк спектар увредљивог, вулгарног или екстремистичког говора, полазећи од претпоставке да држава не сме прописивати идеолошку ортодоксију нити ограничавати изражавање само зато што је увредљиво. Овако широко постављена заштита оправдава се страхом од дискриминације по основу ставова и прекомерног мешања државе у слободу изражавања. Међутим, такав приступ ствара парадокс: говор који је формално заштићен може истовремено производити окружења застрашивања и искључености која подривају стварно учешће циљаних група у друштву. Juhan стога указује на проблем *непријатељског говорног окружења*, у којем заштићени говор кумулативно делује тако да ограничава практичну слободу и једнакост лица која су му изложена.

Критичка правна теорија додатно доводи у питање тезу да неограничена слобода говора заиста служи демократској једнакости. Delgado (1982) сматра да апсолутне доктрине слободе говора често игноришу стварна искуства потчињених група, за које расистички или мизогини говор не представља апстрактно мишљење, већ средство застрашивања и друштвене контроле. Из ове перспективе, заштита говора мржње без обзира на његове последице може учврстити, а не довести у питање постојеће друштвене хијерархије.

Судска пракса има значајну улогу у дефинисању равнотеже између слободе изражавања и заштите од верске мржње. Европски суд за људска права доследно истиче да слобода изражавања представља један од темеља демократског друштва, али да може бити подвргнута ограничењима када говор подстиче нетолеранцију, мржњу или насиље.

У предмету *Norwood v. United Kingdom* (представка бр. 23131/03, одлука од 16. новембра 2004. године) Суд је разматрао представку поводом антимуслиманског јавног изражавања након напада 11. септембра. Подносилац представке истакао је плакат са приказом кула близнакиња у пламену и натписом *Islam out of Britain – Protect the British People*. Суд је представку прогласио недопуштеном, сматрајући да такав говор представља општи и жестоки напад на једну верску групу, неспојив са вредностима Конвенције. Слично томе, у предмету *Garaudy v. France* (представка бр. 65831/01, одлука од 24. јуна 2003. године) Суд је поновио да изражавања усмерена на подстицање мржње или подривање права других не уживају неограничену заштиту према члану 10 Европске конвенције о људским правима (*Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*, 1950). Суд је нагласио да толеранција и поштовање једнаког достојанства свих људских бића представљају основу демократског друштва.

Судска пракса такође показује да државе имају позитивне обавезе у борби против дискриминаторног поступања. У предмету *Nachova and Others v. Bulgaria* (представке бр. 43577/98 и 43579/98, пресуда од 6. јула 2005. године) Суд је истакао дужност националних власти да испитају могуће дискриминаторне мотиве који стоје иза аката насиља и институционалних злоупотреба. Иако се овај случај односио на етничку дискриминацију, његови принципи од великог су значаја за разумевање обавеза држава у погледу верске мржње и антимуслиманске дискриминације.

На међународном нивоу, Комитет за људска права више пута је тумачио члан 20 Међународног пакта о грађанским и политичким правима (*International Covenant on Civil and Political Rights*, 1966) као обавезу држава да забране заговарање верске мржње које представља подстицање на дискриминацију, непријатељство или насиље. Рабатски план акције (2013), усвојен у оквиру система Уједињених нација, додатно утврђује критеријуме за разликовање заштићеног говора од незаконитог подстицања. Право људских права настоји да помири ове супротстављене вредности путем пажљиво одмерених ограничења. Међународни пакт о грађанским и политичким правима (ICCPR) у члану 19 признаје слободу изражавања, али истовремено дозвољава ограничења неопходна ради заштите права и угледа других, док члан 20 изричито обавезује државе да забране заговарање националне, расне или верске мржње које представља подстицање на дискриминацију, непријатељство или насиље (Ghanea, 2013). Овај двоструки оквир показује да слобода

говора није апсолутна, већ функционише у систему посебних дужности и одговорности, нарочито онда када изражавање угрожава безбедност или достојанство рањивих заједница.

Сагледане заједно, ове перспективе показују да се заштита миграната од говора мржње не може свести на бинарни избор између цензуре и неограничене слободе говора. Савремена правна теорија све више усваја контекстуални приступ осетљив на штету коју говор може произвести. Слобода изражавања остаје фундаментално право, али коегзистира са обавезом заштите достојанства, једнакости и друштвене кохезије. За мигранте и избеглице ова равнотежа има посебан значај. Као новопридошле групе које често немају политичку моћ, језичку компетенцију или друштвени капитал, они су несразмерно изложени стигматизујућим наративима који их представљају као претње или аутсајдере. Говор мржње усмерен ка овим групама не вређа само симболички; он може отежати интеграцију, ограничити приступ запошљавању или становању и створити друштвену климу погодну за насиље.

Говор мржње угрожава демократске вредности, друштвену стабилност и мир. Његово спречавање неопходно је у свим фазама, јер може довести до оружаних сукоба, злочина, терористичких аката, насиља над женама и других тешких кршења људских права, као и угрозити мирна, инклузивна и праведна друштва. У мају 2019. године објављен је Стратешки план Уједињених нација за борбу против говора мржње, који указује на алармантан талас ксенофобије, расизма и нетолеранције широм света. Друштвене мреже и други облици комуникације све чешће се користе као платформе за ширење нетолеранције.

Извештај Агенције Европске уније за основна права из 2020. године наводи да је за многе криминализација увреде верских осећања у директном сукобу са основном улогом слободе изражавања, која може бити ограничена само у изузетним случајевима, без обзира на то да ли је такво изражавање способно да изазове увреду, огорчење или узнемиреност (FRA, 2020). Због тога су неке државе уклониле ограничења у погледу изражавања о религији или уверењима, посебно укидањем закона о богохуљењу, што је, према појединим ауторима, представљало озбиљну грешку јер је омогућило већу слободу говора мржње и додатно отежало положај миграната који су се већ налазили у веома тешкој ситуацији. Такође је важно указати на приступ појединих држава које сматрају да одређени ставови могу бити толико увредљиви или мизантропски да их је неопходно сузбити. Нажалост, постоје

бројни докази да случајеви верске и етничке дискриминације, насиља и негативног стереотипизовања настављају да расту широм света. Државе се подстичу да предузму ефикасне мере против лица која позивају на насиље, непријатељство и дискриминацију или, како се наводи у релевантним резолуцијама, да испуне своје обавезе из међународног права људских права у борби против оваквих појава. Исти документ позива државе да предузму одговарајуће мере ради криминализације подстицања на непосредно насиље засновано на религији или уверењу (UNHCR, 2014).

6. Закључак

Овај рад имао је за циљ да испита однос између верске мржње, дискриминације и заштите муслиманских избеглица у савременим демократским друштвима. Иако савремени правни системи формално признају слободу вероисповести, једнакост и заштиту избеглица као темељне принципе људских права, анализа показује постојање трајног и забрињавајућег јаза између нормативних гаранција и стварности свакодневног живота. Искуства многих миграната показују да правно признање само по себи не доводи аутоматски до суштинске заштите или друштвене укључености.

Кроз теоријске, емпиријске и правне аспекте разматране у овом истраживању, дискриминација се не појављује као повремено одступање од демократских стандарда, већ као структурни и системски феномен. Уместо да се испољава искључиво кроз изоловане акте предрасуда, искљученост често делује посредством рутинских институционалних пракси, јавног дискурса и политичких наратива који постепено нормализују сумњу према одређеним заједницама. У таквом контексту, муслиманске избеглице не посматрају се само као лица којима је потребна заштита, већ се често представљају као културне, демографске или безбедносне претње. Овакво представљање трансформише рањивост у терет и редефинише хуманитарну заштиту као питање националне безбедности.

Компаративне студије случаја показују да ови процеси нису ограничени на један национални контекст. Искуство Немачке након избегличког таласа, секуритизован приступ управљању миграцијама у Сједињеним Америчким Државама и обрасци свакодневне дискриминације забележени у Аустралији откривају упадљиве сличности упркос различитим правним традицијама. У сваком од ових контекста,

јавна реторика, медијски наративи и политички избори делују заједно у стварању окружења у којем се избеглице суочавају са препрекама у области запошљавања, становања и пуног учешћа у друштвеном животу. Понављање ових образаца указује да верско непријатељство према мигрантима није аномалија, већ део шире транснационалне логике искључивања која прати савремене миграционе политике.

Сагледани у целини, налази овог истраживања указују да ефикасна заштита миграната захтева вишедимензионалан приступ. Правне забране дискриминације и подстицања мржње јесу неопходне, али нису довољне. Оне морају бити праћене институционалном одговорношћу, инклузивним интеграционим политикама, одговорним политичким лидерством и континуираним напорима усмереним на супротстављање стигматизујућим наративима у традиционалним и дигиталним медијима. Без суочавања са структурним и дискурзивним основама непријатељства, формалне гаранције ризикују да остану искључиво симболичне.

Поред тога, нормализација непријатељске реторике има дугорочне последице које превазилазе индивидуалну штету. Јавни дискурс који мигранте упорно повезује са опасношћу или некомпатибилношћу преобликује колективне перцепције и постепено снижава праг прихватљивости рестриктивних мера. Оно што почиње као симболичка стигматизација може се временом развити у административне препреке, појачан надзор или смањен приступ заштити. На тај начин, језик претходи политици. Кумулативни ефекат ових процеса огледа се у постепеном сужавању моралног и правног простора унутар којег се избеглице препознају као носиоци права.

Налази овог истраживања такође указују да се заштита не може ослањати искључиво на реактивну примену права. Судови и кривичноправне санкције имају важну улогу, али делују тек након што је штета већ настала. Подједнако су значајне превентивне стратегије, као што су образовање, дијалог у заједници, инклузивна јавна комуникација и једнак приступ социјалним услугама. Интеграционе политике које подстичу свакодневну интеракцију између новопридошних и друштва пријема могу умањити страх и дезинформације које често подстичу непријатељство. У том смислу, друштвена кохезија и правна заштита не треба да се посматрају као супротстављени, већ као међусобно повезани и узајамно ојачавајући циљеви.

Изјава о сукобу интереса

Аутори изјављују да не постоји сукоб интереса.

Доприноси аутора

Концептуализација, А. Е., Г. М. и Б., М.; методологија, А. Е., Г. М. и Б., М.; анализа и израда првобитне верзије рада, А. Е., Г. М. и Б., М.; преглед и уређивање рукописа А. Е., Г. М. и Б., М.; Сви аутори су прочитали и одобрили коначну верзију.

Финансирање

Ово истраживање није добило екстерно финансирање.

Изјава о доступности података

Изворни прилози представљени у истраживању садржани су у раду. Додатна питања могу се упутити аутору за кореспонденцију.

Информисани пристанак за учешће у истраживању / Изјава институционалног етичког одбора

Није применљиво.

Alaverdov Emilia Professor

Georgian Technical University, Faculty of Law and International Relations, Tbilisi, Georgia

Gurgenidze Miranda

Georgian Technical University, Faculty of Law and International Relations, Tbilisi, Georgia

Bošković Milica

University Union – Nikola Tesla, Faculty of Diplomacy and Security (FDB), Belgrade, Serbia

DISCRIMINATION AND HATE SPEECH AGAINST MUSLIM REFUGEES – LEGISLATION AND PRACTICE

ABSTRACT: This paper examines discrimination and hate speech directed at Muslim refugees in contemporary democratic societies, with particular focus on the gap between formally guaranteed human rights and their actual implementation in practice. Although international and national legal

frameworks guarantee freedom of religion, equality, and refugee protection, Muslim migrants increasingly experience stigmatization, exclusion, and hostility in everyday social, political, and institutional contexts. The study proceeds from the premise that these phenomena should not be understood as isolated prejudice or sporadic xenophobia, but rather as a structural and systemic phenomenon embedded in political discourse, media narratives, and administrative practices. Drawing on interdisciplinary theoretical perspectives from law and sociology, the research conceptualizes discrimination as cumulative, institutional, and intersectional, operating through both direct and indirect mechanisms. Using qualitative methods—including content and discourse analysis, comparative case studies, and secondary empirical data—the paper analyzes developments in Germany, the United States, and Australia to identify recurring patterns of migration securitization, labor market exclusion, and symbolic stigmatization of Muslim refugees. Particular attention is devoted to the role of hate speech and digital platforms in normalizing hostility and legitimizing restrictive migration policies.

Keywords: *discrimination, hate speech, Islamophobia, migration management, human rights protection.*

Литература

1. Acim, R. (2019). Islamophobia, racism and the vilification of the Muslim diaspora. *Islamophobia Studies Journal*, 5(1), pp. 26–44. DOI: <https://doi.org/10.13169/islastudj.5.1.0026>
2. Alaverdov, E. (2020). Anti-Islamic discourse in modern Europe In: Alaverdov, E. Yıldırım-Şahin, E., & Dobрева, J. (eds.), *Geopolitics, discrimination, gender & immigration* (pp. 35–52). London: IJOPEC Publication
3. Charter of Fundamental Rights of the European Union. (2000). *Official Journal of the European Communities*, C 364, 1–22
4. Collins, H. (2003). Discrimination, equality and social inclusion. *The Modern Law Review*, 66(1), pp. 16–43. DOI: <https://doi.org/10.1111/1468-2230.6601002>
5. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. (1950). Council of Europe, European Treaty Series No. 5
6. Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin. *Official Journal of the European Communities*, L 180, 22–26

7. Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation. Official Journal of the European Communities, L 303, 16–22
8. Council of Europe. (2020). Annual report on ECRI's activities covering the period from 1 January to 31 December 2019. European Commission against Racism and Intolerance
9. Delgado, R. (1982). Words that wound: A tort action for racial insults, epithets, and name-calling. *Harvard Civil Rights–Civil Liberties Law Review*, 17, pp. 133–181
10. European Union Agency for Fundamental Rights. (2020). Fundamental rights report 2020. Publications Office of the European Union
11. Fozdar, F., & Torezani, S. (2008). Discrimination and well-being: Perceptions of refugees in Western Australia. *International Migration Review*, 42(1), pp. 30–63. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2007.00113.x>
12. Ghanea, N. (2013). Intersectionality and the spectrum of racist hate speech: Proposals to the UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination. *Human Rights Quarterly*, 35(4), pp. 935–954
13. Human Rights Committee. (2011). General Comment No. 34: Article 19—Freedoms of opinion and expression (CCPR/C/GC/34). United Nations
14. Juhan, S. C. (2012). Free speech, hate speech, and the hostile speech environment. *Virginia Law Review*, 98(8), pp. 1577–1620
15. Mercat-Bruns, M. (2016). *Discrimination at work: Comparing European, French, and American law*. Oakland: University of California Press
16. Organization for Security and Co-operation in Europe. (n.d.). Training against hate crimes for law enforcement. Приступљено 22. 1. 2026 <https://www.osce.org/odihr/tahcle>
17. Radcliffe Richards, J. R., & Lucas, J. R. (1985). *Discrimination*. Oxford: Basil Blackwell
18. Reskin, B. (2012). The race discrimination system. *Annual Review of Sociology*, 38, pp. 17–35. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-071811-145508>
19. Reuters. (2016, May 5). 'Islam does not belong in Germany,' 60% agree with AfD. Reuters
20. Rommel, I. (2017). 'We are the people': Refugee 'crisis' and the drag-effects of social habitus in German society. *Historical Social Research*, 42(4), pp. 133–154. DOI: <https://doi.org/10.12759/hsr.42.2017.4.133-154>

21. Selipsky, R. (2019, April 21). *Anti-refugee sentiment in Germany*. Democratic Erosion Consortium. Приступљено 22. 1. 2026 <https://democratic-erosion.org/2019/04/21/democratic-erosion-and-anti-refugee-sentiment-in-germany-by-ruth-selipsky/>
22. Small, M. L., & Pager, D. (2020). Sociological perspectives on racial discrimination. *Journal of Economic Perspectives*, 34(2), pp. 49–67. DOI: <https://doi.org/10.1257/jep.34.2.49>
23. United Nations. (1948). Universal Declaration of Human Rights (General Assembly Resolution 217 A (III))
24. United Nations. (1951). Convention relating to the status of refugees (United Nations Treaty Series, Vol. 189, No. 2545)
25. United Nations. (1966). International Covenant on Civil and Political Rights (General Assembly Resolution 2200A (XXI))
26. United Nations. (1967). Protocol relating to the status of refugees (United Nations Treaty Series, Vol. 606, No. 8791)
27. United Nations High Commissioner for Refugees [UNHCR]. (2014). *Developing national action plans against racial discrimination: A practical guide*
28. United Nations. (1992). Declaration on the rights of persons belonging to national or ethnic, religious and linguistic minorities (General Assembly Resolution 47/135)
29. United Nations Human Rights Council. (2011). Resolution 16/18: Combating intolerance, negative stereotyping and stigmatization of, and discrimination, incitement to violence and violence against, persons based on religion or belief (A/HRC/RES/16/18)
30. United Nations Human Rights Council. (2013). Rabat Plan of Action (A/HRC/22/17/Add.4, appendix).
31. Watson, S. D. (2009). *The securitization of humanitarian migration: Digging moats and sinking boats*. London: Routledge

УСТАВНИ КОНЦЕПТ ОДГОВОРНОСТИ ШЕФА ДРЖАВЕ

АПСТРАКТ: Поред своје основне надлежности, уставни суд располаже и одређеним посебним надлежностима, међу којима је његова надлежност да суди високим државним функционерима. Аутор у раду анализира управо ову посебну надлежност уставног суда, усмерену на утврђивање одговорности шефа државе. Предмет истраживања обухвата уставноправне основе за покретање питања одговорности шефа државе, овлашћене субјекте, потребну већину и поступак доношења одлуке о оптужби против шефа државе. Циљ истраживања јесте да се применом позитивноправног и упоредноправног метода утврде сличности и разлике у постојећим нормативним решењима појединих европских земаља, како би се у последњем делу рада посебна пажња посветила решавању овог питања у Републици Србији према Уставу из 2006. године. Аутор ће настојати да, проучавањем постојећих решења и њихових могућих недостатака, укаже на потребу за потенцијалном уставном реформом овог питања у Републици Србији.

Кључне речи: *уставни суд, шеф државе, одговорност шефа државе.*

* Асистент, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Правни факултет, Косовска Митровица, Србија, имејл: andjela.niciforovic@pr.ac.rs

 © 2026 by the authors. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

1. Увод

Уставни суд је самостални орган државне власти, чија је основна надлежност општа нормативна контрола права. Свуда где постоји уставни суд, он врши контролу уставности нормативних аката, док вршење других функција зависи од конкретног уставног система (Петров & Симовић, 2010, стр. 116). Иако се, начелно, сматра да уставни судови одлучују о прописима и не суде појединцима за незаконито поступање, пажљивијим увидом у надлежности уставног суда, спознаје се једна надлежност која у извесном смислу одступа од основног правила да уставни суд суди прописима, а не људима. То је његова надлежност да суди високим државним функционерима (Пајванчић, 2004, стр. 121). Одговорност носилаца највиших функција власти у држави за демократске правне системе једно је од најзначајнијих демократских принципа и обележја правне државе и владавине права (Радовановић, 2024, стр. 78). Премда спада у делокруг надлежности уставних судова са најдужом традицијом, попут оних у Аустрији, Италији и Немачкој, о којима ће бити речи у наставку, одлучивање о оптужбама против највиших државних функционера било је све до почетка 90-их година прошлог века карактеристика мањег броја држава. Тек је процес доношења нових устава, подстакнут таласом демократизације бивших комунистичких држава, значајно увећао број уставних судова који у оквиру својих надлежности одлучују о оптужбама против највиших државних функционера¹ (Симовић, 2010, стр. 211).

Најчешће се утврђује одговорност шефа државе, односно председника републике, премијера владе, министара и других високих државних функционера за тешка кривична дела учињена у вршењу службене функције (Стојановић, 2016, стр. 39). Зато се неретко истиче да одлучујући о оптужбама против највиших државних функционера уставни суд поступа као специфичан кривични суд (Симовић, 2010, стр. 211), а таква његова надлежност декларише се као посебна заштита устава, као непосредна заштита уставног поретка (Стојановић, 2016, стр. 39). Будући вршиоци државне, односно јавне функције, носиоци извршне власти бивају вишеструко одговорни за свој рад и деловање у оквиру своје службе, али исто тако и ван ње. Као држављани и грађани своје државе

¹ Микић (2025) истиче да уставни судови у Европи одлучују о одговорности носилаца јавних функција за неуставно поступање, указујући притом на функције о чијој одговорности у појединим европским државама одлучују уставни судови (стр. 381).

носиоци извршне власти подлежу правној одговорности, односно могу бити правно одговорни за дела учињена у својству грађана изван делокруга своје професионалне надлежности. Са друге стране, вођени националним, али и политичким интересима, на носиоцима је извршне власти да доносе важне одлуке због којих бивају политички одговорни (Јовановић, 2018, стр. 75). У основи политичке одговорности јесте поверење које носиоци политичких функција добијају приликом свог избора на почетку мандата. Када је реч о представницима извршне власти, односно шефу државе и влади, то значи да је шеф државе политички одговоран према грађанима који су га изабрали непосредно путем општих избора (Јовановић, 2018, стр. 72). С обзиром на то да је највећи број новодонетих устава изоставио установу према потписима на основу које је влада на себе преузимала политичку одговорност за акте шефа државе, било је неопходно да се установи непосредна одговорност шефа државе која ће омогућити санкционисање сваке злоупотребе власти (Симовић, 2010, стр. 211).

Питање одговорности шефа државе, иако тема од прворазредног уставноправног значаја, веома је ретко постављано. Разлог за то лежи у вишевековној неодговорности монарха, која је правдана како теоријама о *божанском праву* тако и функционалним позиционирањем шефа државе у уставном систему. Зато не чуди чињеница да се после више од два века откако је први републикански шеф државе у свету учињен одговорним у Сједињеним Америчким Државама (у даљем тексту САД), питање његове одговорности поставља тек када се за тим јави потреба у пракси (Трипковић, 2009, стр. 278–279). Кривична одговорност председника Републике Уставом (2006) уређена је у свим републикама. Она је, како истиче Пејић (2025), облик правне одговорности који указује да носилац ове високе функције може извршити посебна кривична дела у функцији, за које је предвиђена специфична правна процедура и санкција у виду опозива (стр. 23–24). Правна одговорност може бити заснована на повреди правних правила или на повреди моралних обавеза. По мишљењу Марковића (2023), одговорност шефа државе за повреду устава (и закона) представља правно-политичку одговорност (стр. 25). Дакле, не може се говорити о чистом облику правне или политичке одговорности, с обзиром на то да политички или уставносудски орган изриче политичку санкцију за противправну радњу.

У наставку рада у циљу разматрања питања одговорности шефа државе биће речи о уставноправним основама одговорности најчешће прописаним, као разлoзима за покретање и вођење поступка пред уставним судом.

2. Уставноправни основи одговорности шефа државе

На први поглед, у упоредном уставном праву јављају се различити основи правне одговорности председника републике. Поједностављено и историјски посматрано, они се могу поделити на *кривичноправне* и *уставноправне*. Ипак, њихово ближе сагледавање показује нам да је заправо реч о *sui generis* уставним категоријама, о основама одговорности чија се квалификација изводи из надлежности председника републике и његове обавезе да буде одан уставу (Маринковић, 2021, стр. 4). Садржина уставних норми о инкриминисаним делима која председник републике може учинити у оквиру своје функције по правилу је уопштена и врло кратка. Традиционална дела која се у уставима помињу јесу издаја народа или велеиздаја, док су у савременим уставима све присутније опште формулације попут повреде или кршења устава (Пејић, 2025, стр. 24). Такав је случај и са уставима у бившим југословенским републикама², међу којима је и Србија, коју ћемо накнадно анализирати, чији устави предвиђају да се оптужба против шефа државе може подићи уколико је он у обављању своје функције повредио устав. Исто тако и Устав Аустрије предвиђа да се уставном суду може поднети тужба против председника републике, једино због повреде устава (Стојановић, 2016, стр. 38). Повреда устава, по речима Петрова, представља широк појам који обухвата не само изричиту повреду уставне одредбе већ и повреду оног што се у уставној теорији назива *духом устава*. Зато се једно изразито правно питање, као што је питање повреде устава од стране председника републике, може изобличити у питање политичке целисходности његовог рада и онда и довести до поновног отварања питања политизације уставног суда (Петров, 2008, стр. 77 наведено према Симовић, 2010, стр. 214). Са друге стране, Стојановић (2016) истиче да када устав не установљава други правни основ одговорности, осим повреде устава и када ту повреду ближе не квалификује, основ одговорности не може да се шири на повреду *духа устава*, јер би тај основ био потпуно неодређен и несигуран, те би у резултату довео до конфузије политичког и правног процењивања (стр. 69–70).

Осим класичне повреде устава, постоје устави који предвиђају квалификовану повреду устава, као услов за подизање оптужбе против

² Од држава бивших југословенских република, једино Устав Босне и Херцеговине не утврђује одговорност високих државних функционера пред уставним судом (Пилиповић, 2025, стр. 81).

шефа државе. Такав је случај у Немачкој, у Мађарској и у Словачкој, где се помиње намерна повреда устава као услов за покретање питања о одговорности шефа државе, док се у Албанији захтева постојање тешке повреде устава (Симовић, 2010, стр. 213). Уставни суд Италије карактеристичан је, између осталог, по томе што решава по тужбама поднетим против председника републике за велеиздају или кршење устава (Стојановић, 2016, стр. 41). Кривично дело велеиздаје по свим формалним елементима може се третирати као основ кривичне одговорности. Међутим, како у политичкој историји није било случајева осуде за велеиздају, различите интерпретације наводе на закључак да се ту крије идеја политичке одговорности шефа државе (Пејић, 2025, стр. 24–25).

Основ оптужбе представља свака повреда устава коју шеф државе чини у вршењу надлежности. Осим повреде устава, Устав Македоније (1991, чл. 87, ст. 1) и *Ustav Slovenije* (1991, чл. 109) утврђују, као разлог за подизање оптужбе против шефа државе, и повреду закона приликом обављања функције, с тим да словеначки председник може бити оптужен само због теже повреде закона (Симовић, 2010, стр. 213). „Произлази да се основ правне одговорности председника Републике, било да је заодевен у речник кривичног права, било да је одређен на шири начин, као одговорност за повреду устава, налази у непоштовању когентних норми устава, односно изричитих обавеза – забрана и налога – које устав прописује. Те обавезе се могу поделити у две алтернативне групе. Једне проистичу из надлежности председника које припадају категорији везаних аката, а друге из осталих одредаба устава чије је поштовање израз оданости уставу. Конкретизација когентних одредаба устава у кривичним и другим законима олакшава доказивање садржине обавеза, али сама по себи није неопходна за њихово постојање“ (Маринковић, 2021, стр. 7).

3. Улога уставног суда у поступку утврђивања одговорности шефа државе у упоредном праву

Када је у питању улога коју уставни суд може имати приликом одлучивања о одговорности шефа државе, компаративна уставност пружа нам могућност сагледавања два решења. Једно, које се односи на надлежност уставног суда да одлучује о оптужбама против шефа државе и друго, сходно којем уставни суд има само право да учествује у поступку одлучивања о оптужбама против шефа државе. У првом

случају, уставни суд одлучује (самостално или у проширеном саставу) о оптужби против шефа државе коју је поднео парламент (најчешће дом грађана). У другом је случају улога уставног суда ужа, јер нема право да одлучује о одговорности шефа државе, већ има само право да изнесе своје мишљење о томе да ли је шеф државе повредио устав, односно закон, те да ли су поштована правила приликом покретања поступка. У наведена два решења у погледу надлежности уставног суда да одлучује о оптужбама против шефа државе, могуће је сврстати и уставне судове бивших југословенских република. Уставни суд, у пуном капацитету може да одлучује о оптужбама против шефа државе у Словенији, у Македонији и у Хрватској. Међутим, у Србији и у Црној Гори³ улога уставног суда своди се на утврђивање да ли је шеф државе у обављању својих функција повредио устав, а коначну одлуку о санкцији доносе парламенти – Народна скупштина Србије, односно Скупштина Црне Горе (Дмичић & Пилиповић, 2013, стр. 31–32). У Румунији се, рецимо, одлука о разрешењу доноси на референдуму после суспензије коју је извршио парламент и после консултације са уставним судом (Николић & Манојловић, 2022, стр. 372), односно председника Румуније, у случају да је починио тешка дела која крше уставне одредбе, могу суспендовати са функције Посланички дом и Сенат, на заједничкој седници, већином гласова посланика и сенатора, а након консултација са Уставним судом Румуније (*The Constitution of Romania*, чл. 95). Наравно, постоје и уставни системи у којима уставни суд не учествује у поступку одлучивања поводом оптужби подигнутих против шефа државе, какав је био случај са Уставом Србије из 1990. године, који је предвиђао да одлуку о одговорности шефа државе доносе грађани на референдуму, или Устав СР Југославије из 1992. године, према којем је председник Републике могао бити разрешен дужности када Савезна скупштина утврди да је повредио Устав. Такође, према Уставу САД одлука о оптужбама против највиших државних функционера може бити у надлежности парламента, при чему се Представнички дом јавља у улози тужиоца, а Сенат у улози судије, док се у улози председавајућег појављује председник Врховног суда (Дмичић & Пилиповић, 2013, стр. 28, 31–32).

³ Поступак за утврђивање да ли је председник Црне Горе повредио Устав може покренути Скупштина, на предлог најмање 25 посланика. Одлуку о постојању или непостојању повреде Устава доноси Уставни суд и без одлагања је објављује и доставља Скупштини и председнику Црне Горе. Председника Црне Горе Скупштина може разрешити када Уставни суд утврди да је повриједио Устав (Устав Црне Горе, 2007, члан 98, ставови 3, 5 и 6).

С обзиром на то да је утврђивање одговорности шефа државе осетљиво питање, јер се најнепосредније односи на уставни статус једног важног органа државне власти, уставни суд обично одлучује о овом питању квалификованом већином. У уставним системима у којима уставни суд не доноси коначну одлуку о одговорности шефа државе за повреду устава и друге кривице, већ је његова улога у поступку одлучивања о одговорности шефа државе саветодавна, за доношење одлуке уставног суда не захтева се посебна, различита већина од оне која је прописана за доношење свих других одлука уставног суда (Пајванчић, 2004, стр. 132). Ако разматрамо земље у којима ова улога уставног суда има најдужу традицију, а у којима уставни суд доноси коначну одлуку о одговорности шефа државе, можемо се осврнути на Устав Аустрије, који предвиђа да Савезни председник може да буде оптужен због повреде Устава, ако је на захтев једног од парламентарних домова, Савезног већа или Националног већа, такву одлуку донела Савезна скупштина. Одлука мора да се донесе уз присуство већине чланова оба представничка тела и то већином од две трећине датих гласова. Осуђујућа одлука Уставног суда Аустрије има за последицу губитак службе, а при отежавајућим околностима и губитак политичких права. Уставни суд, међутим, може да се заустави само на утврђивању повреде права. С друге стране, тужба може да се прошири и на радње носиоца функције које су кривичноправно кажњиве, када је искључено поступање редовних кривичних судова и једино је надлежан Уставни суд (Стојановић, 2016, стр. 40). Осим Аустрије, Савезни уставни суд Немачке може да суди председнику Републике, као што смо претходно навели, због намерне повреде Основног закона или другог савезног закона, на основу оптужбе коју усвоји две трећине чланова Бундестага или Бундесрата (*Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*, чл. 61, ст. 1). Уколико суд утврди кривицу Савезног председника, може да му одузме председничку функцију. Исто тако, постоји могућност да суд пре доношења коначне одлуке донесе одлуку о привременој мери, којом се Савезни председник спречава да даље обавља дужност (Стојановић, 2016, стр. 41). У Италији се поступак утврђивања одговорности шефа државе покреће од стране парламента, а окончава се доношењем одлуке Уставног суда (Орловић & Рајић, 2020, стр. 124–125). Председника Републике ставља под оптужбу парламент, на заједничкој седници оба дома, апсолутном већином гласова свих својих чланова. Занимљивост у случају Италије јесте да у суђењу председнику Републике, осим 15 редовних судија Уставног суда, учествује још и 16 чланова, који се бирају на почетку парламентарног периода, на заједничкој седници

парламентарних домова, између грађана који испуњавају услове да буду изабрани за сенатора (*Constitution of the Italian Republic*, 1947, чл. 135). Имајући у виду овај састав Уставног суда Италије, може се тврдити да председнику Републике, поред судија Уставног суда као чланова државне институције, суди и народ (Стојановић, 2016, стр. 41).

У уставним системима у којима уставни суд располаже пуним капацитетом да одлучује о оптужбама против шефа државе, он ће о томе и донети коначну одлуку. У неким уставима експлицитно је утврђено и дејство одлуке уставног суда: престанак мандата шефа државе, престанак дужности по сили устава, разрешење функције итд. Дакле, могуће је да устав предвиди престанак мандата шефу државе *ex constitutione*, уколико уставни суд утврди његову одговорност, као што је то случај у Хрватској (Ustav Republike Hrvatske, 2014, чл. 105, ст. 5) и у Македонији (Устав Републике Северне Македоније, чл. 87, ст. 4), или да сам уставни суд изрекне санкцију у својој одлуци, као што је то случај у Словенији. Према Ustavu Slovenije (1991), Уставни суд може одузети функцију шефу државе уколико је оптужба основана. Дакле, у Словенији је одвојена радња оцењивања основаности оптужбе од одлуке о одузимању функције. За разлику од ове три наведене државе, у Србији и у Црној Гори, уставни суд одлучује само о постојању повреде устава, а одлуку о санкцији шефу државе (разрешењу) доноси парламент (Дмичић & Пилиповић, 2013, стр. 35–36).

4. Улога Уставног суда у поступку утврђивања одговорности шефа државе у Србији

Уставом из 2006. године, установљена је нова надлежност Уставног суда у вези с разрешењем председника Републике⁴ (Марковић, 2007, стр. 37). Ако се постави питање разлога додељивања Уставном суду ове надлежности, одговор се може пронаћи у самом основу одговорности

⁴ Према ранијем Уставу било је речи о опозиву, а не о разрешењу председника Републике. О опозиву су, сходно Уставу из 1990. године, одлучивали Народна скупштина, као надлежна да покрене поступак ако оцени да је председник Републике прекршио Устав, као и грађани, који је требало да се изјасне на референдуму. Како Стојановић (2016) истиче, нови Устав одбацује поступак опозива, који је мешао елементе политичке и правне одговорности, те установљава процедуру разрешења шефа државе, која искључиво претпоставља његову правну одговорност (стр. 69). Одговорност председника Републике према Уставу из 1990. квалификовала се као политичка, јер је Народна скупштина могла врло лако да оцени и акте председника Републике са којима се не слаже као *кршење* Устава. Новим уставом та одговорност јесте правна (кривична) и санкција за такву његову одговорност јесте управо разрешење (Марковић, 2022, стр. 333).

председника Републике – повреди Устава,⁵ будући да је Уставни суд заштитник Устава, без обзира на то ко Устав повређује (Марковић, 2007, стр. 37–38).

Поступак за разрешење председника Републике може да покрене Народна скупштина Србије, на предлог једне трећине народних посланика (Устав, 2006, чл. 118). Поступак почиње онда када председник Народне скупштине достави Уставном суду акт о покретању поступка одлучивања о повреди Устава од стране председника Републике. Уколико Уставни суд утврди да је поступак за разрешење председника Републике покренут у складу са Уставом и законом, акт Народне скупштине којим се покреће поступак одлучивања о повреди Устава доставља се на одговор председнику Републике, у року који Уставни суд одреди. Након истека рока за одговор, председник Уставног суда заказује расправу, на коју позива председника Републике и председника Народне скупштине. Потребно је истаћи да је у поступку одлучивања о повреди Устава од стране председника Републике, Уставни суд ограничен само на одлучивање о повредама одредаба Устава које су наведене у акту Народне скупштине о покретању поступка. Одлуку о повреди Устава од стране председника Уставни суд мора да донесе у року од 45 дана од дана подношења акта Народне скупштине (Закон о Уставном суду, 2007, чл. 93–96). До разрешења председника Републике због повреде Устава долази онда када Народна скупштина донесе одлуку гласовима најмање две трећине народних посланика (Устав Републике Србије, 2006, чл. 118).

Као што смо претходно навели, у члану 118, у ставу 2 Устава (2006) истиче се да поступак за разрешење председника Републике „може да покрене Народна скупштина, на предлог најмање једне трећине народних посланика“. Иако наведена уставна одредба на први поглед делује сасвим јасно, она оставља простор за различита тумачења. Прво, могло би се закључити да је за покретање поступка за разрешење председника Републике довољан предлог једне трећине народних посланика, како је закључила и Венецијанска комисија (2007), мада је то учинила са резервом због недовољно јасне уставне

⁵ Релативно широко и недовољно прецизно постављен основ за разрешење председника Републике, потенцијално оставља шири простор за покретање поступка његовог разрешења, иако је таква могућност у новијој уставној пракси Србије остала превасходно хипотетичка (Микић, 2018, стр. 5).

одредбе⁶. Друго, поменута уставна норма може се тумачити тако да једна трећина народних посланика само предлаже покретање поступка за разрешење председника Републике, док одлуку о његовом покретању доноси Народна скупштина у складу са општим уставним правилима о одлучивању у овом органу. Следећи дикцију уставне норме, Народна скупштина није дужна да покрене поступак за разрешење председника Републике сваки пут када то предложи једна трећина народних посланика, јер формулација према којој она *може* покренути поступак упућује на то да предлог једне трећине народних посланика сам по себи не обавезује Народну скупштину да такав поступак и покрене. Имајући у виду да Уставом (2006) није предвиђено да се о овом питању одлучује посебном, квалификованом већином (чл. 105), за покретање поступка за разрешење председника Републике одлучује се кворумском већином, дакле већином гласова народних посланика на седници на којој је присутна већина од укупног броја народних посланика. На тај начин, Устав (2006) прави разлику између иницијативе за покретање поступка подизања оптужбе против шефа државе и доношења одлуке о подизању оптужбе за повреду Устава (Симовић & Орловић, 2023, 631). Другим речима, тек након што Народна скупштина позитивно одлучи, може се поднети захтев Уставном суду да оцени да ли је дошло до повреде Устава (Дмичић & Пилиповић, 2013, стр. 33).

Међутим, да непрецизност уставне норме која уређује покретање поступка разрешења председника Републике може да ствара одређене проблеме у пракси, потврђују лутања и грешке Народне скупштине приликом законског развијања овог поступка (Симовић & Орловић, 2023, 632). Наиме, Закон о Уставном суду (2007, чл. 93, ст. 1) прописује да „поступак одлучивања о повреди Устава од стране председника Републике покрене Народна скупштина, на предлог једне трећине укупног броја народних посланика“. Дакле, из дикције поменутог законског решења произлази да је Народна скупштина дужна да покрене поступак за разрешење председника Републике када то предложи најмање једна трећина парламентарца. Пада у очи да законодавац није дословце преписао уставотворчеву формулацију, која укључује реч

⁶ Коментаришући члан 118 Устава Републике Србије (2006), Венецијанска комисија наводи да трећина посланика може захтевати покретање поступка импичмента због кршења Устава. Она, такође, наводи да „Уставни суд затим одлучује, или је барем тако Венецијанска комисија разумела ову не баш јасно формулисану одредбу, о томе да ли је дошло до кршења, а Народна скупштина тада може да разреши председника двотрећинском већином“ (Venice Commission, 2007).

може. Недоследност законодавца потврђује и накнадно донет Закон о председнику Републике (2007), који предвиђа да разрешење председника Републике може да предложи најмање једна трећина народних посланика, ако сматра да је он повредио Устав, а поступак за разрешење покреће се већином гласова свих народних посланика (чл. 15, ст. 1). Како Марковић (2007) наводи, чак и да је Закон о председнику Републике (2007) добро протумачио уставну одредбу о разрешењу председника Републике, није у сагласности са Уставом (2006) да поступак за разрешење покреће Народна скупштина „већином гласова свих народних посланика“, јер Народна скупштина одлучује таквом већином само у случајевима који су у Уставу таксативно наведени⁷ (стр. 33). Имајући у виду да се на том списку не налази покретање поступка за разрешење председника Републике због повреде Устава, несумњиво је да је законодавац прекорачио Уставом установљен нормативни оквир (Симовић, 2010, стр. 215).

Уставом из 2006. године, у једно политичко питање односа легислативе и егzekутиве, умеће се аполитички Уставни суд, који треба да утврди повреду Устава од стране председника Републике, а политичку санкцију због те повреде да изрекне Народна скупштина. Марковић (2007) истиче да би разрешење председника Републике требало да буде овлашћење оног органа који га је и изабрао. А пошто су га изабрали бирачи непосредно, они би требало да одлучују и о његовом *опозиву* (стр. 37–38). Исто мишљење деле и Симовић и Петров, с обзиром на то да није у складу са логиком института непосредно изабраног шефа државе, да га разрешава Народна скупштина. Шта је са начелом поделе власти? (Дмичић & Пилиповић, 2013, стр. 37–38). Међутим, с обзиром на то да се уставотворац већ определио да Народна скупштина својом политичком проценом одлучује о разрешењу председника Републике, онда је требало, по речима Симовића (2010), да цео поступак остане искључиво у њеној надлежности (стр. 222). Марковић (2007), опет наводи да уколико се то овлашћење додељује Парламенту, оно би у целини (покретање поступка, утврђивање повреде Устава разрешење због повреде Устава) требало да остане у његовој надлежности, односно у надлежности Народне скупштине, као што је случај с одговорношћу председника САД пред Конгресом (стр. 37–38).

⁷ Народна скупштина у свим осталим случајевима доноси одлуке већином гласова народних посланика на седници на којој је присутна већина народних посланика (Устав Републике Србије, 2006, члан 105).

Посебно је критиковано то што упркос постојању одлуке Уставног суда, којом је он утврдио повреду Устава од стране председника Републике, Народна скупштина не разрешује председника Републике, јер за такву одлуку нема две трећине гласова народних посланика (Марковић, 2007, стр. 39). Дакле, чак и када би, хипотетички, Уставни суд утврдио да постоји правна одговорност председника, политичка већина у парламенту може бити против разрешења. То је разлог зашто се овај уставни механизам може сматрати симболичним покрићем за механизам власти који допушта председнику да излази изван својих уставних овлашћења (Пејић, 2025, стр. 30). Сувишно је и разматрати колико се на тај начин углед Уставног суда, као коначног и најкомпетентнијег арбитра у вези с питањима повреде начела уставности може довести у питање, будући да он, уместо одлуке, даје мишљење које формално и не обавезује Народну скупштину која коначно одлучује (Марковић, 2007, стр. 39). Осим тога, не разрешавајући дужности председника Републике, Народна скупштина повређује уставну одредбу према којој су одлуке Уставног суда коначне, извршне и општеобавезујуће (Устав, 2006, чл. 166, ст. 2), али доприноси и слабљењу ауторитета и легитимитета председника Републике, који наставља да обавља своју функцију упркос постојању чињенице која га дискредитује (Симовић & Орловић, 2023, стр. 637). Такође, с обзиром на то да коначну одлуку доноси двотрећинска парламентарна већина, може се оправдано рећи да је политичка одговорност председника Републике (прикривено) уведена *на мала врата*. Како истиче Пејић (2025, стр. 57), наведено представља додатни аргумент у прилог потреби да се овај аспект поделе власти врати његовом правном смислу, те да се Уставном суду или Врховном суду повери надлежност за одлучивање о правној (кривичној) одговорности шефа државе. Са друге стране, супротно дејство производи одлука Уставног суда којом се утврђује да председник Републике није повредио Устав. У том случају његова одлука обавезује Народну скупштину, будући да председник Републике не може бити разрешен дужности (Симовић & Орловић, 2023, стр. 635). Тиме се поступак окончава, јер Народна скупштина не може разрешити председника Републике противно одлуци Уставног суда (Дмичић & Пилиповић, 2013, стр. 37–38).

Премда је рок који је остављен Уставном суду за одлучивање релативно кратак, значај подигнуте оптужбе против председника Републике, која може да резултира његовим разрешењем, оправдава одређивање тако кратког рока ради релативно брзог отклањања дилеме да ли је председник Републике повредио Устав. Устав је само наложио

Уставном суду да поступи у том периоду, али Уставом (2006) није предвиђено шта се дешава ако се Уставни суд оглуши о ту своју обавезу. У недовољно консолидованим уставним демократијама рад Уставног суда често је политизован, при чему треба имати у виду и чињеницу да председник Републике учествује у избору 10 од 15 судија Уставног суда. Отуда, Уставни суд може да опструира покренути поступак разрешења председника Републике, јер без његове одлуке поступак не би могао да буде настављен (Симовић & Орловић, 2023, стр. 633). Према томе, за разрешење председника Републике неопходна су два услова: одлука Уставног суда о постојању повреде Устава од стране председника Републике и одлука Народне скупштине о његовом разрешењу. Зато и ако би Уставни суд донео одлуку о повреди Устава од стране председника Републике након истека рока од 45 дана, Народна скупштина не би могла одлучивати о разрешењу председника Републике, јер би разрешење председника Републике у том случају било неуставно због повреде Уставом установљене процедуре (Симовић, 2010, стр. 221).

Иако постојеће уставно решење оставља простор за евентуалну опструкцију поступка од стране Уставног суда, у теорији се указује да би, с обзиром на значај који овај орган има у правном систему и чињеницу да је већ укључен у однос одговорности председника Републике, било оправдано размотрити могућност да му буде поверена коначна реч у поступку утврђивања одговорности. Наравно, под претпоставком да је основ одговорности дефинисан довољно прецизно да би се о њему могло одлучивати у поступку правног карактера. Може се, стога, закључити како је пропуштена шанса да се новим Уставом (2006) ово питање регулише на прикладан начин, узимајући у обзир упоредну праксу, као и постојеће теоријске концепције (Трипковић, 2009, стр. 311).

5. Закључак

Премда ретко остваривана у пракси, изузетно значајна надлежност уставног суда јесте његова могућност одлучивања о оптужбама против шефа државе. Уставноправни основ одговорности шефа државе готово је у свим анализираним земљама уопштен и недовољно прецизиран. На носиоцима власти, који имају надлежност да одлучују о одговорности шефа државе, јесте да тумаче ове уопштене одредбе.

Упоредноправна анализа показује да европски уставни системи не познају јединствен модел учешћа уставног суда у поступку утврђивања одговорности шефа државе. Разлике се огледају како у самом присуству

уставног суда у овом поступку, тако и у обиму овлашћења која су му поверена. Управо од тих овлашћења зависи степен правне природе поступка утврђивања одговорности шефа државе, односно могућност да се овај поступак заштити од претераног политичког утицаја.

Када је реч о уставноправном решењу у Републици Србији, може се закључити да је, упркос настојању уставотворца да успостави правну одговорност председника Републике, постојећи механизам његове одговорности у завршној фази сведен на политичко питање, јер о повреди Устава коју је утврдио Уставни суд политичку санкцију разрешења изриче Народна скупштина. Ако се уставотворац определио да Народна скупштина својом слободном политичком проценом одлучује о разрешењу председника Републике, онда је читав поступак требало да остане искључиво у њеној надлежности. Овакво решење доводи до нормативне недоследности у односу између Народне скупштине и Уставног суда. Уместо да Уставни суд буде искључиви заштитник Устава, будући да је њему поверена функција контроле рада Народне скупштине, Народна скупштина је та која у овом случају преузима контролну функцију и даје коначну реч у поступку за разрешење председника Републике, иако се Уставни суд пре тога изјаснио о његовој одговорности за повреду Устав. Позитиван аспект постојећег модела може се огледати у томе што би независан Уставни суд, формиран према стручним, а не политичким мерилима, требало да осујети претварање, у основи, правне одговорности председника Републике у чисто политичку одговорност. Ипак би најлогичније и најисправније решење било да одлука Уставног суда обавезује Народну скупштину, те да у случају уставносудског утврђивања повреде Устава од стране председника Републике он буде и разрешен од стране Народне скупштине, или чак да, по угледу на суседне земље, мандат шефа државе престане по сили Устава (*ex constitutione*).

Без обзира на то што у Републици Србији још увек није дошло до покретања поступка утврђивања одговорности председника Републике, где би постојеће уставноправне одредбе могле да заживе, још увек постоји прилика да се уочени нормативни недостаци отклоне у поступку будуће уставне ревизије. На тај би се начин успоставио доследнији и правно утемељенији модел одговорности шефа државе, у којем би улога Уставног суда била јасније и сврсисходније дефинисана.

Изјава о непостојању сукоба интереса

Аутор изјављује да нема сукоб интереса.

Финансирање

Рад представља резултат истраживања које финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација по Уговору евиденционог броја 451-03-34/2026-03/200254 од 5. фебруара 2026. године.

Изјава о доступности података

Оригинални доприноси представљени у раду укључени су у сам рукопис/додатни материјал, а додатна питања могу се упутити аутору.

Информисани пристанак свих учесника у истраживању/одобрење надлежног одбора

Није применљиво.

Nićiforović Anđela

University of Priština, Head Office in Kosovska Mitrovica, Faculty of Law, Kosovska Mitrovica, Serbia

THE CONSTITUTIONAL CONCEPT OF THE RESPONSIBILITY OF THE HEAD OF STATE

ABSTRACT: In addition to its primary jurisdiction, the Constitutional Court also exercises certain specific competences, one of which is its jurisdiction to adjudicate cases involving high-ranking state officials. In this paper, the author analyzes this very particular competence of the Constitutional Court, directed at determining the responsibility of the head of state. The subject of the research encompasses the constitutional and legal grounds for initiating proceedings concerning the responsibility of the head of state, the authorized entities, the required majority, and the procedure for adopting a decision on the indictment against the head of state. The research aims to identify, through the application of the positive-law and comparative-law methods, the similarities and differences in the existing normative solutions of certain European countries. In the final part

of the paper, special attention will be devoted to how this issue has been addressed in the Republic of Serbia, as outlined in the 2006 Constitution. By examining existing solutions and their potential shortcomings, the author aims to highlight the need for possible constitutional reform in this matter in the Republic of Serbia.

Keywords: *constitutional court, head of state, responsibility of the head of state.*

Литература

1. Venice Commission, *Opinion on the Constitution of Serbia* (CDL-AD(2007)004). Venice, 16–17 March 2007. Приступљено 5. 2. 2026. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDLAD\(2007\)004-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDLAD(2007)004-e)
2. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. Приступљено 2. 2. 2026. <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html>
3. Дмичић, М., & Пилиповић, М. (2013). Улога уставног суда у поступцима оптужбе против највиших државних функционера. *Журнал за криминалистику и право*, 18(3), стр. 27–40
4. Закон о председнику Републике. *Службени гласник РС*, бр. 111/07
5. Закон о Уставном суду. *Службени гласник РС*, бр. 109/07, 99/11, 18/13 – одлука УС, 103/15, 40/15 – др. закон, 10/23 и 92/23
6. Јовановић, Н. (2018). Политичка одговорност носилаца извршне власти у Републици Србији. *Администрација и јавне политике*, 4(3), стр. 71–85. DOI: <https://doi.org/10.22182/ajp.1032018.5>
7. Маринковић, Т. (2021). *Одговорност председника Републике за повреду Устава – забрана утицаја на вршење судијске функције*. Београд: Центар за правосудна истраживања (ЦЕПРИС)
8. Марковић, Г. (2023). Одговорност шефа државе у уставима бивших Југословенских република. У: Миљковић, С. (уред.), *Право између идеала и стварности – зборник радова* (стр. 17–39). Косовска Митровица: Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици; Београд: Институт за упоредно право
9. Марковић, Р. (2022). *Уставно право (двадесет шесто поновљено издање)*. Београд. Правни факултет Универзитета
10. Марковић, Р. (2007). Уставни суд у Уставу Републике Србије од 2006. године. *Анали Правног факултета у Београду*, 55(2). стр. 19–46

11. Mikić, V. (2025). Constitutional Courts' Functions in Europe: What Do Constitutions Say? *Strani pravni život*, 69(3), pp. 373–385. DOI: https://doi.org/10.56461/SPZ_25302KJ
12. Микић, В. (2018). *Нормативна анализа положаја председника Републике и форме прећутне президенцијализације уставног уређења у Републици Србији*. Сарајево: Фондација Центар за јавно право. Приступљено 28. 1. 2026. https://fcjr.ba/wp-content/uploads/2010/10/Vladimir_Mikic8.pdf
13. Николић, П. О., & Манојловић, Д. С. (2022). Развој и функције парламента и његов однос према извршној власти у земљама Европске уније. *Страни правни живот* 66(3), стр. 367–384. DOI: https://doi.org/10.56461/SPZ_22302KJ
14. Орловић, С., & Рајић, Н. (2020). Улога Уставног суда у развоју уставних система Италије и Србије. *Зборник радова Правног факултета, Нови Сад*, 54(1), стр. 121–140. DOI:10.5937/zrpfns54-26531
15. Пајванчић, М. (2004). Функције уставног суда у утврђивању кривице шефа државе у уставима земаља у транзицији. У: Ненадић, Б. (прир.), *Уставни суд Србије – у сусрет новом Уставу – зборник радова* (стр. 121–134), Београд: Уставни суд Републике Србије
16. Пејић, И. (2025). Непосредан избор и одговорност председника Републике. *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, 64(104), стр. 15–36. DOI: 10.5937/zrpfni1-57621
17. Pejić, I. (2019). The Constitutional Rationalization of the Separation of Powers: The Case of Serbia. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, 58(84), pp. 45–62. DOI:10.5937/zrpfni1984
18. Петров, В., & Симовић, Д. (2010). Општа питања о надлежности уставних судова. У: Вучић, О., Петров, В., & Симовић, Д. (уред.), *Уставни судови у бившим југословенским републикама – теорија, норма, пракса* (стр. 116–120). Београд: Досије студио
19. Петров, В. (2008). Нови уставни суд Републике Србије: поводом мишљења Венецијанске комисије о Уставу Републике Србије. *Нова српска политичка мисао – Посебно издање Устав и искушења*, (2), стр. 71–85
20. Пилиповић, М. (2025). Неки аспекти уставног положаја председника републике у државама насталим дисолуцијом Југославије у свјетлу компаративног права. *Страни правни живот*, 69(1), стр. 75–101. DOI: https://doi.org/10.56461/SPZ_25105KJ
21. Радовановић, С. (2024). Два колосека кривичне одговорности носилаца највиших функција власти (председника државе, премијера,

- министра). *Архив за правне и друштвене науке*, 119(2), стр. 77–99. DOI: 10.5937/adpn2402077R
22. Симовић, Д., & Орловић, С. (2023). *Коментар Устава Републике Србије – са праксом Уставног суда Републике Србије и Европског суда за људска права*. Београд: Службени гласник
23. Симовић, Д. (2010). Одлучивање о оптужбама против највиших државних функционера. У: Вучић, О., Петров, В., & Симовић, Д. (уред.), *Уставни судови у бившим југословенским републикама – теорија, норма, пракса* (стр. 211–222). Београд: Досије студио
24. Стојановић, М. Д. (2016). *Уставно правосуђе – уставно процесно право*. Ниш: Правни факултет у Нишу
25. Трипковић, Б. (2009). О одговорности шефа државе у Србији – два недовршена концепта. *Гласник адвокатске коморе Војводине*, 81(7–8). стр. 278–312
26. Устав Републике Србије. *Службени гласник РС*, бр. 98/06 и 115/21
27. Устав Републике Северне Македоније. *Службен весник на Република Северна Македонија*, бр. 52/91, са изменама, Приступљено 5. 2. 2026. <https://www.sobranie.mk/content/Odluki%20USTAV/UstavSRSM.pdf>
28. Ustav Republike Hrvatske. *Narodne novine*, br. 56/90, 135/97, 113/00, 28/01, 76/10. i 5/14. (pročišćeni tekst, *Ustavni sud Republike Hrvatske*, 15. siječnja 2014). Приступљено 5. 2. 2026. https://www.usud.hr/sites/default/files/dokumenti/Redakcijski_prociscen_tekst_Ustava_Republike_Hrvatske_Ustavni_sud_Republike_Hrvatske_15._sijecnja_2014_.pdf
29. Устав Црне Горе. *Службени лист ЦГ*, бр. 1/07 и 38/13 – Амандмани I–XVI. Приступљено 5. 2. 2026. <https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/ustav-crne-gore.html>
30. Ustav Republike Slovenije. *Uradni list RS*, št. 33/91-I, 42/97, 66/20, 24/03, 69/04, 68/06, 47/13, 75/16, 92/21 in 98/25. Приступљено 1. 2. 2026. <https://www.us-rs.si/sl/pravna-podlaga/ustava-republike-slovenije>
31. The Constitution of Romania. Приступљено 31. 1. 2025. <https://www.presidency.ro/en/the-constitution-of-romania>
32. Constitution of the Italian Republic. Constitutional court of the Italian Republic. Приступљено 5. 2. 2026. https://www.cortecostituzionale.it/documenti/download/pdf/The_Constitution_of_the_Italian_Republic.pdf

УПУТСТВО АУТОРИМА ЗА ПИСАЊЕ И ПРИПРЕМАЊЕ РУКОПИСА

Уређивачки одбор часописа „Право – теорија и пракса“ моли ауторе да текстове за објављивање пишу у складу са следећим упутством.

Часопис је посвећен објављивању висококвалитетних научних рукописа из области права. Радови одобрени за објављивање у часопису разврставају се од стране Уредништва, уз сарадњу рецензента, у основне категорије научних и стручних чланака.

Текстови се прилажу на енглеском језику и српском језику (у ћириличном писму) путем онлајн (ОЈС) платформе: <http://casopis.pravni-fakultet.edu.rs/index.php/lt/about/submissions>.

Аутори којима српски језик није матерњи језик могу доставити рукопис само на енглеском језику.

Сви текстови подлежу рецензији. Сваки научни рад оцењује минимум два рецензента по избору редакције. Редакција има право да прилагоди текст правилима уређивања часописа.

Употреба великих језичких модела (eng. *Large Language Models* – LLM) и генеративне вештачке интелигенције (АИ)

У припреми текста радова за објављивање у часопису „Право – теорија и пракса“, АИ алати могу се користити искључиво за креирање АИ-потпомогнутог, али не АИ-генерисаног садржаја.

АИ алати не смеју се користити као замена за људско критичко размишљање, процену и експертизу. Технологију вештачке интелигенције увек треба примењивати уз људски надзор и контролу. Сва интелектуална садржина – идеје, анализе, закључци – морају бити искључиво дело аутора.

АИ алатка ни у којем случају не може бити аутор или коаутор, нити аутор цитираног рада (референце).

Аутори морају јасно назначити употребу алата заснованих на LLM моделима (eng. *Large Language Models*) и генеративној вештачкој интелигенцији у рукопису (који алат је коришћен и у коју сврху).

Аутори су одговорни за тачност, валидност и прикладност било којег садржаја генерисаног алатима заснованим на LLM моделима (eng. *Large Language Models*) и генеративној вештачкој интелигенцији. Аутори морају осигурати да су цитиране референце тачне и да је рад без плагијата.

Непријављивање употребе АИ алата у рукописима сматра се повредом етичких начела и, ако се утврди, може довести до одбацивања рукописа и мера предвиђаних смерницама етичких регулаторних организација, нпр. COPE.

Није дозвољено користити АИ алате за: генерисање већих делова рукописа, посебно идеја, података, резултата, слика, табела и сл.; измену научних аргумената

или интерпретација; преиначавање података или генерисање референци; предају рукописа који није резултат ауторског рада.

У свим случајевима, аутори сnose пуну одговорност за оригиналност, тачност и интегритет рада.

Опште информације за писање текста:

Текст треба да буде написан у текст-процесору *Microsoft Word*, фонтом *Times New Roman*, величине 12 pt, ћирилицом, са проредом 1,5. Користити вредност 25 мм за све маргине. Обим текста може бити највише до 15 страница формата А4, укључујући текст, табеле, слике, графиконе, литературу и остале прилоге.

На насловној страни текст треба да садржи наслов рада на енглеском језику, а испод тога и на српском језику, величине 14 pt, болдом. Затим размак, па навести име и презиме аутора, титулу, афилијацију (место запослења **уз обавезно навођење и државе**), имејл-адресу и контакт-телефон, величине 12 pt. Уколико аутор има свој ORCID број, наводи га одмах након свог имена и презимена. За више информација о ORCID iD молимо Вас посетите <https://orcid.org> и након регистрације унесите свој ORCID iD број.

Затим размак, па написати апстракт, дужине до 250 речи, на енглеском језику, а испод тога и на српском језику, величине 12 pt. Сажетак представља кратак информативни приказ садржаја чланка који читаоцу треба да омогући брзу и тачну оцену његове релевантности. Аутори треба да образложе циљ истраживања или наведу разлог због којег пишу чланак. Затим, потребно је да опишу методе коришћене у истраживању и укратко опишу резултате до којих су дошли у истраживању.

Кључне речи наводе се након једног реда размака испод апстракта, на енглеском језику, а испод тога и на српском језику. Треба да их буде максимално пет, величине 12 pt, италиком. Затим размак, два реда па следи текст рада.

Текстове писати језгровито, разумљивим стилем и логичким редом, који, по правилу, укључује: уводни део, разраду теме и закључак. Величина слова основног текста треба да буде 12 pt. Наслови и поднаслови у тексту треба да буду величине 12 pt, писани болдом.

Назив и број илустрација (дијаграми, фотографије, графикони) треба приказати на средини реда изнад илустрације, величине 12 pt. Назив и број табеле такође треба приказати изнад табеле на средини реда, величине 12 pt. Испод илустрације или табеле обавезно навести извор („Извор:...“), величине 10 pt. Уколико су графички или табеларно представљени резултати ауторовог истраживања, као извор испод илустрације или табеле навести: Истраживање аутора.

Уколико аутор текста упућује захвалницу и сл., то чини у посебном делу – *Захвалница*, који по редном броју следи након Закључка, а пре афилијације аутора и резимеа текста на српском језику.

Након Закључка (тј. након Захвалнице), а пре афилијације аутора и резимеа текста на српском језику, аутор треба да напише *Изјаву о непостојању сукоба интереса* на следећи начин:

Изјава о непостојању сукоба интереса

Аутор(и) изјављује(у) да нема(ју) сукоб интереса.

Након изјаве аутора о непостојању сукоба интереса, потребно је навести допринос аутора и сваког коаутора на раду, уколико рад има више аутора. Овај део није потребно наводити уколико је на раду потписан само један аутор. Наиме, постоји 14 улога (ко)аутора на раду, о чему се можете више информисати на линку: <https://credit.niso.org/>

Молимо Вас да допринос сваког (ко)аутора одредите према датом таксономији (*Contributor Role Taxonomy – CrediT*). Можете користити пуно име или само иницијале (ко)аутора. На пример:

Доприноси аутора

Концептуализација, Г. Е. Д., С. Е. Г. и Т. Е. Ц.; методологија, Г. Е. Д.; софтвер, С. Е. Г.; формална анализа, Г. Е. Д. и С. Е. Г.; писање – припрема оригиналног нацрта, Г. Е. Д. и С. Е. Г.; писање – преглед и уређивање, Т. Е. Ц. и С. Е. Г. Сви аутори су прочитали и сложили се са објављеном верзијом рукописа.

Након навођења доприноса аутора, потребно је навести извор финансирања истраживања у раду. Аутори морају јасно открити све изворе финансијске подршке за своје истраживање, укључујући: истраживачке грантове, институционалну подршку, приватно или комерцијално финансирање или било које друге финансијске доприносе. Ови подаци наводе се под посебним поднасловом *Финансирање*. Уколико истраживање у раду није добило никакву посебну донацију или финансијску подршку, потребно је то и написати, на следећи начин:

Финансирање

Ово истраживање није остварило никакво додатно финансирање.

Након навођења извора финансирања истраживања у раду, односно изјаве да истраживање није остварило никакво додатно финансирање, потребно је навести *Изјаву о доступности података*:

Изјава о доступности података

Оригинални доприноси представљени у раду укључени су у сам рукопис/ додатни материјал, а додатна питања могу се упутити одговарајућем аутору/ ауторима.

* За ближе информације о „Политици о доступности података“ погледати *Уређивачке политике часописа* доступне на веб-страници часописа.

Уређивачка политика часописа „Право – теорија и пракса“ укључује и део који се односи на поштовање анонимности, поверљивости и информисаног пристанка у истраживачком доприносу рукописа. Часопис захтева од аутора да заштите идентитет и приватност учесника истраживања уклањањем или маскирањем директних и индиректних идентификатора из рукописа и свих додатних материјала.

Уколико постоји било каква сумња да се анонимност може очувати, потребна је писана сагласност за објављивање пре слања рада.

Информисани пристанак свих учесника за учешће у истраживању и/или одобрење надлежног (етичког) одбора потребан је у ситуацији када рукописи извештавају о истраживању које укључује људске учеснике. Студије морају бити у складу са Хелсиншком декларацијом Светског лекарског удружења. За малолетнике је потребно прибавити пристанак законског старатеља и, где је то могуће, пристанак детета у складу са узрастом. Податке који се тичу истраживања на животињама, потребно је ускладити са Директивом ЕУ 2010/63/ЕУ и презентовати у складу са ARRIVE 2.0.

Уколико у раду нема истраживања које би захтевало информисани пристанак свих учесника за учешће у истраживању или одобрење надлежног одбора, потребно је након поднасловa *Информисани пристанак свих учесника у истраживању/одобрење надлежног одбора* навести „није применљиво“. Пример:

Информисани пристанак свих учесника у истраживању/одобрење надлежног одбора

Није применљиво.

* За ближе информације о „Информисаном пристанку свих учесника у истраживању/одобрењу надлежног одбора“ погледати *Уређивачке политике часописа* доступне на веб страници часописа.

За писање референци користити АПА (Приручник за публикување, Америчко психолошко друштво) међународни стандард за писање референци. Напомене тј. фусноте могу садржати допунска објашњења или коментаре који су у вези са текстом. Фусноте се пишу у фонту *Times New Roman*, величине 10 pt.

Код АПА стила извор који користимо наводи се **унутар текста**, тако што се елементи (аутор, година издања, број стране на којој се налази део који цитирамо) наводе у заградама непосредно пре тачке и одвајају зарезом.

ПРАВИЛА ЦИТИРАЊА УНУТАР ТЕКСТА

Уколико се цитира извор написан од стране једног аутора:

Када се у реченици спомиње аутор и наводе његове речи, онда се после имена аутора наводи година издања цитираног текста у загради, а на крају реченице потребно је ставити број стране на којој се налази реченица у тексту из којег наводимо:

Пример:

Како Бесермењи (2007) истиче, „нарочито је присутан проблем загађења ваздуха, који је првенствено последица изразито ниског нивоа еколошке свести, као и недостатка професионалног образовања, у области животне средине“ (стр. 496).

Када се аутор не спомиње у реченици, онда његово презиме, годину издања рада и број стране у раду стављамо у заграде и на крај реченице.

Пример:

Такође, „очекује се да ће сеоски туризам дјеловати као један од алата за одрживи рурални развој“ (Ivolga, 2014, стр. 331).

Напомена: Ако је цитат настао парафразирањем или резимирањем, податак о броју стране није неопходан.

Пример:

Животна средина представља све оно што нас окружује, односно све оно са чиме је директно или индиректно повезана човекова животна и производна активност (Хамидовић, 2012).

Уколико се цитира извор написан од стране два аутора:

Између презимена аутора ставити „и“ или „&“, у зависности да ли се аутори спомињу у реченици, или не.

Примери:

Чодри и Гупта (2010) наводе да чак 75% сиромашних у свету живи у руралним подручјима, а више од једне трећине руралних подручја налази се у сушним и полусушним регијама. Стога се „рурални развој сматра сложеном мрежом у којој се мобилизују ресурси и у којима се контрола процеса састоји од међуигре локалних и спољшњих сила“ (Папић & Богданов, 2015, стр. 1080).

Уколико се цитира извор написан од стране 3–5 аутора:

Приликом првог навођења таквог извора навести све ауторе:

Пример:

(Џвијановић, Матијашевић Обрадовић & Шкорић, 2017)

Код каснијих навођења овог извора навести само првог аутора и додати *и др.*

Пример:

(Џвијановић и др., 2017)

Уколико се цитира извор написан од стране 6 и више аутора:

При првом и сваком даљем навођењу навести само првог аутора и додати *и др.*

Пример:

(Савић и др., 2010)

Уколико се цитира текст чији је аутор организација:

Када је аутор текста нека организација, онда њен назив треба ставити у заграду као аутора тог текста. Ако организација има познат скраћен назив, тада ћемо тај скраћени назив написати у угластој загради, после пуног назива, у првом навођењу, док свако следеће навођење треба обележити овим скраћеним називом.

Пример:

Прво навођење: (Serbian Academy of Sciences and Arts [SASA], 2014).

Каснија навођења: (SASA, 2014).

Уколико се цитира текст чији аутори имају исто презиме:

Код аутора са истим презименом користити иницијале имена како би се избегла конфузија.

Пример:

Став који је изнео Д. Савић (2017) презентован је ...

Уколико се цитира више референци истог аутора из исте године:

Ако имамо две или више референци од истог аутора, из исте године, онда се после податка о години додају словне ознаке „а“, „б“, итд.

Пример:

(Драгојловић, 2018а)

(Драгојловић, 2018б)

Уколико постоји два или више текстова у једном цитату:

Када се наводи два или више текстова у једном цитату, онда се у загради наводе презимена аутора оригиналних текстова по реду објављивања и раздвајају се тачка-зарезом.

Пример:

Очигледно је да је живот и рад у руралним подручјима одувек био повезан са специфичним материјалним и симболичким односима према природи (Milbourne, 2003; Castree & Braun, 2006).

Уколико се цитира чланак из новина са наведеним аутором:

Пример:

У *НС уживо* (Драгојловић, 2021) објављено је да...

У списку коришћених референци ову референцу писати у следећем стилу: Драгојловић, Ј. (2021). Анкетирани Новосађани за враћање смртне казне у Устав. *НС уживо*, 22. јануар.

Уколико се цитира чланак из новина без наведеног аутора:

Пример:

Објављено у *Политици* (2012)

У списку коришћених референци ову референцу писати у следећем стилу:
Политика. (2012). Стражевица готова за два месеца. 1. фебруар.

Уколико се цитира лична кореспонденција:

Пример: Према тврдњама Николића (2020)

У списку коришћених референци ову референцу писати у следећем стилу:
Николић, А. (2020). *Писмо аутору*. 21. новембар.

Уколико се цитира текст у штампи:

На крају референце, а пре тачке, обавезно додати „у штампи“.

Уколико се цитирају судске одлуке, пракса Европског суда за људска права, и други извори из домаће и међународне судске праксе:

Референца треба да садржи што потпуније податке: врсту и број одлуке, датум када је донета, публикацију у којој је објављена.

Пример у тексту:

(Решење Вишег суда у Београду – Посебног одељења К.По1 бр. 276/10 од 26. јануара 2012. године)

Пример у тексту: (Borodin v Russia, par. 166).

Напомена:

Извори из судске праксе не наводе се у списку коришћене литературе. Пуна референца из судске праксе наводи се у фусноти. Приликом цитирања праксе Европског суда за људска права наводи се и број поднете представке.

Пример за референцу у фусноти:

Како се наводи у Решењу Вишег суда у Београду – Посебног одељења К.По1 бр. 276/10 од 26. јануара 2012. године. Интермех (2012). *Билтен Вишег суда у Београду*, 87, стр. 47.

Borodin v Russia, представка бр. 41867/04, пресуда ЕCHR, 6. 2. 2013, par. 166.

Уколико се цитирају закони и други прописи:

Када се цитира законски текст или други пропис, у тексту навести пун назив закона или другог прописа и годину када је закон или пропис ступио на снагу.

Пример:

(Законик о кривичном поступку, 2011).

(Правилник о садржини одлуке о спровођењу поступка јавне набавке од стране више наручилаца, 2015).

Ово правило важи и за законе или друге прописе који се више не примењују.

Пример:

(Кривични закон Републике Србије, 1977)

Када се цитирају међународни прописи, у тексту је довољно навести скраћени назив документа уз навођење његовог броја и године када је усвојен.

Пример:

(Регулација бр. 1052/2013) или (Директива 2013/32)

Уколико се цитира текст непознате године издања или рада непознатог аутора:

У раду се ова врста текста цитира тако што се на месту где би требало да стоји година наводи *н.д.* (непознат датум).

Пример:

Њихов значај за парламентарне процесе је немерљив (Острогорски, н.д.).

Ако се у рукопису користи рад непознатог аутора, навешће се наслов рада који се цитира, уз годину, ако је позната.

Пример:

Све нам то потврђује и мешовита, објективно-субјективна теорија (Елементи кривичног дела, 1986, стр. 13).

Важна напомена:

Цитирани извори (без обзира на којем су језику писани) не превode се на енглески. Наслов цитираног извора у верзији рада на српском језику у ћириличном писму не превodi се на енглески језик.

Примери:

1. Матијашевић Обрадовић, Ј. (2017). Значај заштите животне средине за развој екотуризма у Србији. *Агроекономика*, 46(75), стр. 21–30
2. Јовашевић, Д. (2017). *Кривична дела убиства*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања
3. Уредба о еколошкој мрежи Владе Републике Србије. *Службени гласник РС*, бр. 102/10
4. Закон о туризму. *Службени гласник РС*, бр. 17/19

На крају сваког текста, у одељку под насловом *Литература* обавезно је навести списак свих цитираних референци по алфabetском редоследу. Наслови на страним језицима који почињу са одређеним или неодређеним члановима („a“, „the“, „Die“, итд) ређају се као да члан не постоји. Листа референци треба да садржи само радове који су објављени или прихваћени за објављивање.

Уредништво инсистира на референцама новијег датума, о чему ће се посебно водити рачуна приликом одабира текстова за публикавање, а на крају сваке референце обавезно је навођење DOI броја, уколико га цитирана референца садржи. Уколико цитирана референца не садржи DOI број, аутор се може позвати на URL адресу.

Пример навођења референце са DOI бројем:

Počuša M. & Matijašević Obradović, J. (2018). The Importance of Evidence Collection in Procedures for Criminal Acts in the Field of Economic Crime in Serbia. In: Meško, G., et al. (eds.), *Criminal Justice and Security in Central and Eastern Europe: From Common Sense to Evidence-based Policy-making* (pp. 671–681). Maribor: Faculty of Criminal Justice and Security and University of Maribor Press. DOI: 10.18690/978-961-286-174-2

Пример навођења референце са URL адресом:

Милосављевић, Б. (2015). Правни оквир и пракса примене посебних поступака и мера за тајно прикупљање података у Републици Србији У: Петровић, П. (уред.), *Посебне мере тајног прикупљања података: између закона и судске праксе* (стр. 5–33). Београд: Београдски центар за безбедносну политику. Приступљено 15. 1. 2021. https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/06/posebne_mere_tajnog_prikupljanja_podataka_-_vodici.pdf

Примери коришћених референци које се наводе на крају:

Литература

1. Агенција за привредне регистре. *Привредна друштва*. Приступљено 10. 1. 2021. <https://www.apr.gov.rs/o-agenciji.1902.html>
2. *California Secretary of State*. Приступљено 15. 12. 2020. <https://www.sos.ca.gov/business-programs/>
3. Дукић-Мијатовић, М. (2011). Корпоративно управљање и компанијско право Републике Србије. *Право – теорија и пракса*, 28(1–3), стр. 15–22
4. Драгојловић, Ј., & Бингулац, Н. (2019). *Пенологија између теорије и праксе*. Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду
5. Драгојловић, Ј. (2021). Анкетирани Новосађани за враћање смртне казне у Устав. *НС уживо*, 22. јануар
6. Gopalsamy, N. (2016). *A Guide to Corporate Governance*. New Delhi: New Age International
7. Jesover, F., & Kirkpatrick, G. (2005). The Revised OECD Principles of Corporate Governance and their Relevance to Non-OECD Countries. *Corporate Governance: An International Review*, 13(2), pp. 127–136. DOI: 10.1111/j.1467-8683.2005.00412.x
8. Милосављевић, Б. (2015). Правни оквир и пракса примене посебних поступака и мера за тајно прикупљање података у Републици Србији У: Петровић, П. (уред.), *Посебне мере тајног прикупљања података: између закона и судске праксе* (стр. 5–33). Београд: Београдски центар за безбедносну политику.

Пристапљено 15. 1. 2021. https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/06/posebne_mere_tajnog_prikupljanja_podataka_-_vodac_.pdf

9. Počuča M., & Matijašević Obradović, J. (2018). The Importance of Evidence Collection in Procedures for Criminal Acts in the Field of Economic Crime in Serbia. In: Meško, G., et al. (eds.), *Criminal Justice and Security in Central and Eastern Europe: From Common Sense to Evidence-based Policy-making* (pp. 671–681). Maribor: Faculty of Criminal Justice and Security and University of Maribor Press. DOI: 10.18690/978-961-286-174-2
10. Regulation (EU) No. 1052/2013 establishing the European Border Surveillance System (Eurosur), OJ L 295 of 6/11/2013
11. Шкорић, С. (2016). *Утицај пословног имена привредног друштва на његово пословање – докторска дисертација*. Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду
12. Шкулић, М. (2007). *Кривично процесно право*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду; ЈП Службени гласник
13. Уредба о еколошкој мрежи Владе Републике Србије. *Службени гласник РС*, бр. 102/10
14. Вељковић, Н. (2017). *Индикатори одрживог развоја: Србија и свет*. Пристапљено 22. 10. 2017. <http://indicator.sepa.gov.rs/o-indikatori>
15. Законик о кривичном поступку. *Службени гласник РС*, бр. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13, 55/14 и 35/19

**Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду
Универзитет Привредна академија**

Нови Сад, Гери Кароља 1
Тел.: 021/400-499,
021/469-513, 021/469-518
www.pravni-fakultet.edu.rs